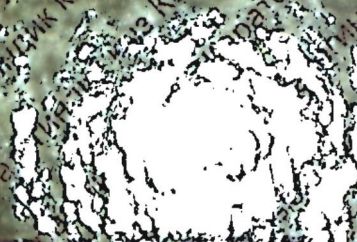

016:8
Б 63

БИОГРАФИЯ ЖАНА БИБЛИОГРАФИЯ

* ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАЛОВНА *

КЫРГ.

665003.

8:55

于宣告失踪
人的财产

【理解】

нашего права
Орлова
Сидорова.
2021.

条文主旨

宣告失踪或者宣告死亡案件，
人民法院应当同时依照民法通则第二十一条第一款的规定，
指定失踪人财产的管理人。

【修改】

✓

C50

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

**БИОГРАФИЯ
жана
БИБЛИОГРАФИЯ**

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАЛОВНА

БИШКЕК – 2021

Кырг.
016:8
Б 63

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4
О - 69

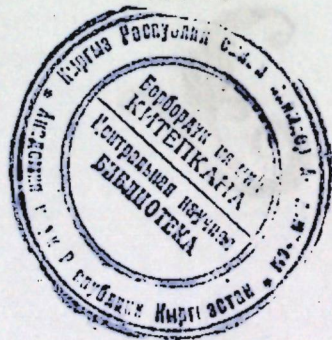
Басмага КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы
Тил жана адабият институтунун окумуштуулар
Кеңешин тарабынан сунуш кылынды

Редактор: ф.и.д. Кадырмамбетова А.К.

Биография жана библиография. * Орозова
Гүлбара Жалаловна*/Баш сөзүн жазган жана
түзгөн ф.и.д. Акматова В. – Б.: ЖЧК «Абыкеев
А.Э.», 2021. – 202 б. + 2,0 вкл.

ISBN 978-9967-12-912-2

Китепке филология илимдеринин доктору, КРнын илим
жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лау-
реаты, КРнын билим берүүсүнүн отличниги Гүлбара Оро-
зованын илимий ишмердиги, өмүр баяны туурасындагы
материалдар жана илимий эмгектеринин библиографиялык
көрсөткүчү топтоштурулду.

665003

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-4

ISBN 978-9967-12-912-2

© Орозова Г., 2021

1-бөлүм

БИОГРАФИЯ

а) Г. Орозованын илимий ишмердиги
туурасындагы пикирлер

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАЛОВНА

(БАШ СӨЗ)

Орозова Гүлбара Жалаловна 1957-жылы 20-ноябрда
Тажик Республикасынын Жергетал районундагы Ляхш
совхозунун Кара-Шоро айылында туулган. 1974-жылы
Жайылган айылындагы А.Дехоти атындагы кыргыз орто
мектепти аяктаган. СССР деген бирдиктүү мамлекеттин
курамында турганда Кыргызстандын жогорку окуу жай-
ларына Тажикстанда жапаган кыргыздар үчүн атайын
орундар бөлүнүп, мамлекеттик квота менен келип оку-
шар эле. Г.Ж.Орозова да ошол келишимдин негизинде
1978-жылы В.В. Маяковский атындагы Кыргыз мамле-
кеттик кыз-келиндер педагогикалык институтунун музы-
калык, педагогикалык, мектепке чейинки тарбия берүү
(музпеддошфак) факультетинде башталгыч класстардын
педагогикасы жана методикасы адистиги боюнча билим
алган. 1992-жылы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улут-
тук университетинин филология факультетинин алдын-
дагы кадрларды кайра даярдоо курсун бүтүрүп, экинчи
жогорку билимге ээ болгон.

Эмгек жолун 1978-79-жылдары Жергетал районунун
Жайылган айылындагы өзү окуган А.Дехоти атындагы
орто мектепте, 1979-80-жылдары Ош областына караш-

туу Чоң-Алай районунун Карамык айылындагы В.И. Ленин атындагы орто мектепте мугалимдик кесип менен баштап, 1982–90-жылдары Бишкек шаарындагы Кыргыз ССРинин Министрлер Советинин алдындагы Мамлекеттик Борбордук архивде архивист, 1-категориядагы архивист, улук (старший) архивист болуп иштеген.

Орозова Гүлбаранын Борбордук архивдин алдындагы кинофотофонодокументтер архивинде иштеген жылдарын илимге карай жол деп айтса болот. Анткени үн жазуулар бөлүмүндө (Отдел фонодокументов) баалуу документтерге сыпаттама жазып, илимий-сурап билме аппарат (научно-справочный аппарат архивных документов) түзүү, архивдик документтер боюнча радио, телеберүүлөрдү даярдоо жана газета-журналдарга макала жарыялоо иштерин аткарган. Мындан сырткары кыргыз тарыхына, адабиятына, маданиятына, искусствосуна эмгек сиңирген тарыхый инсандардын чыгармачылык ишмердигин баяндаган эскерүүлөрүн үн жазууларга түшүрүп, архивге сактоо сыяктуу иштерди аркалайт. Ошол жылдары Г.Орозова архивдик материалдардын негизинде ММКларга көптөгөн мазмундуу, тарыхый мааниси бар макалаларды жарыялап, радиоберүүлөрдү уюштуруп, телесценарийлерди жазып даярдаган. Мына ушул илим дүйнөсүнө аралашууга мүмкүндүк түзгөн илимий мүнөздөгү иш тажрыйбасынын шарапаты менен 1990-жылы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Тил жана адабият институтуна конкурс аркылуу өтүп, кенже илимий кызматкер, Кол жазмалар фондусунун башчысы (1992), Фольклор жана акындар поэзиясы бөлүмүндө илимий кызматкер (1994), окумуштуу катчы (1997–2001), улук илимий кызматкер (2001), Фольклор жана акындар поэзиясы бөлүмүнүн башчысы (2013) жана жетектөөчү илимий кызматкер орундарында иштеп келе жатат.

Белгилүү фольклор таануучу илимпоз, филология илимдеринин доктору Гүлбара Жалаловна Орозованын

илимий ишмердиги туурасында кененирээк сөз кылуу үчүн өмүр бою тыкан, так жазылып келе жаткан отчетторду, эскерүүлөрдү, түрдүү-түмөн иш кагаздарды, илимий эмгектерди жалаң фактыларга таянып дыкаттык менен карап чыгууга туура келди. Ал алгач Тил жана адабият институтуна конкурс аркылуу «Текст изилдөө, дарек таануу жана библиография (Отдел текстологии, источниковедение и библиография)» бөлүмүнө кенже илимий кызматкерлик орунга кабыл алынат. Текст изилдөө жана даректаануу адабияттаануу илиминдеги эң маанилүү багыт болуп эсептелет. Тил адабият институтунда жаңыдан ачылган бул бөлүмдүн тарыхына кыскача токтолуп өтсөк туура болчудай. Анткени мындагы айрым бир фактылар Г.Орозованын илимдеги алгачкы багытын аныктап, ошол бөлүмдөгү аткарылган иштер кийинки илимий ишмердиктин бекем жерпайы болгонун көрөбүз. 1988–90-жылдарда Тил жана адабият институтунда филология илимдеринин доктору Абдыганы Эркебаев директор болуп иштеген учурда илим үчүн бир топ алгылыктуу эмгектер аткарылган. Академик А.Эркебаевдин «Татаал тагдыр, таза жол» деген китебинде: «Илимий иштердин чыныгы актуалдуулугуна, сапатына айрыкча маани берилип, дал ошол жылдары «*Кыргыз адабиятынын тарыхы*» деген жаңы төрт томдукту, «*Кыргыз оозеки чыгармачылыгынын жыйнактамасы*» аттуу 40 томдукту, «*Кыргыз тилинин грамматикасынын*» эки томдугу, «*Оусча-кыргызча сөздүктү*» түзүү боюнча кызуу аракеттер жүрдү. ... Тил жана адабият институтунда 1990-жыл ичинде жаңы бөлүмдөр ачылып, кызматкерлердин саны эки эседен ашык өстү, аспирантура менен докторантурага кошумча орундар бөлүндү»¹ – деп эскерет. Мына ошол 1990-жылы ачылган жаңы бөлүмдөрдүн бири жогоруда айтылгандай «Текст

¹ Эркебаев А. «Татаал тагдыр, таза жол». – Б., 2004, 36–37-беттер.

изилдөө, даректаануу жана библиография» деп аталып, анын максаты – 1920–30-жылдардагы кыргыз адабиятын изилдөө, репрессияда набыт болгон акын-жазуучулардын өмүр баянын жана чыгармачылыгын иликтөө, чыгармаларына текстологиялык иш жүргүзүү; идеологиялык карама-каршылыктардан улам чыгармалары «унутулуп», изилденбей жүргөн Молдо Кылыч, Казыбек, Калыгул, Арстанбек, Молдо Нияз, Молдо Багыш сыяктуу залкар ырчылардын чыгармачылыгына жаңыча мамиле жасоо, кайра баалоо; кыргыз адабиятын баштоочулардын (М.Элебаев, Ж.Турусбеков, А.Осмонов, У.Абдукаимов, Ж.Бөкөнбаев ж.б.) жарыялана элек мурастарын иликтөө, басмадан чыгаруу иштери болгон. Бөлүмдө эң алгач «20-жылдардын адабиятынын» өкүлдөрүнүн тизмесин тактап (К.Тыныстанов, С.Карачев, С.Наматбаев, Б.Калпаков, Ш.Көкөнов, О.Лепесов, Ж.Жамгырчинов, Ж.Түлөгабылов, С.Сасыкбаев, Б.Кененсариев, Т.Жолдошев ж.б.), бөлүм башчысы ф.и.к. Турдубай Абдыракунов башында турган илимий кызматкерлер жогоруда аталган иштерди бөлүштүрүп алып, иштөөгө киришипкен. Бул жоопкерчиликтүү, ары кызыктуу, ары түйшүктүү, мезгилдин талабына шайкеш келип турган иш эле. Г.Орозовага пландык иш катары бөлүнгөн Б.Калпаков, О.Лепесов, Ж.Түлөгабылов сыяктуу кыргыз адабиятынын башатында турган драматург, акын, жазуучу, журналист, агартуучулардын өмүрү жана чыгармалары туурасындагы маалыматтарды мүмкүн болгон булактардын баарынан издөөгө туура келген. Ал жылдардагы материалдар бүт бойдон араб арибинде болгондуктан араб, латын алфавитин үйрөнүүгө туура келет. Ошентип бир кездеги, тактап айтканда 1918-жылдан баштап Уфа, Оренбург, Ташкент, Алматы, Фрунзе (Пишпек) шаарларында татар, өзбек, казак, кыргыз тилдеринде басылып чыккан «Тилчи», «Көмөк», «Кембагалдар авазы», «Эркин-Тоо», «Ак жол», «Өрүш», «Учкун» газеталарын, «Жаңы маданият жо-

лунда» журналын өз көзү менен көрүп, колу менен кармап, сакталып калган бардык номерлерин окуп, керектүү материалдарды кириллицага көчүрүп чыгат. Мындан сырткары Кыргыз мамлекеттик коопсуздук комитетинин архивин, Кыргыз мамлекеттик Борбордук архивин, Партиянын тарыхы архивин, Алматы мамлекеттик китепканасынын сейрек кездешүүчү басылмалар фондусун, КРУ-ИАНЫн Кол жазмалар фондусун бүт карап чыгат. 20-жылдардын адабиятынын өкүлдөрү туурасында 90-жылдары өтө кеңири изилдене элек болчу. Жогоруда аталган ар түрдүү булактарда сакталган бирин-серин маалыматтарды чогултуп, аталган үчөөнүн өмүр баянын системага салып жазып чыгуу, чыгармаларын чогултуу оңойго турбайт. Натыйжада, «Байсерке чечен» (Байсерке Калпаков) деген алгачкы китепчесин 1994-жылы чыгарат. Калыс карап айтканда, бул эмгек кунсуз. Ушу кичинекей эмгекте опол тоодой тарыхый фактылар, 37-жылдардын каардуу картинасы, 20-жылдардагы кыргыз адабиятынын, маданиятынын телчигүү, өсүп-өнүгүү учуру камтылган. Ушул китептеги маалыматтарды толугу менен пайдаланып тарыхчы Жумагул Байдилдеев жакында «Кылым кыйырындагы агартуучу жана адабиятчы» (Б., 2018) деген китебин чыгарды. Мына ушунун өзү Г. Орозованын эмгегинин илимдеги зор тарыхый маанисин көрсөтүп турат. Мындан сырткары ал көптөгөн кызыктуу материалдарды чогултуп, алардын негизинде «Тунгуч журналист» («Бишкек шамы», 1991, 20-август), «Адабий мурас»: О.Лепесов, Ж.Түлөгабылов, Б.Калпаков («Мурас» журналы, 1991, № 5), «Байсерке чечен» («Кыргыз руху» газетасы, 1991, 11-сентябрь), «Адашкан жана чаташкан ырлар» («Кыргызстан маданияты» газетасы, 1991, 24-октябрь), «Манасчы Кенжекара» («Манас» дүбүртү» газетасы, 1994, №5), «Момия таржымалы» («Кыргызстан маданияты», 1994, 24-октябрь) аттуу макалаларын жа-

рыялайт. Биз жогоруда белгилеген бөлүмдүн кызматкерлери аткарган мына ушул пландык иштердин материалдары бүт бойдон «Кыргыз адабиятынын тарыхы» деген жети томдукка, кийин толукталып он том болуп чыккан фундаменталдуу эмгекке кирген.

1992-жылы окумуштуулар Кеңешинин чечими менен Г. Ж. Орозова институттун Кол жазмалар фондусуна башчы болуп дайындалат. Архивде иштеп, бул тармактын ишин жакшы билген адис катары Кол жазмалар фондусундагы материалдарды иретке келтирип, «Кол жазмалар фондусунун жобосун» иштеп чыгып, фондудагы көптөгөн проблемалар, аткарыла турган иштер (камсыздандыруу көчүрмөсүн (страховая копия) түзүү, тиешелүү техникаларды алуу ж.б.) кошумча акча каражатынын зарылдыгын дирекцияга, окумуштуулар Кеңешине билдирип, бир топ алгылыктуу иштер жасалат. Башта Кол жазмалар фондусу бир гана бөлмөдө жайгашып, лаборант да ошол жерде отурчу экен. Тар, анан да жалгыз бөлмө архивдик материалдарды сактоонун эрежесине ылайык келбесин, кол жазмаларды окуу залында гана окуу керектигин, окуу залдын жоктугунан кызматкерлер материалды бөлүмгө алып барып окууга мажбур болуп жатышкандыгын айтып, ошол кездеги КРУИАнын президенти Т.Койчиевге бир нече ирет айтып жатып, дагы бир бөлмө бөлдүрүп алат. Жыйынтыгында, кол жазмалар да туура жайгаштырылып, окурмандарга да шарт түзүлөт.

Ушул жерден Г. Орозованын илимдер академиясында иштегенге чейин эле Кол жазмалар фондусу менен болгон байланышы жөнүндөгү бир маанилүү маалыматын келтирүүнү туура таптым. «1986-жыл. Мен анда Кыргыз мамлекеттик кинофотофонодокументтер архивинде улук архивист болуп иштешчүмүн. Архивдеги иштин максат, милдетине материалды сактап туруу гана эмес, аны улам жаңы материалдар менен толуктап

туруу да кирет. Ал үчүн ар түрдүү мекемелерге барып, алардагы баалуу, тарыхый, маданий мааниси бар деп эсептелген документтерди, материалдарды иргеп, архивде сактоо үчүн алынып турат. Мындай иштин өзүнө мүнөздүү кыйынчылыгы бар. Анткени ар бир мекеме архивдик материалдарына жеке позициядан карап, «өз менчигин» оңой эле бере койгусу келбейт. Ал үчүн бир топ түшүндүрүү иштерин жүргүзүү зарыл болот. Ушундай иш чаранын алкагында 1986-жылы КР ИАнын Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондусунда сакталып турган фонодокументтерди (үн жазууларды) архивде сактоого алуу үчүн мени жөнөтүштү. Бул материалдар XX кылымдын ар кайсы жылдарында институттун кызматкерлери тарабынан фольклордук экспедиция учурунда жазылып алынган. Анда элдик оозеки чыгармалардын жомок, кошок, элдик ырлар, айтыштар, каада-салтка байланыштуу этнографиялык жана диалектологиялык материалдардын үлгүлөрү бар. Ошондой эле залкар акындар – Токтогул, Коргоол, Бекназар, Айтике, Эшмамбет, Калык, Жеңижок, Алымкул, Т.Талканбаев, Ж.Бөкөнбаев ж.б.; тарыхый инсандар – Т.Айтматов, Байтик, Шабдан, Кожомкул балбан, Байзак, Осмон, Чыныбай ж.б. жөнүндөгү түрдүү маалыматтар дагы бар. Ал эми белгилүү манасчылар Саякбай Каралаев (1968), Дункана Кочукеев (1959), Иса Жумабеков (1959), Мамбет Чокморов (1967), Сейдене Молдокеева (1961), Кызай Токтосунов (1980), С.Касмамбетовдордон (1959) көрсөтүлгөн жылдарда жазылган «Манас» үчилтигинин баасы кунсуз. Сөз болуп жаткан үн жазуулар 201 бирдикти (ед.хр.) түзүп, ичинде көптөгөн материалдар камтылган. Маселен, 1966-жылы жазылган Жеңижоктун казак акыны Майкөт жана Эсенаман менен айтышы салыштырып изилдөө үчүн канчалык маанилүү экени түшүнүктүү го. Институттагы фонодокументтер кандай абалда турганы архив кызматкерле-

рине маалым эле. Буга чейин деле архивдин кызматкерлери бир нече жолу магниттик жазуулардын проблемасы боюнча академияга барган болчу. Бирок «бул материалдар биздин менчигибиз, эч кимге бербейбиз» деп коюшкан.

Ал мезгилде Тил жана адабият институтунда ф.и.д. А. Садыков директор экен. Барып жолугуп, иштин жайын кенен-кесир түшүндүрдүм: «Кол жазмалар фондусундагы магниттик тасмага жазылган материалдарды сиздерде сактоого такыр шартыңыздар туура келбейт. Биринчиден, температура, нымдуулук сакталган, атайын стандартка ылайык жайыңыздар жок. Азыркыдай бөлмөдө тасмалар кургап иштен чыгат. Экинчиден, үн жазууларды тынымсыз, жок дегенде жылына бир жолу кайра угуп, кайра түрүп турбаса тасманын бетиндеги магниттик катмар бири-бирине жабышып өчүп, күбүлүп, жазуу жарабай калат, үчүнчүдөн, сиздердеги үн жазуулар экспедиция учурунда портативтик (катушечный) магнитофонго жазылып келген бойдон алды 50 жылга жакын убакыттан бери бир калыпта кургап жатат. Ылайыктуу аппаратура да, ага иштей турган адис да жок экен. Аларды тынымсыз, атайын аппарат менен тазалап (очистка) туруу керек. Биз архивге алалы. Сиздерге сактап гана беребиз. Өзүңүздөр пайдаланасыздар. Сиздердин жазуу түрүндөгү уруксатыңарсыз эч кимге пайдаланууга берилбейт. Тартип ошондой» – деп айттым. Абдыкадыр Садыкович угуп отуруп ынангансып калды. Ошол эле учурда мени жашсынтып мамиле кылганы да сезилип турду. «Мен коллектив менен сүйлөшөйүн. Андан кийин жообун айтабыз» – деди. Бир жума өткөрүп кайра Абдыкадыр Садыковго кирдим. Окумуштуу секретарын, орун басарын (А.Орусбаев), Кол жазмалар фондусунун башчысы, ф.и.к. А.Токомбаева баштаган кызматкерлерин чакырды. Аларга да мурда директорго айткандарымды айттым. Бул жолу дагы кошумча сунушумду

даярдай келдим эле, аны да айттым: «Эгерде буга макул болбосоңузда анда биз бардык фономатериалдарыңыздардын дагы эки копиясын жасайлы. Сиздерге оригинал менен бир жаңы копиясын берели. Бир копиясын архивге алалы. Ошондо фоножазууларды сактап калуу мүмкүнчүлүгү түзүлөт» – дедим. Анткени мамлекеттик Кинофотофонодокументтер (КФФД) архивинде бир нуска турбаса иштин жыйынтыгы болбосуна көз жетип турат. Ары кетишип, бери кетишип жатып менин акыркы сунушума макул болушту. Ошентип, иретсиз эле учту да жок, чаң басып, чачылып бир шкафта жаткан бардык магниттик жазууларды коробкаларга салып, архив берген машинеге жүктөп алып кеттим. Эми алдыда жоопкерчиликтүү, оор дагы жумуштар турду. 1987-жылдын декабрынан 1988-жылдын декабрына чейин бир жыл бою бардык документтерди иреттеп, номер коюп, ар бир документке эки нускадагы карточка түзүп, эки нускада опись жасап, ар бир материалды экиден копия кылып көчүрдүм. Албетте, ошол мезгилде эле сапаты начар, талаа (полевой) шартында жазылган материалдар болчу. Ошого карабай бардык мүмкүнчүлүктү пайдаланып, кошумча үндөрдү азайтып копия түздүм. Тил, адабият институту менен болгон келишим боюнча оригинал менен бир жаңы копиясын, бир нускадан карточкаларды, описи алып келип тапшырдым. Ал эми бир копиясын Мамлекеттик кинофотофонодокументтер (КФФД) архивине өткөрүп койгонум тарыхый мааниге ээ иш болгон экен...»¹ Бул бир үзүм окуядан келечектеги окумуштуунун илим үчүн жасаган зор эмгегин көрүүгө болот. Г.Орозова тапшырган ошол үн жазуулар санарипке өткөрүлүп, Мам. архивде азыр да сакталып турат.

¹ Орозова Г. Бир кылым жаңырган үндөр же үн жазуулардын сакталыш тарыхынан бир баян // «Жаңы ордо» газетасы. – Б., 2018, 5-октябрь.

1992–1995-жылдардын аралыгында Тил жана адабият институту Тил институту жана Адабият жана искусство институту болуп экиге бөлүнүп, кайра биригип иштеп турган. Ошонун негизинде бөлүмдөрдүн структурасы да өзгөрүлүп, тил жана адабият багыттары боюнча мурда ачылган бир топ бөлүмдөр кайрадан жабылып калат. Ошол жагдайга байланыштуу жана белгилүү фольклор таануучу-окумуштуу, филология илимдеринин кандидаты Батма Кебекованын сунушу менен Г.Орозова 1994-жылы «Фольклор жана акындар поэзиясы» бөлүмүнө өтүп, ошол бойдон ушул багытта иштеп калат.

1995-жылы «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына байланыштуу Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы менен «Манас таануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору» деген борбор ачылып, Тил жана адабият институту экиге бөлүнүп, адабият багыты ушул борборду түзүп калат. Жаңыдан түзүлгөн улуттук борбордун директору болуп филология илимдеринин доктору А.Акматалиев дайындалат. Дирекциянын, коллективдин алдында жоопкерчиликтүү милдеттер, аткарыла турган көптөгөн илимий проблемалар турган. Анткени советтик түзүлүш урап, жаңыдан өз алдынчалыкка, эгемендикке ээ болгон Кыргыз мамлекетинин улуттук илиминин өсүп-өнүгүү тагдыры да өз колуна берилген эле. Ошол кездеги ошн-кыйыштуу татаал турмуштук шартта улуттук борбордо, дегеле илим жаатында жалаң жаңы алтымыштан өткөн улгайган илимпоздор калып, жаштардын баары жан багуунун аргасында базар экономикасынын капшабында калган. Ошентип 1997-жылы жаңы ачылган борборго окумуштуулар Кеңешинин жана дирекциянын чечими менен Г.Орозова окумуштуу катчы болуп дайындалат. «Манас таануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунда» иш жаңы дем менен башталып, жаңы директор А.Акматалиевдин демилгеси менен тээ 90-жылдары күн тартибине коюлган «Эл адабияты», «Залкар

акындар» сериясы деген тарыхый мааниси бар серияларды чыгаруу жана жети томдук «Кыргыз адабиятынын тарыхы» аттуу фундаменталдуу илимий эмгекти жазуу колго алынат. Г.Ж. Орозова окумуштуу катчы катары бул иштердин аткарылышында уюштуруу иштерине түздөн-түз активдүү катышып, түзүүчү жана илимий иштерди да жазууга белсенип киришет. Мындан сырткары Түркия мамлекетинин адабият, маданият жана искусство ишмерлери менен кыргыз илимпоздорунун ортосунда илимий, маданий байланыш түзүлүп, 1996-жылдан баштап Анкарадагы Ата Түрк атындагы Тил куруму маданий борбору менен бирге «Түрк элдеринин адабиятчыларынын энциклопедиясы», «Түрк адабиятынын антологиясы», «Түрк элдеринин дастандары», «Түрк адабиятынын терминдери», «Түрк адабиятынын тарыхы» деген долбоорлордун үстүндө иш жүргөн. Аталган кыргыз-түрк долбоорлорунун көп томдук материалдары Анкара шаарынан 2001–2007-жылдар аралыгында 33 том болуп басылып чыккан. Мына ушул долбоорлордун иш жүзүнө ашышына Г. Ж. Орозова уюштуруучу, түзүүчү, автор катары катышып, илимий эмгектери аталган китептерде жарыяланган.

Окумуштуу катчы илимий мекеменин кыймылдаткыч күчү болот. Ал окумуштуулар Кеңешинин иш чарасын уюштуруу, токтомдорун жазып, аткарыла турган иштерди көзөмөлдөйт. Сырттан келген бардык каттарга, токтомдорго, буйруктарга жооп жазат. Жарым жылдык, жылдык ж.б. отчетторду даярдайт. Ошол жылдары борбордо окуган 32 аспиранттын, 30дан ашуун изденүүчүлөрдүн окуусуна, отчетторуна, сынактарына байланыштуу иштерин тейлеп, иш кагаздарын тартипке салат. Диссертациялык иштердин талкуусун уюштуруп, аларга протокол жазат. Борбордо өтө турган бардык илимий конференцияларды, симпозиумдарды жана төгөрөк столдорду жетекчилик менен бирге уюштурууга туура келет.

Мындан сырткары кадрлар бөлүмүндө иштеген киши жок болгондуктан анын жумушун да аткарып, 1994–2000-жылдарга чейин профсоюз уюмунун төрайымы да болуп иштейт.

Г. Ж. Орозова 2000-жылы «Түрк элдеринин поэмаларынын кыргыздарга таралышы жана айтылышы өзгөчөлүгү» (10.01.09 – фольклористика) деген темада кандидаттык диссертациясын жактаган. Алгач илимий жетекчи катары Батма Кебекова дайындалып, андан соң А.Акматалиев бирге жетекчи болуп бекитилген. Советтик түзүлүштүн мезгилинде көптөгөн элдик мурастарга, анын ичинде түрк тилдүү элдерде орток айтылган кысса, аңыз-аңгеме, поэмаларга, чыгыш адабиятынан келген дастандарга, диний мазмундагы элдик ырларга, ырчылар чыгармачылыгына түрдүү саясий айыптар таңууланып, изилденбей келген эмеспи. Г. Ж. Орозованын кандидаттык темасы ушул изилдене элек темага арналып, биринчи жолу Кол жазмалар фондусунда сакталып турган «Мундук, Зарлык», «Нарикбай» («Чоро баатыр»), «Кыз Дарыйка» ж.б. поэма, кыссалардын жана чыгыш адабиятынан келген дастандардын кыргыздарга таралышы, айтылышы өзгөчөлүгү, сюжет, мотив ж.б. проблемалар туурасында жазылган. Анын негизинде «Түрк элдеринин поэмалары: тарыхый процесс жана эпикалык байланыш» (Б., 2000. – 189 б.) деген монографиялык эмгеги жарык көрөт.

Г.Ж.Орозованын илимий ишинин тематикасы ар түрдүү. Ал кыргыз улуттук адабияты боюнча 20-жылдардын адабияты, акын, жазуучулардын портреттерин жазып, ырчылар поэзиясынын жана фольклордун дээрлик бардык жанрларынын үстүндө иштеп келе жатат. 1995–96-жылдардагы пландык ишинин негизинде жарык көргөн «Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы» (Б.: Бийиктик, 2003. – 140 б.) аттуу монографиясы кыргыз фольклористика илиминдеги негизги проблемалардын бири болуп эсептелет. Эмгекте кыргыз бал-

дар фольклорунун жанрдык курамы аныкталып, илимий принципте классификацияланган. Классификация фольклористика илиминде жалпы метод болуп калган *генетикалык, жаш өзгөчөлүк жана аткарган кызматы* боюнча жүргүзүлүп, үч чоң топко бөлүнүп каралган: 1. Жаш балдарга арналган поэтикалык чыгармалар; 2. Чоңдор тарабынан жаралып, балдардын чыгармасына айланган чыгармалар; 3. Балдар оюндары. Бул үч чоң топ өз ичинен майда бөлүктөргө бөлүнүп, балдар фольклорунун өздүк репертуарындагы жанрлар, алардын өз ара байланышы, тарыхый өсүш динамикасы, сюжеттик-тематикалык өзгөчөлүгү, балдар чыгармаларынын поэтикалык-көркөмдүк өзгөчөлүгү изилдөөгө алынган. Салттык, этнографиялык жактан тыгыз байланышы фактылык материалдардын негизинде анализденген. Автордун балдар менен чоңдордун ортосундагы жандуу чыгармачылык байланышты, салттык-поэтикалык фольклордун жөнөкөйдөн татаалга, жеңилден оорго карай өсүш принцибин изилдөө аркылуу чыгарган илимий жыйынтыктарынын, жеке концепциясынын илимдеги мааниси зор. Ал эми «Эл адабияты» сериясынан чыккан «Балдар фольклору» (Б.: Шам, 1998. – 480 б. 20-том.) аттуу жыйнагы ар бир кыргыз үй-бүлөсүнүн сүйүктүү китебине айланган.

Кыргызстан өз алдынчалыкка ээ болгон мезгилде жазылган кыргыз адабият таануу илиминдеги алгылыктуу иштердин бири – «Кыргыз адабиятынын тарыхынын» (Б., 2002; 2004; 2017) он томдугу болуп эсептелет. Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун илимий кызматкерлери менен ЖОЖдордо иштеген айрым окумуштуу-педагогдор биргелешип жазган бул фундаменталдуу эмгектин бүгүнкү күндө адабияттын тарыхы үчүн да, илим үчүн да билим берүү системасында да кызматы өзгөчө. Эмгекте Саймалы таш, Орхон-Енисей тексттеринен баштап, орто кылымдагы орток түрк адабияты, фольклордун бардык жанрлары жана жанрдык түрлөрү, ле-

гендарлык ырчылар, замана ырчылары, манасчылар, чечендер, куудулдар, андан берки төкмө акындар, профессионал кыргыз адабиятынын бардык жанрлары, акын, жазуучу, драматургдардын адабий портреттери, илимпоздордун илимий портреттери ж.б. жазылган. Камтылган материалдар жаңыча каралып, кайрадан бааланып, мурда изилдөөгө алынбаган көркөм мурастар изилденип, мүмкүн болгон аракеттер жумшалган. Бул эмгекти жазууга жана уюштуруу иштерине активдүү катышкан Г.Ж.Орозованын да эмгеги жогору бааланып, 2004-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы менен Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты деген жогорку даражадагы сыйлыкка татыктуу болот. 2006-жылы Жогорку аттестациялык комиссия фольклористика адистиги боюнча Улук илимий кызматкер деген даража ыйгарат.

ЖОЖдор менен интеграция программасынын алкагында В.И.Скрябин атындагы Кыргыз агрардык университетинин чакыруусу менен Г.Ж.Орозова Академиядагы иши менен айкалыштырып, 2004-жылдан 2013-жылга чейин аталган окуу жайынын факультеттер аралык Маданияттаануу кафедрасында «Кыргыз элинин маданий мурастары жана «Манас» эпосу» деген атайын курс менен «Маданияттаануу» предметинен сабак берет. Ал жерде да кесипкөй мыкты педагог, жумушка жоопкерчилик менен мамиле кылган билимдүү адис катары дайыма алдыңкы сапта жүргөнүн ага жазылган пикирлер, ыраазылык каттар күбөлөп турат. Практика менен теорияны айкалыштырып, «Кыргыздардын улуттук маданияты (байыркы доордон XX кылымдын аягына чейин) деген окуу курал (Б.: Бийиктик, 2010. – 132 б.), «Маданияттаануу» (Б., 2006) жана «Манастаануу» (Б., 2007) предметтери боюнча орус, кыргыз тилдеринде программа жана методикалык колдонмолорду жазат. 2011-жылы ЖАКтын че-

чими менен маданияттаануу адистиги боюнча доцент деген илимий даража алат.

Окумуштуунун кийинки дагы бир эмгеги «Кыргыз эл тамсилдеринин жанрдык өзгөчөлүгү»¹ деп аталып, анда элдик тамсилдердин табияты, жанрдык өзгөчөлүгү, багыты, көркөм функциясы аныкталып, айбанаттар жөнүндөгү жомоктор менен жакындыгы, айырмачылыгы изилдөөгө алынган. Автордун «Тамсил айбанаттар туурасындагы элдик чыгармалардын бир тиби, формасы болуп эсептелет. Тамсилдин сюжети жалаң эле моралды көрсөтүүчү, таанытуучу материал эмес, ал белгилүү сюжетке, баяндоого эгедер көркөм чыгарма. Бүткөн бир ойду түшүндүрүп нускоочу, акыл айтуучу жыйынтыгы менен бир бүтүндүктү түзүп турат.

...Накта улуттук тамсил болбойт. Тамсилде улуттук тенденциянын деңгээлинде чечиле турган мотивдер, функция, тилдик өзгөчөлүк орун алып, локалдуу жана улуттук болот. Мораль жалаң гана улуттук болуу менен чыгарманын мазмунуна сиңирилип, идеялык багытын аныктап турат» деген илимий жактан так, жанрдын ички касиет сапатын аныктаган бүтүмдөрдү чыгарган. Эмгек окумуштуунун фольклордук жанрлардын табиятын мыкты өздөштүргөнүн айгинелейт.

Кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгындагы лирикалык ырлардын ичинде өлөң ырлары деген түр бар. Г.Ж.Орозова ушул жанрды кыргыз фольклористика илиминде биринчи жолу изилдөөгө алган. Натыйжада, «Кыргыз өлөңдөрү» (Б.: Улуу тоолор, 2015. – 148 б.) деген илимий эмгеги өлөңдүн тексттери менен бирге жарыяланган. Эмгекте өлөң ырларына жалпы мүнөздөмө берилип, өлөң ырларын жыйноо, жазып алуу, жарыялоо, изилдөө тарыхы, өлөң жанрынын тарыхый негизи, табияты жана

¹ Орозова Г. Адабий портреттер жана проблемалар (илимий макалалар, изилдөөлөр). – Б.: Бийиктик, 2009. – 204 б.

665003

анын түрлөрү, өлөң жанрынын түзүлүшү жана көркөмдүк өзгөчөлүгү туурасында кеңири сөз болгон.

Ал 2017-жылы «Кыргыз элдик поэмаларынын историци жана жанрдык жаңылануу» (Жанр. Сюжет. Историзм) деген темада 10.01.09 – фольклористика адистиги боюнча докторлук диссертациясын ийгиликтүү коргогон. Бул изилдөөнүн негизинде жазылган «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Б.: Улуу тоолор, 2015. – 356 б.) деген монографиясы жарык көргөн. Г.Ж. Орозованын аталган эмгеги кыргыз фольклористика илиминдеги али системалуу изилдене элек жанрдын, поэма жанрынын актуалдуу проблемаларына арналган. Кыргыз фольклорунда өтө кеңири өнүккөн бул жанрды комплекстүү түрдө карап, анын табиятын, композициялык түзүлүшүн, сюжетин, образдар системасын, кыргыз тарыхы менен байланышын, поэмалардын историзмин, историзмдин типологиясын, принциптерин, жанрдык жаңылануу, жанрдын калыптануу эволюциясын изилдөөгө алган, теориялык жактан жеткилең иштелген фундаменталдуу изилдөө болуп эсептелет.

Изилдөөнүн структурасы кыргыз поэма жанрынын проблемаларын системалуу, логикалык ырааттуулук менен кароого ылайыкташып түзүлгөн.

Киришүү бөлүгүндө поэма жанрына мүнөздөмө берип, эпостон айырмасы менен байланышы, термин маселелерине токтолуп, теориялык жактан жеткиликтүү маалымат берилет. «Поэма жанры жана элдик поэмалардагы историзмдин теориялык проблемалары» деп аталган биринчи бөлүм ички мазмунуна жараша эки параграфка бөлүнгөн. «Элдик поэмалардын табияты жана кыргыз фольклористикасындагы изилдениши» деген 1-параграфында кыргыз элдик поэмаларынын өзүнө гана мүнөздүү өзгөчөлүктөрү баса белгиленген. Поэмалардын тексттерин жазып жыйноо, изилдөө, басып чыгаруу тарыхын хронологиялык тартип боюнча анализге алган. Ушул эле пара-

графта айтуучулук өнөрдөгү синкретизм, коллективдик жана индивидуалдык чыгармачылык туурасында айтылып, кыргыз поэма жанрынын өнүгүшүндөгү салттуулуктун маанисин көрсөткөн. Эмгектеги дагы бир жаңылык Г.Ж. Орозова кыргыз фольклорунда кездешкен поэма жанрынын бардык түрлөрүн классификациялап, алардын ичинен нукура элдик поэмаларды: 1. Турмуштук-социалдык, 2. Тарыхый-баатырдык, 3. Тарыхый поэмалар деген үч топко бөлүп караган. Поэмалардын тарыхый өнүгүшүнө, жанрдын жана жанрдык түрлөрдүн сюжеттик өзгөчөлүгүнө, көркөмдүк насилине, жанрдын ички касиет-сапатына, табиятына карай классификациялоо жанрдык түрлөрдүн өзгөчөлүгүн, сюжеттик курамын, эпикалык историзмдин принциптерин жана типологиясын тактоого жетишкен.

1-главанын 2-параграфы «Кыргыз элдик поэмаларындагы историзм жана историзмдин принциптеринин типологиясы» деп аталып, анда фольклористика илиминдеги өтө актуалдуу проблемалардын бири болгон историзм маселеси каралган. Натыйжада, окумуштуу сунуштаган классификациялоодогу ар бир топко тиешелүү чыгармаларды конкреттүү мисалга тартуу менен элдик поэмалардагы историзм принциптерин ишенимдүү көрсөтүү менен аларды жеткиликтүү деңгээлде талдоого алган. Г. Ж. Орозова фольклортаануу илиминин чоң теоретиктери А. Н. Веселовскийдин, В. Я. Пропптун, Б. Н. Путиловдун ж. б. фундаменталдуу эмгектерине таянуу менен кыргыздын элдик поэмаларындагы улуттук спецификаны, маани-мазмундук, доор-мезгилдик бөтөнчөлүктөрдү эске алуу менен жеке тыянак ойлорду, жыйынтык пикирлерди чыгарып, ишенимдүү жалпылоолорду жаратат. Г. Ж. Орозова мындай жалпылоочу жыйынтык пикирлерге, илимий жактан так ойлогон өзүнүн көп жылдык изилдөөчүлүк ишинин, фольклористиканын өзүмдүк сапат-белгилерин ичкериден өздөштүрүүнүн натыйжасында жетишкен десек болот.

Эмгектеги «Социалдык-турмуштук поэмалардагы тарыхыйлыктын негиздери» деген 2-главада «Карагул ботом», «Мундук-Зарлык», «Жалайыр жалгыз», «Ак Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын» деген турмуштук поэмалар анализге алынган. Аталган поэмалардагы архаикалык, мифологиялык, тарыхый, турмуштук мотивдер аркылуу бул түрдөгү поэмалардын тарыхка болгон катышын изилдеген. Г. Ж. Орозова: *«Социалдык-турмуштук поэмаларда тарыхый инсан, тарыхый окуялар, реалдуу жер-суу аттары сыяктуу конкреттүүлүк орун албайт. Алар өткөн окуяны, турмушту образдуу сүрөттөйт. Алардын басымдуу бөлүгү эпикалык мүнөзгө ээ. Турмуштук поэмалардагы историзм айрым архаикалык тарыхый, турмуштук мотивдерде, сюжеттин жаралышын шарттаган тарыхый негизи бар турмуштук окуяларда жатат. Бул түрдөгү поэмалар уруучулук, патриархалдык доорлордогу социалдык мамилелерди чагылдыруу менен адамзат коомунун бардык баскычтарына мүнөздүү болгон жалпы адамзаттык идеяларды даңазалайт»*¹, – деп орундуу жыйынтык чыгарган.

«Тарыхый-баатырдык поэмалардагы тарыхый чындык жана жанрдык жаңылануу» деп аталган үчүнчү главада кыргыз тарыхында «жунгар жапырыгы» же «калмак доору» деп аталган доордогу турмуш чындыгын, эл башынан өткөргөн чыныгы трагедиялык окуяларды көркөм баяндаган чыгармалар талдоого алынган. «Эр Эшим», «Гүлгаакы», «Сейитбек», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр» сыяктуу элдик поэмалардын эпикалык сапат-белгисин ачып берүү менен бирге алардагы тарыхыйлуулукту, болумуштун бекем негизин теориялык жактан ишенимдүү көрсөтүп берет. Жогоруда көрсөтүлгөн ар бир чыгарма конкреттүү талдоого алынат да, алардагы тигил же бул

¹ Орозова Г. Кыргыз элдик поэмаларынын табияты. – Б.: «Улуу тоолор», 2015. 149-б.

образдан тартып, мезгил менен мейкиндиктин көркөм чагылдырылышына чейин сөз болуп, жеке адам жана анын тарыхтагы орду, тарыхый доор жана анын жеке адамдын тагдырына тийгизген таасири, жеке адам жана эл, эл жана конкреттүү бир инсан проблемасы, алардын ортосундагы ажырагыс карым-катыш жана алардын өтмө катыштыгы сыяктуу проблемалар да кеңири панорамада көрсөтүлүп берилет. Албетте, Г. Ж. Орозова аталган чыгармалар фольклордук эстетиканын алкагына тиешелүү көркөм туундулар экендигин эч качан эсинен чыгарбайт. Ошондуктан көрсөтүлгөн чыгармаларды талдоодо алардагы фольклордук башат, архаикалык формалар менен көөнө (матриархалдык жана амазонкалык) мотивдер, эпикалык салт, тарыхый катмарлар, генеологиялык циклдешүү сыяктуу фольклортаануу илиминин негизги түшүнүктөрү окумуштуунун көңүл борборунда тургандыгын байкайбыз. Бул көрүнүш, биринчиден, Г. Ж. Орозованын фольклористика багытындагы теориялык билиминин жогорку деңгээлде экендигинен, экинчиден, өз изилдөө объектисин ичкериден, терең жана ар тараптуу биле тургандыгынан, үчүнчүдөн, проблеманы коё билүү жана аны так, конкреттүү чече билүү дареметинен кабар берип турат.

IV глава «Тарыхый поэмалардагы реалдуулуктун деңгээли жана көркөм интерпретация» деп аталат. Автор кыргыз эпикалык жанрынын түзүлүү, өөрчүү процессинде жаңы мазмунду түзгөн тарыхый поэмалар да жаралганын, алардын сюжети салыштырмалуу түрдө тарыхтын кийинки мезгилдериндеги реалдуу окуяларды чагылдырганын баса белгилейт. Тарыхый поэмалар деген түргө «Али Тобок», «Балбай», «Ак Мөөр», «Ак Бермет», «Качкан кыз» поэмалары киргизилет.

Г. Орозова «Тарыхый поэмалар поэманын башка түрлөрүнө караганда окуянын жана окуяга катышуучулардын тарыхый чындыгын мүмкүн болушунча өзүндөй чагылдырып берүүгө умтулат. Башкача айтканда, та-

рыхты, чындыкты көркөм чагылдыруу тарыхый поэмалардын милдетине кирет. Мазмуну жактан алганда кыргыз элдик тарыхый поэмалары тарыхый ырларга, тарыхый кошокторго өтө жакын. Анткени буларда кыргыз мүнөздүү тарыхый адам менен тарыхый окуя жанрдын предмети болуп эсептелет. Тарыхый ырлар менен тарыхый поэмалар бири-биринен поэтикалык формалары менен айырмаланат. Поэмалар тарыхый ырлардан азыктанып, лирикалык ырлардан элдик поэтикалык чыгармачылыктын түрдүү маанайдагы күчтүү сезим, эмоция, мазмундуулук, музыкалуулук сыяктуу формаларды өздөштүрөт, өзүнө сиңирет. Ошол эле учурда композициянын мыйзамдарына ээ болуп, эпиканын поэтикалык ыкмаларын колдонууга умтуларын»¹ илимий жактан негиздеп, ар бир поэманын сюжетин конкреттүү мисалга тартуу менен анализге алган.

Мындан сырткары окумуштуу тарыхый поэмалардын сюжетинин жеткилең өнүкпөй, образдар кеңири ачылбай, композициялык түзүлүшү, поэтикасы элдик поэтикалык чыгармачылыктын бардык касиет-сапаттарын бере албай калышынын себептерин көрсөткөн. Чыгармалардагы бул мүчүлүштүктөрдү оозеки чыгармачылыктын жандуу жашоосу басаңдап, оозеки айтуу, б. а., айтуучулук өнөрдүн мурдагы салттары бошоңдоп, профессионал жазма адабияттын жаралышы менен поэмаларды кагазга түшүрүү формаларынын жаралышынан деп эсептейт.

Монографиялык эмгектин корутундусунда элдик поэмаларды бүтүндөй көркөм система катары карап, ар бир проблемасына карата так илимий жыйынтыктарды чыгарган. Алардын ар бири конкреттүү талдоолордун, көптөгөн жылдар бою жүргүзүлгөн илимий иликтөөлөрдүн натыйжасында келип чыккан жана фольклортоонуу или-

минин бийик жана терең теориялык ойлоруна сугарылган жыйынтык пикирлер экендиги эч кимге күмөн жаратпайт. Г.Ж. Орозованын бул фундаменталдуу эмгегинин салмагына жараша кененирээк сөз кылууга туура келди.

Окумуштуунун улуттук адабият, акындар поэзиясы, фольклордун түрдүү проблемалары жана маданияттаануу боюнча 150дөн ашуун илимий эмгектери жарык көргөн. Анын ичинен 3 монография, 6 илимий изилдөө, 1 окуу куралы, 2 методикалык колдонмосу да бар. «Кыргыз адабиятынын тарыхынын» 10 томуна авторлош. 130га жакын илимий макаласы чыккан. Мындан сырткары Кыргыз адабиятынын тарыхы энциклопедиясынын, Кыргызстан улуттук энциклопедиясынын, С.Орозбаков, С.Каралаев, Токтогул, Ч.Айтматов энциклопедияларынын активдүү авторлорунун бири. Илимий эмгектери Түркияда, Кытайда, Казакстанда, Өзбекстанда, Россияда (РИНЦ системасындагы басылмаларда) жарык көргөн. Ушул аталган мамлекеттерде жана Кыргызстандын өзүндө өткөн Эл аралык илимий-практикалык конференцияларга, симпозиумдарга катышып, 58 жолу илимий баяндама жасаган. Баяндамалардын темасы белгилүү бир проблемага арналып, жыйынтыкталган концептуалдуу ойлор айтылган илимий багыттагы иликтөөлөр болуп саналат.

Фольклор жана акындар поэзиясы боюнча 38 китеп түзүп, илимий баш сөздөрдүн, түшүндүрмөлөрдүн коштоосунда чыгарган. Китеп түзүп чыгаруу фольклористтер үчүн эң эле оор жумуш. Анткени дээрлик бардык материалдар кол жазма түрүндө. Архивде сакталган материалдар араб, латын жана кириллица алфавитинде. Анан калса бир кылымдык тарыхы бар кол жазмалар карандаш, «химический карандаш», сыя, шариковой ручка, айтор, түрдүү жазуу куралдары менен жазылган. Мезгилдин өтүшү менен алар өчүп, эскирип окууга кыйын болуп калган. Ал эми кол жазмалар жүздөгөн адамдар

¹ Орозова Г. Кыргыз элдик поэмаларынын табияты. – Б.: «Улуу тоолор», 2015. – 330-б.

тарабынан жазылып, кол тамгалары (почерк) ар түрдүү, аларды окуунун өзү өзүнчө машакат. Маселен, бир жанрдын материалын фондудан жыйноо үчүн канча кол жазма болсо баарын карап чыгуу керек. Анткени алар ар кайсы жылдарда, кайсы жерден жыйналса ошол бойдон түрдүү папкада сакталып турат. Текстти жыйнап, түзүп эле койбостон аны машинкага, компьютерге тердирип, корректурасын окуп, редакциялап, басып чыгарууга даяр болгондо гана басманын типографиясына жеткирилет. Г. Ж. Орозова китеп түзүүдө негизинен кол жазмалар менен иштеп, китеп түзүү деген эң эле түйшүктүү, кажыбас эмгекти, фольклор менен акындар чыгармачылыгынын табиятын мыкты түшүнгөн, илим-билимди талап кылган оор жумуш менен өмүр бою алектенип келе жатат. Окумуштуунун ушул жааттагы баса белгилей турган өзгөчөлүгү – кайсы жанрды, теманы изилдебесин адегенде текстин жыйнап, окуп-үйрөнүп, изилдөөнү жазып, текстин да, илимий эмгекти да басмадан чыгарат.

Анын жарыяланган эмгектерин окуп отуруп, өзүнө өзү сын көз менен карап, мурда жаш кезинде жазган айрым макалаларындагы калпыс ойлорун кайрадан иштеп чыгып, концептуалдуу илимий жоболорго негиздеп анализдеп чыкканын байкоого болот.

Сөз оролу келгенде кадр даярдоо маселеси туурасында айтпай кетсек болбойт. Илимий мекеме болгондон кийин сөзсүз түрдө илимий кадр даярдалат, докторанттар, аспиранттар, изденүүчүлөр диссертация жазышат, коргошот. 1993-жылы Кыргызстандын өзүндө, Тил жана адабият институту менен Ж.Баласагын атындагы Улуттук университеттин алдында докторлук жана кандидаттык диссертацияларды коргоо боюнча Адистештирилген Кеңеш ачылып (10.01.01. – кыргыз адабияты; 10.01.03. – азыркы улут адабияты; 10.01.09. – фольклористика), илим жактоо бир топ жанданат. Бул иш чарада институттун илимий даражалуу кызматкерлери аткарган *диссерта-*

ция талкуулоо деген оор жумуш бар. Муну кичине кененирээк чечмелеп айтсак, диссертациялык иштерди талкуулоодо, биринчиден, ички рецензия деп аталып, окумуштуулар жазган рецензиялар расмий деп деле саналбайт. Болгону протокол гана жазылат. Экинчиден, бул жумуш илимпоздордун пландык ишине да кирбейт. Ал иш үчүн эмгек акы да төлөнбөйт.

Отчетко жазса да болот, жазбаса да болот. Мына ушундай кайрымсыз ишти аткарууда окумуштуулар белгилүү көлөмдөгү кандидаттык жана докторлук иштерди көз майып, убактысын, акыл-эсин коротуп, өтө түйшүктүү жумушту аткарууга туура келет. Ар бир диссертациялык иш эки же үч жолудан (бөлүмдө, проблемалык Кеңеште, окумуштуулар Кеңешинде) талкуудан өтөт. Институттун катардагы иши катары көрүнгөн менен илимпоздор диссертант үчүн өтө чоң кызмат кылат. Анткени диссертация коргоодогу иштин бул этабы эң негизги жана сөзсүз аткарыла турган процесс болуп эсептелет. Ар бир талкууда иштин кемчилиги, солгун жерлери көрсөтүлүп отуруп оңдолуп, түзөлүп иш коргоого даяр болот. Жоопкерчиликтүү жана машакаттуу ишти аркалап отуруп 1995–2021-жылдардын аралыгында Г.Ж.Орозова 60тан ашуун кандидаттык, 18ден ашуун докторлук иш менен таанышып чыккан. Түшүнгөн адамга бул опол тоодой эмгек. Ар бир диссертанттын ишин канча жолу окуса ошол ирет жазган рецензиялары, отчеттору сакталып турат (тарых үчүн диссертанттардын тизмесин төмөндө киргизип койдум). Мындан сырткары аспиранттарга жетекчилик кылат.

Орозова Г.Ж. Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча Д 10.20.616. диссертациялык кеңештин мүчөсү.

Ф.н.д. Г.Ж.Орозова расмий оппонент болгон диссертациялар:

1. Саттарова А. Балдар ырларын мектепте окутуунун технологиялык негиздери. – Б., 2019. (Педагог. илим. доктору).

2. Акматов К.К. Орто мектепте акын-жазуучулардын өмүр баянын чыгармалары менен биримдикте окутуунун илимий-методикалык негиздери. – Б., 2019. (Педагог. илим. доктору)

3. Зулпиев А.З. Жогорку окуу жайларында Манастаануу курсун окутуунун илимий-методикалык негиздери. – Б., 2020. (Педагог. илим. доктору)

Расмий эксперт болгон диссертациялар:

1. Бекмухамедова Н.Х. «Манас» эпосу: онейротопика жана визионотопика маселелери (структура, функция, символика). – Б., 2021. (Филол. илим. доктору).

2. Кулалиева К. «Манас» эпосу менен Ж.Баласагындын «Кутатгу билиг» дастанындагы идеялык-көркөмдүк параллелдер. – Б., 2004. (Филол. илим. канд)

Гулбара Жалаловнанын илимий изилдөөлөрүнө бир катар окумуштуулардын (Б. Кебекова, А. Саттарова, К.Абакиров, К.Ибраимов, К.Исаков, Ж. Байдилдаев ж.б., публицист-журналист С.Кийизбаева жана казак, түрк, кытай ж.б. түрк элдеринин окумуштууларынын эмгектеринде) жана диссертанттар (Б. Исаков, Ж. Абдырасулова, Шенгун Асил Музафар, Мамбеттурду Мамбетакун, К. Солтобаева, К. Маданова, Ж. Өмүралиева ж.б.) илимий эмгектеринде шилтеме берилген. Анын илимий тыянактары, көп жылдык изилдөөлөрү башка окумуштуулардын илимий ойлорун, бүтүмдөрүн бекемдөөгө таяныч, негиз болуп бере алгандыгы өзгөчө кубаттоого арзыйт.

Г.Ж.Орозованын көп жылдык иш тажрыйбасында аткарган коомдук иштери ондоп саналат. Айрымдарын мисалга алсак, 1999-жылы январь айында «Окумуштуу

аялдардын китептеринин көргөзмөсү» деген мини-долбоор жазып, КРнын өкмөтүнүн алдындагы «Аялдар, үй-бүлө жана жаштар» комитетине тапшырат. Долбоор жактырылып, 8-Мартка карата көргөзмө уюштурулуп, байгелүү орунга татыган; 2012-жылдын март айынан баштап, ЮНЕСКО иштери боюнча КРнын Улуттук комиссиясы менен Маданият министрлиги уюштурган «Материалдык эмес маданиятты сактоо, коргоо» деген Мамлекеттик программанын иш чараларына активдүү катышып, эксперттик комиссиянын мүчөсү болгон; К. И. Скрябин атындагы КНАУда Кристенсен Фондунун (Калифорния, АКШ) финансылык көмөгү менен түзүлгөн Биомаданий ар түрдүүлүк Борборунда (ЦБР – центр биокультурного разнообразия) Элдик салттуу билимдер боюнча активдүү, дилгирлик менен иштеген (2009–2011-жылдар). Натыйжада проект боюнча коллектив эки китеп чыгарган. 2014-жылы август айында Таласта өткөн Республикалык акындар айтышында жюринин мүчөсү катары катышкан. Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы жана Өкмөтүнүн Токтомунун негизинде иштелип чыккан 2014–2020-жылдарда Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук Программасы боюнча да активдүү иштеп келе жатат; Кыргыз Улуттук илимдер академиясынын профсоюз уюмунун Президиумунун мүчөсү болуп 1995-жылдан баштап 20 жылга жакын, Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун профсоюз комитетинин төрайымы болуп 8 жыл иштеген.

Алган сыйлыктары

1. 2004-жылы Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты;

2. 2017-жылы Кыргыз Республикасынын Президентине караптуу Мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиясынын «Кыргыз тили» төш белгиси;

3. 2018-жылы Кыргыз Республикасынын Билим жана илим министрлигинин «Билим берүүнүн отличниги» төш белгиси;

4. КР УИАнын грамотасы, Ардак грамотасы;

5. КРнын Билим берүү жана илим кызматкерлеринин борбордук профсоюздук комитетинин Ардак грамотасы менен сыйланган.

Ар бир адамдын шыбагасына туш келе бербеген өрнөктүү өмүр сүрүү, адам катары, окумуштуу катары артына из калтыруу дөөлөтүнө эгедер Г.Ж.Орозованын өмүр тагдыры, иш тагдыры ар тараптуу, кызыктуу, бараандуу, байманалуу экендигине күбө болдук. Окумуштуунун өз иш ордуна, кесибине чоң жоопкерчилик менен мамиле жасап, өмүр бою күн сайын эмгектин, изденүүнүн үстүндө өткөргөн баяны башкаларга үлгү болоруна ишенем!

Венера АКМАТОВА,

Ж.Баласагын атындагы

Кыргыз улуттук университетинин

Манастаануу жана дүйнөлүк адабият

кафедрасынын башчысы,

филология илимдеринин доктору

Гүлбара Жалаловнанын докторлук диссертациясы боюнча кыргыз, казак окумуштууларынын оголе көп салмактуу пикирлери бар. Ушулардын ичинен КРУИАнын мүчө-корреспонденти, филология илимдеринин доктору, КРнын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, КРнын илимине эмгек сиңирген ишмер Раиса Заитовна Кыдырбаеванын эмгекти башынан аягына чейин кылдат карап чыгып, өз колу менен жазган пикирин таберик катары киргизип коюнуу туура таптык.

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАЛОВНАНЫН
ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИНИН ДОКТОРУ
ОКУМУШТУУЛУК ДАРАЖАСЫН ИЗДЕНИП АЛУУ ҮЧҮН
«КЫРГЫЗ ЭЛДИК ПОЭМАЛАРЫНЫН ИСТОРИЗМИ
ЖАНА ЖАНРДЫК ЖАҢЫЛАНУУ» ДЕП АТАЛГАН
ДИССЕРТАЦИЯСЫНА КЫСКАЧА
ПИКИР

Аталган диссертация төрт бөлүмдөн жана эки параграфтан түзүлгөн эмгек экен. Бул изилдөө орус фольклористикасынын методологиясындагы типологиялык жана историзм проблемаларына арналган изилдөөлөргө таянып жазылган (В.Я. Пропп, В.М. Жирмунский, Б.Н. Путилов, А.Н. Веселовский, Е.М. Мелетинский, Г.П. Снесарев, С.М.Абрамзон ж.б.). Кыргыз поэмаларындагы историзмдин принциптерин типологиялык салыштыруулардын алкагында, автор өзү көрсөткөндөй, биринчи жолу изилдөөгө алынып жатышы, эмгектин актуалдуулугун көрсөтүп турат. Диссертациянын автору көрсөтүлгөн проблемаларды чечүүдө анын эмгегинен мурда кыргыз поэмаларына арналган изилдөөлөрдү, алардын авторлорунун ушул маселеге берилген көз карашын кеңири жана терең изилдөө менен бирге өзүнүн позициясын, жыйынтыктарын да

түшүндүргөнүн, ачык формулировка катары бергенин көрүүгө болот. Изилдөөчү «Киришүү» бөлүмүндө аталган проблема боюнча комплекстүү, фундаменталдуу теориялык эмгек жазыла элегин белгилейт да историзмдин түрлөрүнө токтолуп, анын аныктамасын ачып берүүгө аракет жасайт.

Биринчи главанын I §да диссертант поэма жанрынын табиятына, кыргыз фольклористикасын изилдөө тарыхына басым жасайт. Бул жанрдын XIX–XX кылымдарда жаралганы боюнча маалымат берет. Поэмалардын бардыгында тарыхтын издери бар, аларда диний таасир жокко эсе деп көрсөтөт. Поэмалардын сюжети токтолуп, анда салттуу формулалар сакталып, ошону менен бирге жаңы толуктоолор да кирүүгө мүмкүн экенин белгилеп, аларда жалпылык канча болсо айырмачылык да ошончо болгонун мыйзамченемдүү көрүнүш деп белгилейт. Поэманын дифинициясы берилет, аларга «поэма», «лиро-эпика», «эпос», «дастан» деген жанрдын түрлөрүн ар бир элде ар түрдүү айтылганы жана өзбектердин, тажиктердеги, азербайжандардагы, түркмөндөрдөгү, кыргыздардагы аталыштарын териштирет. Поэманы жыйноо, жазып алуу тарыхы берилет, ошондой эле диссертант жанрдын классификациясынын тарыхый изилдөөлөрүнө жана В.В.Радловдун, К.Мифтаковдун, А.Тайгуроңовдун, З.Бектемовдун, Т.Байжиевдин, М.Богданованын, Ө.Жакишевдин, К.Рахматуллиндин, С.Мусаевдин, Ж.Субанбековдун, С.Закировдун, Б.Кебекованын, К.Кудайбергеновдордун классификацияларына токтолуп, анализ берген. Түрк элдеринде орток айтылган поэмалардын версиялары, советтик мезгилде жаралган поэмаларга да түшүнүк берилет. Главанын аягында изденүүчү өзүнүн классификациясын сунуп кылып, нукура элдик поэмаларды үч түргө бөлүштүрөт: турмуштук-социалдык, тарыхый-баатырдык, тарыхый деген түрлөрүнүн историзминин белгилерин изилдеп чыгат.

I главанын 2-параграфы «Кыргыз элдик поэмаларындагы историзм жана историзмдин принциптеринин типологиясы» деп аталат.

Бул аспектиде поэма жанры изилдөөчү үч топко бөлүштүрүп, алардын өнүгүү булактарына төмөнкү түрлөрүн киргизет: тарыхый ырлар, кошоктор, уламыштар, легендалар, санжыра, эпостор сыяктуу жанрларды атайт. Бул параграфта диссертант тарыхый фольклордун ролу, анын илимий фольклористикада өтө маанилүү маселе экенине токтолуп, аябай кең, өзүнүн көз карашы боюнча бир топ теориялык ойлорду айтканын коробуз.

Диссертант поэманын түрлөрүндөгү историзмдин принциптерине төмөнкү белгилерин: ачык эпикалык чыңдыкты, тарыхый чындыкты, реалдуу каармандардын историзмин киргизет. Ушул теориялык маселелерди изилдөөчү «Карагул ботом», «Жалайыр жалгыз», «Мундук-Зарлык», «Ак Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын», «Эр Эшим», «Гүлгаакы», «Сейитбек», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр», «Алп Тобок», «Балбай», «Ак Мөөр», «Качкан кыз», «Ак Бермет» деген поэмалардагы историзмдин принциптерин далилдөө үчүн типологиялык жалпылыктары кеңири анализге алынат.

II глава «Социалдык турмуштук поэмалардагы тарыхыйлыктын негиздери» деп аталып, поэмалардын үч типке бөлүнгөн жанрдык типтерине байланыштуу социалдык-турмуштук поэмалардын историзмдин типологиясынан алкагында анализге алынган. Изденүүчү поэмалардын тарыхтын эволюциялык чагылышына жараша алардын тарыхый өнүгүүсүн бир пече доорлорго бөлүштүрөт. Бул бөлүмдө «Мундук-Зарлык», «Карагул ботом», «Жалайыр жалгыз», «Ак Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын» поэмаларынын сюжеттик курулушу, алардагы тарыхый доордун чагылышы, архаикалык сюжеттердин элементтеринин сакталышы, калмак доорунун издери жөнүндө терең теориялык багытта анализ

жүргүзүлөт. Диссертанттын «социалдык-турмуштук поэмаларда тарыхый окуялар, тарыхый инсан, реалдуу жерсуу аттары сыяктуу конкреттүүлүк орун албайт. Алар өткөн турмушту образдуу сүрөттөйт. Ар бир негизги тарыхый окуя фольклордук чыгарманын мазмунуна, образдар системасына, көркөм каражаттарына кандайдыр бир деңгээлде таасир этет» деген бүтүмүн туура деп эсептейм.

III глава «Тарыхый-баатырдык поэмаларындагы тарыхый чындык жана жанрдык жаңылануу» деп аталыптыр. Мында сюжеттин баатырдык, тарыхый, турмуштук окуяларды ичине камтып, кайсы бир тарыхый окуя, тарыхый инсандын баатырдык иш-аракети, тарыхта аты калган адамдын башынан өткөн окуясы элдик көркөм сөз чеберлеринин чыгармачылыгы менен кайрадан иштелип, эпикалык планда идеялизацияланып, көркөм ойлоонун түрдүү ыкмалары колдонулуп, анан поэманын ушул түрү жаралганы илимий аргументтүү ойлор менен жыйынтыкталган. Бул главада каралган поэмалардын жанрдык түрлөрү да так ажыратылып, чыгарманын ички касиет сапатына жараша табияты аныкталган.

IV глава «Тарыхый поэмалардагы реалдуулуктун деңгээли жана көркөм интерпретация» деп аталып, тарыхый поэмаларда чындыкты чагылдырууда конкреттүүлүккө, фактылык айкындуулукка басым жасалганы жана поэмалардын өнүгүүсүндөгү эволюциялык калыптануусундагы салттуу оозеки поэзиянын мыйзамченеми сакталуу менен коллективдүү чыгармачылыктын да, индивидуалдуулуктун да салымы бар экени анализге алынган.

Жыйынтыктап айтсам, Г.Орозованын бул эмгеги түрк адабиятынын тарыхый-маданий жана эстетикалык өз ара ата мекендик адабияттын алкагында изилденген проблематикага жатат.

Поэма жанрын изилдөөсүндө диссертациянын автору фольклористикадагы төмөнкү маанилүү проблемаларды

чечкен: поэма жанрынын табияты, классификациясы, историзмдин принцибинин типологиясында кыргыз поэма-сынын өзүнчөлүк өнүгүшү, элдик поэмалардын жаралышы тарыхый доор менен байланышы, поэмаларда оозеки салттын эстетикасынын сакталышы жана стадиялык жаңылануу, маданий, саясий, коомдук турмуштун поэмаларда чагылышы, поэмалардын сюжети, композициясы, образдык системасы, реалдуу прототиптердин алган орду, поэманын варианттарындагы чыгармачылыктагы коллективдик жана индивидуалдык өзгөчөлүктөрдүн айкалышы.

Саналган илимий проблемар каралган эмгекте, кыргыз фольклористика илиминде биринчи жолу кеңири ишенимдүү теориялык аспектиде жазылгандыгын атайын белгилөө керек.

Бул диссертациялык эмгектин жаралганын, көргөзүлгөн аспектиде изилденгенин кыргыз фольклористикасындагы чоң жетишкендикке кошот элем. Диссертант өзүнүн алдына койгон илимий максатын толугу менен ачып бере алган.

Мен изилдөөдөн кандайдыр бир жетишпегендиктерин издеп убара болбодум, диссертант өзүнүн алдына койгон илимий максатын толугу менен ачып берүүгө жетишкен.

Раиса КЫДЫРБАЕВА,
филология илимдеринин доктору,
КРУИАнын мүчө-корреспонденти

ЭЛДИК ПОЭМАЛАР ЖАНА ЭЛ ТАРЫХЫ

Кыргыз фольклору, албетте, жалгыз «Манас» эпосунан турбайт. «Манас, Манас» дей берип, элибиздин оозеки көркөм сөз өнөрүндөгү не бир жаркыраган көптөгөн чыгармалар анын көлөкөсүндө калып, тиешелүү деңгээлде иликтөнбөй, жайылтылбай калганына көп болду. Баш-

касын айтпаганда да, ар бири көлөмү жана мазмуну боюнча башка элдердин дүйнөгө белгилүү эпосторунан кем калбаган баатырдык, турмуштук, лирикалык, мифологиялык эпостор, ушулардай эле мүнөздөгү толгон-токой элдик поэмалар тууралуу саналуу гана эмгектер жазылып, бул иштин чети оюлбаган боюнча турат. «Чети оюлбаган» дегеним менен «Эл адабияты» аттуу 40 томдуктун 31 тому академик А.Акматалиевдин демилгеси жана уюштуруусу менен жарык көрүп, ар бир чыгарма колдо бар варианттары менен кошо кыскача илимий сыпаттоодон өткөрүлдү. Тиешелүү түшүндүрмөлөр да унутта калтырылган жок. Мындай уникалдуу басылма көп элдерде кездешпейт десем ашыкча болбойт. Ошентип, илимпоздор ат арытып, жер кезип издей турган көркөм-адабий материалдар дап-даяр абалында илимпоздордун алдына коюлуп, ошол басылманын биринчи тому жарык көргөндөн бери 20 жылдан ашык убакыт өтсө да, фольклорист-окумуштууларыбыз аларды үстөккө-босток изилдеп жиберүүгө шапшылыпкан жок. Буга бир чети абройлуу, тажрыйбалуу бир катар фольклористтердин көзү өтүп кетип, ортодо үзгүлтүк болуп, жаптары али баралына келе электиги себепкер болсо, экинчиден, мындай иштин түйшүгүн көтөрчү адистердин сейректиги анын ахвалын ого бетер оордотуп салды. Ошентсе да, уучубуз куру эмес экен, көрүнгөн шылтоого салбай, кыйынчылыктарга карабай, өз ишинин майын чыгара иштей билген, фольклористиканын азыркы бийик деңгээлин кармап турган мыкты адистерибиз аз болсо да бар. Алардын бири – мен азыноолак сөз кылсамбы деп турган Гүлбара Орозова.

Өзүнүн 30 жылдан ашуун чыгармачылык жолунда Г.Орозова нукура илимпоздук жоопкерчилик менен жазылган, маанилүү жана маңыздуу көп эмгектердин автору болсо да, анын көңүл борборунда кыргыз фольклорунун түркүн жанрларынын жеткиликтүү изилдене элек ар кыл проблемалары турганын көрүүгө болот. Алардын

арасында илимдер академиясынын иш-планына ылайык өтө дыкаттык менен жазылган макалалар жана монографиялар, окуу куралдары, актуалдуу маселелерге үн кошуу, илимпоз катары ага өз көз карашын ачыктоо зарылдыгынан улам иштелген эмгектер да бар. Бирок кызыгып, баам салган адам алардын бардыгы чоң-кичинесине карабай арыдан-бери чүргөй салынбаганын, ар бир фактыга так жана кылдат мамиле жасалып, аны ар тараптуу талдоодон өткөрүп, ичтейине сүңгүп кирип, ажаатын ачып берүү максаты коюлуп, автор анын өтөсүнө чыкканын байкабай койбойт. Мунун чындыгын анын ондогон макалалары, «Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы» (2003), «Адабий портреттер жана проблемалар» (2009) деген изилдөөлөрүн (башкаларын айтпаганда) мисал тартуу менен далилдеп кетүүгө болот. Бирок азыр сөз оролун анын алда канча фундаментаалдуу багыттагы илимий изилдөөлөрүнө буруш керек болуп турат. Анткени Г.Орозованын «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты (Жанр. Сюжет. Историзм)» аттуу көлөмдүү монографиясын (2015. – 356 б.) соңку мезгилдеги кыргыз фольклористикасындагы көзгө толумдуу, салмактуу изилдөөлөрдүн бири катары баалоого толук негиз бар.

Кыргыз адабияттаануусунда, айрыкча фольклор жана акындар чыгармачылыгы боюнча олуттуу эмгектер жазып, өмүр бою анын ысык-суугун баштан кечирген албан илимпоз эжебиз Батма Кебекова: «...эпикалык поэзиянын күрдөөлдүү тарыхый этабынан болгон дастандык же поэмалык жанр терең изилденбей, жанрдык өзгөчөлүгү ачылбай келе жаткан проблемалардан. Айрым чыгармалардын идеялык-мазмундук багыты, образ системасы, варианттары, композициялык түзүлүшү тууралуу учкай ой айтылгандыгына карабастан, жалпылоочу эмгек жазыла элек,... толгон проблемалар чечиле элек», – деп жазгандан бери (1: 605-б.) «Эл адабияты» сериясындагы поэма-

лар тууралуу К.Кыrbашев, А.Жайнакова, М.Мукасов, А.Акматалиев, А.Жакыпбекова, С.Эгимбаева, Н.Өмүрзакова, А.Кадырмамбетова сыяктуу адистер тарабынан жазылган мазмундуу макалаларды эске албаганда абал кескин өзгөрүп деле кеткен жок. Ошол поэмалардын күн тартибинде турган жана дагы кеңейтип, тереңдетип изилдөөнү талап кылган маселелерин иликтеген көлөмдүү макалалардын көбү ушул жанрдын табиятына баштатап кызыкчылыгы жогору Б.Кебекова менен Г.Орозованын калемдерине таандык экенин көңүлгө алсак, эмне үчүн Г.Орозованын аталган эмгеги кыргыз фольклористикасында мына ушул бөксөлүктү толтуруу максатын көздөп, аны көп жагынан ийгиликтүү жүзөгө ашыргандыгы түшүнүктүү болуп калат.

Азыркы европалык белгилүү адабиятчы жана фольклорист Карл Райхл кыргыз традициясында материалдардын (фольклордук чыгармалардын, анын ичинде элдик поэмалардын – К.А.) көптүгүнөн улам аларды классификациялоонун өзү оор жана татаал иш экендигин бекеринен атайын белгилебейт (2: 51-б.) Г.Орозованын астында бирде дастан, бирде поэма, кээде казал же эпос деп аталган чыгармалардын дээрлик бардыгын дүңүнөн илимий сыдыргыдан өткөрүп, негиздүүлөрүнүн сюжеттик-композициялык, идеялык-мазмундук, поэтикалык өзгөчөлүктөрүн айкындоодон тышкары, анча-мынча гана кол тийген теориялык проблемалардын жоон тобун ошолордун негизинде ой элегинен өткөрүп, белгилүү бир бүтүмдөргө келүү милдети турган. Ондогон поэмаларды кайра-кайра окуп, варианттарын салыштырып, жалпылыктарын жана өзгөчөлүктөрүн, бири-биринен артыкчылыктарын жана кемчиликтерин айкындоо менен катар бул жанрга тикелей жана кыйыр тиешеси бар ой толгоолорду аларга «жууруй» билүүнүн өзү орус, алтай, казак, өзбек, кара калпак, татар, фарсы, хакас, араб элдеринин оозеки жана жазма чыгармалары менен салыштырма-типологиялык талдоо-

дон өткөрүүнүн өзү оңбогондой оор иш болчу. Тилекке жараша, Г.Орозова бул иштердин бардыгын ойдогудай жүзөгө ашырган.

Кандай гана элдик чыгарма болбосун, фольклористиканын салттуу талабына ылайык ириде анын жанрдык табияты эске алынып, ошого жараша талдоо жүргүзүлүшү кажет. Жанрдын аныктамалары, теориялык жол-жоболору көп жана кыйла татаал. Фольклорго карата жөнөкөй айта келгенде анын негизин оозеки текстти публикага тартуу кылуунун ыкмасы, же айтуучу менен публиканын ортосундагы шарттардан келип чыккан көрүнүш түзөт десек деле болот (Нортроп Фрай). Мындай көз караштан алганда көлөмү зор жана мазмуну татаал «Манастын» жанрдын мүнөздөмөсү «Курманбек» же «Олжобай менен Кишимжан», «Көкүл» же «Аксаткын менен Кулмырза» сындуу ага караганда алда канча чакан жана жөнөкөй эпостор менен поэмалардын табиятына толук дал келе бербейт. Мунун өзү изилдөөнүн объектиси болгон элдик поэма-дастандардын жанрдык табиятын, аны шарттаган көрүнүштөрдүн тек-жайын аныктап, кандайдыр бир жыйынтыкка келүү зарылдыгын талап эткендиктен Г.Орозованын өз изилдөөсүндө кыргыз элдик поэмаларынын табиятына кеңири назар таштоосуна алып келген. Автор ушундан улам элдик поэмалардын аталышынан тарта алардын жаралышын шарттаган социалдык-турмуштук жана көркөм-эстетикалык өбөлгөлөрү, жанрдык эволюциясы, жашоо шарттары, аткарылыш өзгөчөлүктөрү, сюжеттик-композициялык курулушу, тематикалык багыттары, поэтикасы, стили, башка эпикалык жанрлар жана башка элдердин ушундай чыгармалары менен жалпылыктары жана айырмалуу жактары, алардагы коллективдүүлүк менен индивидуалдуулуктун карым-катышы, кармандардын мүнөздөмөсү, элдин тарыхы жана каада-салты, дүйнөтаанымы менен диний байланышы сыяктуу кардиналдуу проблемалардын тутумунда изилдөөгө алат

да, алардын бардыгын бир эмгекте текши жана узак мүнөздөө мүмкүн болбогондуктан, элдик поэмалардагы тарыхыйлык, тарых жана болумуш, тарых жана көркөм эпикалык чындык маселелерине айрыкча кенен токтолуп, алгач ирет таасын жана терең илимий сыпаттоодон өткөрөт. Мындай учурда илимпоз кыргыз тарыхын да мыкты билиш керек. Г.Орозова бул жагынан да өзүнүн билим-маалыматы жетиштүү адис экенин далилдеп, оозеки көркөм чыгармачылык менен эл тарыхынын синтезделиш жолдорун, алардын объективдүү түрдө келип чыккан мыйзамченемдүүлүктөрүн, тарых менен оозеки эпиканын кесилишкен, кайчылашкан жана айкалыша келген учурдагы табигый жана кокустук көрүнүштөрдүн тек-жайын кеңири фактылык маалыматтар менен бекемдеп берет. Бирок кантсе да, ал мындай учурларда өзүн тарыхчы катары эмес, элдик эпиканын жаралуу жана өнүгүү эволюциясында тарыхый булактардын, элдин башынан өткөн маанилүү окуялардын жана элден чыккан белгилүү инсандардын андагы ролун ачып берүүнү максат кылган илимпоз катары чыгат. Г.Орозованын терең ишениминде тарых дегендин (окуялар, адамдар ж.б.) баары эле элдик оозеки чыгармачылыктан текши орун ала бербейт, б.а., элдик поэмалар баары такталып көрсөтүлгөн летопись болуп эсептелбейт. Оозеки чыгармачылыктын өзүнө гана тиешелүү жазылбаган заң-закондору бар. Элдик чыгармачылык турмушта болгон, болуп жаткан нерселердин көбүн камтый бергени менен алар акырындап таңгалайрыктай чебер элдин тандап-ылгоосуна дуушар болуп, элдик идеалдарга төп келгендери гана көркөм эпизациядап өткөн чыгарма катары жашоосун улантып, жасалгалоо жана шөкөттөө жолуна түшөт. Мындай процесстердин табиятын Г.Орозова сөз болуп жаткан эмгегинде ынанымдуу ачып берет. Маселен, «Мырза уул», «Кулмырза менен Аксаткын» деген аталыштар менен өзгөчө түштүк

кыргыздарына гана эмес, Кытай, Памир кыргыздарына дейре кеңири белгилүү болгон «Кулмырза менен Аксаткын» поэмасын айтылуу Кубат бий менен байланыштыруу катардагы окурмандын оюна деле келбейт. Автор жазгандай «поэманын сюжети эки жаштын ортосундагы» улуу махабат менен башталып, алардын армандуу өлүмү менен бүтөт. Көлөм жагынан чакан, арман, кошок формасында айтылат... эки жаштын ашыктык баяны өтө элестүү, кумарлуу, лирикалуу жана оор, ачуу трагедия менен берилет». (3:124-б.) Анан кантип бул чыгарма бир убактарда эл башкарып, анын эркиндиги үчүн күрөшкөн Кубат бий менен байланышта деген суроо чыгаары анык. Көрсө, бир жагынан бардык эле эпикалык чыгармалар тарыхый окуяны толук камтый бербесе, экинчиден, ошол ыңгайда жаралгандары деле мезгилдин өтүшү менен тарыхый негизинен алыстап өзгөртүлгөн, жаңыланган «образдуу тарыхка» айланып кетет. Ушул көз караштан туруп, Г.Орозова тарыхта аттары белгилүү Кулмырза менен Аксаткындын образдары нукура тарыхый инсан Кубат бийдин личносту менен аныктала тургандыгын далилдеп берет. Мында, ал Кубат бийдин өмүр жолун өз алдынча иликтеген тарыхчы катары чыгат да, көптөгөн тарыхый маалыматтарды көз алдыга тартып, алардын бир тобуна тактоолор киргизип, системалоо аракетин көрөт. Ашыктыктын азабын тарткан Аксаткын кандай тектүү жердин кызы болсо, анын айынан өлүмгө дуушар болгон Кулмырза да XVIII кылымдагы кыргыздардын даңазалуу уулу Кубат бийдин баласы экендигин, анын образы поэмага тикелей эмес кыйыр катышып, чыгарманын идеялык-мазмундук турпатына өзүнчө түр-түспөл ыроолоп, турмуш чындыгына айкалыштырып турганын Г.Орозова кеңири талдап берет. Анын сөз болуп жаткан эмгегинин баалуу жактарынын бирин тарыхый жана турмуштук чындыктын оозеки көркөм-эпикалык чыгармачылыктагы транс-

формациясын, аларды синтездөөнүн табигый жол-жоболору менен ыкмаларын мына ушундайча анализдеп, талашсыз бүтүмдөрдү чыгара билүүсү, «кыргыз элинин тарыхый өнүгүшүндөгү тарыхый жана этногенетикалык процесстер анын руханий маданиятына маанилүү из калтыргандыгын» (149-б.) элдик поэмалардын ар биринин мисалында айкындап берүү чеберчилиги түзөт. Ошентип, улуттун тарыхын өткөндүн мыкты уул-кыздарын, баатырдыкты, адамдык бийик мамилелерди, махабатты, патриотизмди баяндаган элдик поэмалар окумуштуунун пикиринде «коомдук өнүгүштүн белгилүү бир этабындагы социалдык идеяларды өзүнө сиңирет», алар «белгилүү бир тарыхый доордо жаралып, ошол доордо жапаган адамдардын дүйнөтаанымы, дүйнө кабылдоосу, дүйнө түшүнүгү, жашоого болгон мамилеси чагылдырылат». Демек, элдик поэмалардын ар бир түрү жаралган жана өзү чагылдырган доор турмушуна жараша өзүнчөлүккө ээ болот. Мына ушундай методологиялык принципке таянуу менен Г.Орозова элдик поэмаларды социалдык-турмуштук («Карагул ботом», «Мундук-Зарлык», «Жалайыр жалгыз», «Ак Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын»), тарыхый-баатырдык («Гүлгаакы», «Сейитбек», «Эр Эшим», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр») жана тарыхый («Ак Моор», «Ак Бермет», «Качкан кыз», «Балбай», «Алп Тобок») деген үч топко ажыратып, алардын жаралуу доору жана баштапкы таяныч булактарына жараша да түрлөрүн сыпаттайт. Айтканга оңой болгону менен мындай классификациялык иштерди жүргүзүү үчүн эсепсиз көркөм-адабий, тарыхый материалдарды окуп чыгып, астейдил ой элеги менен өткөрүп анализ жүргүзүү керек болчу, кыргыз эле эмес түрк, монгол, араб, фарсы (ж.б.) элдеринин оозеки жана жазма булактарындагы маалыматтарды керек жерде салыштырып, тиешелүү жыйынтыктарга келүү зарыл эле. Ошол эле учурда адегенде мындай оор жана татаал

ишти жүзөгө ашыруунун ишеничтүү ырааты, бүкүлү логикалык системасы да түзүлүшү керек болчу. Г.Орозова, тилекке жараша, бул иштердин баарын ойдогудай жүзөгө ашырып, анан гана тизмеленген чыгармалардын ар биринде эпикалык чындык менен тарыхый чындыктын карым-катышы кандай, мезгил менен каармандардын, элдик идеалдардын көркөм реализациясы кандай деген кардиналдуу маселелерге сүнгүп кирет да, алардын табиятын, социалдык-маданий, көркөм-эстетикалык, көркөм-тарыхый турпатын ачып берүү ишинде өзүн таланттуу илимпоз-аналитик таризинде көрсөтөт. Изилдөөнүн объектиси элдик поэмалар жана алардын тарыхка болгон мамилесин иликтөө болуп жаткандан кийин автор аларда чагылдырылган тарыхый доорлор катмарларын да көз жаздымында калтырбай (аңчылык доор, көөнө түрктөр же шамандык доор, Алтын ордо, калмак, Кокон хандыгы, Цин империясынын доорлору, жаңы мезгил) ар бирине социалдык-тарыхый, маданий-көркөм аспектиден мүнөздөмө берип, ошол поэмалардын сюжеттик түзүлүшү, идеялык мазмуну жана образдар курамы менен бирдикте караштырат. «Аракетке жараша берекет» дегендей натыйжада окурман кыргыз элдик поэмаларынын тарых менен карым-катышынан тышкары иш жүзүндө алардын бүткүл көркөм-эстетикалык турпаты жана маани-маңызы туралуу кең-кесири маалыматка ээ болуп, өзү кызыккан көп маселелердин башын ачыктоого мүмкүнчүлүк алат.

Сөздү узарта берсек Г.Орозованын бул фундаменталдуу изилдөөсүнүн (ушундай баага ал татыктуу – К.А.) баалуу жактары арбын. Албетте, талашчу учурлар да бар. Илим үчүн бул табигый көрүнүш. Бирок кай жагынан албайлы, бул изилдөө арыдан-бери жазыла калбай, автордун көп жылдык мээнетинин, күндүр-түндүр түйшөлүп изденүүлөрүнүн натыйжасы экени ачык. Анда чаргыган, далилсиз ойлор дээрлик жок, коюлган маселенин ар бири

далил, факт, аргумент, алардын негизинде сергек жана реалдуу ой калчап, ынанымдуу бүтүмдөр чыгаруу дегендей нукура илимпоздук позициядан, анын үлгү болорлук бийик деңгээлинен туруп жазылган мындай эмгектер билгени деле, билбегени деле «илимпоз» болуп жамырап чыга келген бүгүнкү заманда ошол эле илимге аба менен суудай эле керек. Автор адабий, тарыхый, илимий материалдарды жана аларды ырааттуу илимий анализден өткөрүү ыкмаларын эң сонун билет. Бул да ар бир эле илимпоздо толук кездеше бербеген сапат. Ошентип, залкар илимпоз-филолог эжелерибиз Б.Орузбаева, Б.Керимжанова, Р.Кыдырбаева, Б.Кебекова, А.Жайнакова, Л.Үкүбаевалардын таалимин талаага таштабай, салтын үзбөй, жолун татыктуу улаган Г.Орозованын бул эмгеги бүгүнкү фольклористикадагы олуттуу проблеманы илимий-теориялык бийик даражада иликтеп, көз көрүнө бөксөлүктөрүн толтурууга кошулган бараандуу салым деген ишеничте экенимди акырында айта кетейин.

Адабияттар

1. Кыргыз адабиятынын тарыхы: фольклористика. Оозеки чыгармачылыктын жанрлары. I том. (А.Акматалиевдин жалпы ред. астында). 2-бас. – Б.: Шам, 2004.
2. Райхл К. Тюркский эпос: традиции, формы, поэтическая структура. – М., 2008.
3. Орозова Г. Кыргыз элдик поэмаларынын табияты (Жанр. Сюжет. Историзм): Монография. – Б., 2015.

Курманбек АБАКИРОВ,

Ж.Баласагын атындагы

Кыргыз улуттук университетинин
Кыргыз адабияты кафедрасынын башчысы,
филология илимдеринин доктору

УЛУТТУК ФОЛЬКЛОРИСТИКАНЫН АЙДЫН ЖОЛУНДА

Белгилүү адабиятчы, фольклорист, филология илимдеринин доктору, КРнын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, КРУИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун жетектөөчү илимий кызматкери Орозова Гүлбара Жалаловнанын илимий чыгармачылык жолу ар бир адамдын тагдырына буюра бербеген ооматтуу да, ары байсалдуу да болуптур. Адегенде эле айтканга жеңил, бирок ал мезгил үчүн тагдыр өзгөртө турган чоң кадам, татаал жолдун башталышы мындан жарым кылымга (46 жыл) чукул мурда Гүлбара Жалаловнанын Тажикстандын Жерге-Тал районунда жашаган этникалык кыргыз кыздарынын арасынан суурулуп чыгып, Кыргызстанда жогорку окуу жайында татыктуу билим алып, болгондо да Улуттук илимдер академиясында конкурс-тук негизде кабыл алынган эмгек жолунан башат алыптыр. Чындыгында, илимпоздун жашоо жолундагы зор бактысы анын талыкпас эмгекчилдиги, көздөгөн максатынан кайтпаган өжөрлүгү, илимге арнаган өрнөктүү тагдыр жолу жатат. Илим-билимдин, маданияттын ыйык храмы болгон Улуттук илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунда түзүлгөн шарт-жагдайлар, нукура илимий чөйрөгө туш келиши, не бир кыргыздын улуу муундагы залкар аалымдары С. Мусаев, К. Асаналиев, С. Жигитов, К. Бобулов, Р. Кыдырбаева, Б. Кебекова, Э. Абдылдаев, Р. Сарыпбеков, К. Даутов, О. Сооронов, А. Жайнакова, А. Акматалиев ж. б. менен бирге иштеп, алардын сөздөрүн угуп, кесипкөйлүк тажрыйбаларын үйрөнүп, замандаш катары жашап калышы чындыгында эле ар кимдин бактысына туура келе бербейт. Дал ушул улуу окумуштуулардын жолун уланткан Орозова Гүлбара бүгүнкү күнгө чейин куттуу жайда талыкпастан үзүрлүү эмгектенип келе жатат.

Баса, эгемен жылдарында академияда иштеген көптөгөн илимпоздорубуз чилдей тарап, кээ бирлери коомдук иштерди аркалап кетип, жаштары базарга карай ыктап, ыйык жай орду толгус жоготууларга кабылганы жашыруун эмес. Улуттук илимдер академиясында саналуу гана окумуштуулар калып, өткөөл мезгилдин татаалдыгына, оош-кыйыштарына карабай илимдин түйшүгүнө түтүп, чыгармачылык эрдикти көрсөтө алышты. Г. Ж. Орозова да аялдык назик ийинине жоопкерчиликтүү ишти артып, улуу муундун илим кербенин андан ары улантып, талыкпай келе жаткандыгы менен эмгеги баа жеткис, өмүрү өрнөктүү, кадырлуу инсан.

Табиятынан ашкере мээнеткеч, кесибинен тагдыр күткөн Г.Орозова илимий эмгектери аркылуу кыргыз адабияттаануу илимине, анын ичинде улуттук фольклористикага опол тоодой эмгек сиңире алды. Илимий китептери аркылуу биз окумуштуунун аналитикалык ой-чабыты терең, илимий-теориялык пайдубалы бекем экендигин көрүп турабыз. Маселен, «Түрк элдеринин поэмалары: тарыхый процесс жана эпикалык байланыш» (Б., 2000), «Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы» (Б., 2003), «Адабий портреттер жана проблемалар» (Б., 2009), «Кыргыздардын улуттук маданияты» (Окуу куралы. Б., 2010), «Кулмырза менен Аксаткындын изи менен Кубат бийдин тарыхына карай» (Б., 2012), «Кыргыз өлөндөрү» (Б., 2015), «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Б., 2015) ж.б. көптөгөн илимий эмгектердин автору. Мындан башка да окумуштуу мурда «Кыргыз адабиятынын тарыхы» (7 томдук. Б., 2002), «Кыргыз адабияттаануу илими жана сыны» (2 томдук. Б., 2005), «Азыркы кыргыз адабияты» (Б., 2005) деп аталып, кийин толукталып «Кыргыз адабиятынын тарыхы» (Б., 2017) деген он томдук фундаменталдуу эмгектерге авторлош. Окумуштуунун 150дөн ашуун илимий макалалары жарык көрүп, «Манастаануу», «Культрология» ади-

стиктери үчүн окуу программалары чыккан. Фольклор жана акындар чыгармачылыгы боюнча 33 китепти түзүп, илимий баш сөздөрүн жазып чыгарган. «Кыргызстан Улуттук Энциклопедиясы», «Кыргыз адабияты», «Токтогул», «Сагынбай», «Саякбай», «Ч.Айтматов» энциклопедияларынын белгилүү авторлорунун бири. Көрүнүктүү аалым илимий чыгармачылык менен тынымсыз иштеп, чоң тажрыйба топтоп, илимдин казанында кайнаган духу менен бүтүн да талыкпай улуттук фольклористика илиминин өзөктүү, актуалдуу проблемаларын көтөрүп, изилдеп, фундаменталдуу эмгектерди жаратып жатат. Өзгөчө «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Б., 2015) аттуу монографиялык эмгеги автордун көп жылдык илимий изилдөөлөрүнүн жыйынтыгын көрсөткөн фундаменталдуу эмгек. Аталган эмгекте элдик поэмалардын жанрдык ички жаңылануусу, алардын түрлөрүндөгү жалпылык жана айырмачылык, сюжеттик өзгөчөлүгү, тарыхыйлуулук маселеси фольклор менен кыргыз тарыхынын карым-катышы алгачкылардан болуп илимий теориялык негизде кеңири каралып, өзүнүн илимий концепциясын жарата алган. Буга чейин элдик поэмалардын варианттары, сюжеттери, мотивдери, борбордук каармандардын тарыхый негизи боюнча айрым гана изилдөөлөр болгону менен мындай комплекстүү эмгек жарала элек болчу. Чындыгында, фольклордук чыгармаларды элдин тарыхый жолу менен байланыштырып изилдөө татаал процесс. Окумуштуу Г.Орозова эмгегинде бул маселени историзм принцибинин негизинде ичкертен карап, аналитикалык жол менен терең изилдөөгө жетишкен. Мындан тышкары элдик поэмалардагы историзмге байланыштуу илимий-теориялык маселелердин негизинде эпикалык чыгармалар менен тарыхтын карым-катышына байланыштуу кубулуштар тарыхый-салыштырма метод аркылуу иликтөөгө алынган. Илимпоздун кыргыз тарыхын мыкты билгени, архивдик, документалдык булактар менен салыш-

тырып, поэмаларга сюжет, мотив болгон материалдарга кылдат, туура ой жүгүртүү менен терең анализдегенин баамдасак болот. Автор: «Кыргыз элдик поэмаларынын да эпостор сыяктуу эле бир катар стадиялык баскычтарды камтыган жана генетикалык негизин жомок, легенда, уламыш, тарыхый аңыз-аңгеме, ыр, кошок, арман, тарыхый окуя түзгөн узун тарыхы бар. Башкача айтканда, поэмалар да өзүнө мүнөздүү узак тарыхый эволюцияны башынан өткөргөн. Аларда эпикалык салттуулуктун, оозеки поэзиянын мыйзамченеми сакталып, коллективдүү чыгармачылыктын да, индивидуалдуулуктун да салымы бар экенин» («Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Б., 2015, 8-б.), – адилет белгилейт.

Эмгектеги дагы бир орчундуу көрүнүш – элдик поэмалардын жанрдык эволюциясын айкындоо жана классификациялоо тууралуу иликтөө жүргүзүшү. Бул иште татаал маселелер орун алып, айрым окумуштуулар (С.Закиров, Б.Кебекова, Т.Танаев ж.б.) тарабынан аракеттер жасалганы менен терең илимий-теориялык деңгээлде иликтенбей келген. Жанрларды классификациялоо фольклористика илиминдеги негизги теориялык маселелердин бири. Г.Орозова мына ушул проблемага олуттуу көңүл бөлүп, элдик поэмалардын табиятын аныктоо үчүн кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгында кезиккен элдик поэмалардын бардык жанрдык түрлөрүн классификациялаган. Алардын ичинен кыргыздын нукура элдик поэмаларын («Муңдук-Зарлык», «Карагул ботом», «Жалайыр жалгыз», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр», «Эр Эшим», «Гүлгаакы», «Сейитбек», «Ак Мактым», «Кулмырза менен Аксаткын», «Ак Моор», «Ак Бермет», «Качкан кыз», «Балбай», «Алп Тобоок») социалдык-турмуштук, тарыхый-баатырдык жана тарыхый поэмалар деп классификациялап, монографиялык эмгегинде ушул тармакты изилдөөгө алган. Мында элдик поэмалардын жанрдык табиятын жана түрлөрүн мүнөздөөдө мазмундук, формалык өзгөчөлүгүн, ар бир до-

ордогу эстетикалык системага, ар түрдүү социалдык багытка ылайык элибиздин коомдук-социалдык, тарыхый-маданий турмушуна байланыштуу жанрдын түрлөрүнүн пайда болушун, калыптанышын, өнүгүшүн белгилеп, историзмге мүнөздүү принциптердин типологиясын, критерийлерин ачып көрсөткөн автордун жыйынтыгы маанилүү жана фольклортаануу илимине концептуалдуу илимий-теориялык ойлорду киргизген.

Поэмалардын материалынын негизинде автор чыгармалардын идеялык байлыгын, жанрдык түрлөрүн, эстетикалык бүтүндүгүн жана сюжеттеги тарыхый чындыкты, каармандардын прототибин, ономастика менен жерсуулардын тактыгын, чыгарма жаралган доор менен мезгилдин аныктыгын, ар түрдүү варианттарындагы жалпылыктар менен айырмачылыктарды салыштыруу аркылуу системалуу талдоо менен бирге кылдат жыйынтыктарга келип, оригиналдуу ойлорду айткан. Кыргыз элдик оозеки чыгармалары бай жана көп катмарлуу. Ошондуктан автор улуттук поэмаларды башка элдердин көркөм мурастары, маданияттары менен байланыштыра карап, омоктуу идеялары менен байыта алган. Натыйжада, Г.Орозованын «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» аттуу монографиясы нукура элдик поэмалардын табиятын илимий-теориялык планда комплекстүү изилдеген баалуу эмгектердин катарында турат жана кыргыз фольклористикасындагы изилдөөнүн жаңы баскычы катары карасак жаңылышпайбыз.

Элдик поэмалардагы историзм маселесине байланыштуу дагы бир эмгек «Кулмырза менен Аксаткындын» изи менен Кубат бийдин тарыхына карай» (Б., 2013) деп аталат. Изилдөөдө «Кулмырза менен Аксаткын» элдик поэмасындагы турмуш чындыгы менен көркөм чындыктын карым-катышы, анын ичинде белгилүү тарыхый инсан Кубат бийдин бейнеси аркылуу опол доордун, мезгилдин чагылдырылышы маселесине кайрылган. Автор адилет

белгилегендей, элдик эпикалык чыгармалар тарыхтын кайталанмасы эмес, бирок анда тарыхый өтмүш чындыгынын изи калат. Изилдөөнүн кызыктуулугу поэмада Кубат бий эпизоддук каарман болсо да анын образы аркылуу опол доордун коомдук-социалдык абалы, анын тарыхый орду, элге сиңирген кызматын кылдат изилдөөгө алып, мазмундуу тарыхый маалыматтар менен салыштырып, поэманын тарыхый негизде иликтөөнүн омоктуу багытын көрсөтө алган.

Таланттуу окумуштуу Г.Орозова «Кыргыз өлөңдөрү» (Б., 2015) аттуу китеби аркылуу улуттук фольклористикадагы элдик лирикалардын арасындагы өлөң жанрын кылдат изилдеп, буга чейин көз жаздымда калган актуалдуу теманы колго алганы кубаттоого арзыйт. Изилдөөчү кыргыз өлөңдөрүнүн жыйналуу, жазылуу тарыхын, алардын табиятын, көркөм түзүлүшүн, поэтикасы сыяктуу маселелерди анализдейт. Ошондой эле КРУИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусунда сакталып турган баалуу элдик мурасын тексттерин чогултуп, биринчи жолу системага салып, айрымдарына текстологиялык талдоо жүргүзүү менен ал материалдарды тиркеме түрүндө китептин аягында берген. Дагы бир алгылыктуу иш башка мамлекеттерде (Тажикстан, КЭР, Өзбекстан ж.б.) жашаган кыргыздардын өлөң ырларынын үлгүлөрүнө да орун берилип, салыштырылып кызыктуу талдоонун үлгүсүн жараткан. Окумуштуу өлөң ырларынын жаралуу, калыптануу, өсүп-өнүгүү, таралуусу узак мезгилдерди камтып, элибиздин басып өткөн тарыхый жолдору менен тыгыз байланышканын, өзүнүн табиятына мүнөздүү салттуу белгилери, курулушу, стилистикалык түзүлүшү, тарыхый поэтикасы менен өзгөчөлөнгөн лирикалык тексттин ичиндеги өзүнчө жанр экендигин туура белгилейт. Өлөңдөр түрк элдеринин ичиндеги ичкилик уруу бирикмесине кирген уруулардын (этностордун, элдердин) элдик көркөм мурасы

болуп эсептелет. Айрыкча кыпчак элинин чөйрөсүнө көбүрөөк жакын экендиги чындык. Кыпчактар аркылуу ичкилик урууларына таралып сиңирилген деген көз карашы орундуу. Окумуштуунун мындай пикиринде тарыхый чындык жана жандуу ой бар. Анткени өлөңдөр кыргыздардын ичинде ичкиликтерде кеңири айтылып, той-тамашаларда, оюн-зооктордо өзүнчө обон жана элдик каада-салттар менен коштолуп айтылып келгенине күбө болуп угуп калдык. Албетте, өлөң жанры тематикага абдан бай, мазмунуна жана турмуштук шарт-жагдайга карата ар түрдүү обон, ыргакта айтыла берген. Баса, өлөңдү бардык эле адам айта бербейт, аны көркөм өнөргө шыгы бар, оозунда сөзү бар инсандар шыдыр төгүп, эргип айтышкан. Тилекке каршы, ата-бабаларыбыздын ушундай керемет өнөрү бүгүнкү күндө унутта калып, мурдагыдай эл ичинде айтылбай солгундап баратышы өкүндүрбөй койбойт. Автор казак, өзбек элдеринде өлөң жанры мыкты изилденгенин баса белгилеп кеткен. Бирок кыргыз окумуштуулары айрым эмгектеринде бул маселеге учкай гана токтолгону болбосо көмүскөдө калган. Ал эми илимпоз Г.Орозованын дал ушул өлөң жанрынын табиятын, тарыхый башатын, поэтикалык өзгөчөлүгүн мыкты анализдеп, кийинки изилдөөлөргө көч баштап бергени жана бир топ кызыктуу оригиналдуу тыянактары менен эмгек олуттуу мааниге ээ.

Окумуштуунун «Адабий портреттер жана проблемалар» (Б., 2009) деген илимий макалалардын топтомунан турган китебинде кыргыз эл тамсилдеринин жанрдык өзгөчөлүгү жана кыргыз адабий процессиндеги жаңылануулар, адабий табылгалар тууралуу иргелген илимий макалалары орун алган. Ошону менен бирге белгилүү окумуштуулар А. Сыдыков, З. Закиров, Д. Туратов, А. Акматалиев, С. Тиллебаевдин илимий-чыгармачылык портреттерине иликтөөлөр жүргүзүлүп, алардын улуттук кыргыз адабият таануу илимине кошкон салымдары кылдат

талдоого алынган. Аталган макалалар кызыктуу жазылып, илимпоздордун портреттери даана ачылган.

Белгилүү илимпоздун илимий-чыгармачылык тагдыры тууралуу сөзүбүздүн соңунда айтарыбыз дагы да болсо кесиптик изденүүнүн, илимий теориялык жактан тереңдөөнүн жолунда, ошондуктан изилдөөлөрү актуалдуу, илимий жыйынтыктары негиздүү. Орозова Гүлбара Жалаловна улуттук фольклортоону илиминин өнүгүшүндө бараандуу салым кошуп келе жатканын айткыбыз келет.

*Бактыгүл ТЕМИРОВА,
Ош мамлекеттик университетинин
кыргыз филологиясы жана журналистика
факультетинин кыргыз адабияты
кафедрасынын профессору,
филология илимдеринин доктору*

ОЛЖОЛУУ ОКУМУШТУУ

Коомдогу социалдык-экономикалык катаклизмдерден улам илимдин, билимдин кадыры кеткен заманда, илимге меркантилдик максаттар менен келгендер багытын بازارга бурган заманда, илимге чындап берилгендер гана калды. Коом, мамлекет илимсиз жашай албай турганын түшүнгөндөр гана бардык кыйынчылыктарга чыдап, илимге чындап берилген, илим дегенде ичкен ашын жерге койгон окумуштуулар гана илимдин өчкөн отун тутантып, өнүктүрүп келатышат. Илимдин түбөлүктүүлүгүн түшүнүп, дыңы бузула элек илимий проблеманы колго алып изилдеп, жасадым деп жар салбай, баштаган ишинин өтөөсүнө чыгып, жөнөкөйлүгүнөн жазбай жүргөн, көзгө сүртөр дарыдай чыныгы, саналуу окумуштуулардын арасында фольклористика, адабияттаануу, этнография, маданияттаануу боюнча эмгектери элге кеңири белгилүү илимпоз Гүлбара Орозова да бар.

Фольклористика илиминде акыркы отуз жылдан ашык мезгилден бери докторлук диссертациясын коргогон окумуштуу болбоптур. Илимий кадрларды даярдоодогу мындай кенемтенин объективдүү себептери да бар. Фольклористика кантсе да кара жумушту көп талап кылып, карандай теориядан башка, кол жазмалар фондунда олтуруп, элдик мурастар менен иштөөнүн өзү кызылдай эмгекти, мээнеткечтикти, бекем эркти талап кылат. Ошол үчүн кийинки муундардын алдына чоң максат коюп, илимдин доктору деген давадан ашууну көздөгөндөр аз болду окшойт. Бул чоң ашууну отуз жылдан кийин багынткандардын бири – белгилүү фольклор изилдөөчү, КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият институтунун жетектөөчү илимий кызматкери, Кыргыз Республикасынын илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, филология илимдеринин кандидаты Гүлбара Орозова болду. «Саргара жортсоң, кызара бөртөсүң» дегендей, Г.Орозова 30 жылдан бери илимдин казанында кайнап, бардык кыйынчылыктарын көтөрүп, көжөлүп иштеген илимий ишмердүүлүгү олжолуу болду десек болот.

Кол жазмаларды басмага даярдоо өтө машакаттуу, оор иш. Ар бир мурас аяр мамилени, тыкыр текстологиялык талдоону, зор теориялык даярдыкты талап кылат. Ага эрки жеткен бар, жетпеген бар. Г. Орозова кол жазмалар фондунда иштеп, «Эл адабияты», «Залкар акындар» серияларына жана фольклор, акындар поэзиясы, улуттук адабияттын түрдүү проблемаларына арналган кол жазмаларды басмага даярдап, 35ке жакын китеп түзүп, түшүндүрмөлөрүн, баш сөзүн жазып, сөздүгүн түзүп, элибизге тартуулады. Анын баарын жазууга гезит бети тардык кылат. Окумуштуунун илимий изденүүлөрүнүн бир этабын жыйынтыктаган негизги илимий эмгектеринин бири «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Б., 2015) аттуу монография болуп санапат. Бул иштин киришүү

бөлүгүндө теманын актуалдуулугу баса көрсөтүлүп, теориялык базасы негизделген. Маселенин изилдениш тарыхы кеңири каралып, козголуп жаткан маселеге тиешелүү адабияттар электен өткөрүлүп, элдик поэмалардын жаралышына түрткү болгон конкреттүү тарыхый-маданий шарттар историзм принцибинде каралган. Фольклордук материалдарды тарыхый жагынан кароо эмгекти башынан аягына чейин кызыл сызык сыяктуу аралап, «Поэма жанры жана элдик поэмалардагы историзмдин теориялык проблемалары» деп аталган I главанын «Элдик поэмалардын табияты жана кыргыз фольклористикасында изилдениши» деп аталган 1-параграфында поэма жанрынын табияты, эл арасынан жыйналышы жана бастыруу иштерине кеңири токтолуп, академик В.Радловдон тартып, К.Мифтаков 1923-жылы жазып алган «Ак Бермет», «Ак Мөөр», 1947-жылы «Кулмырза менен Аксаткын», «Ак Мактым», М.Богданова 1946-жылы «Жалайыр жалгыз», 1947-жылы «Карагул ботом», А.Чоробаев 1940-жылы «Шырдакбекти», 1942-жылы «Эр Эшимди» жазып алганын белгилөө менен андан нары тексттерди жыйноо иши улантылгандыгына, элдик поэмаларды жарыялоо жана изилдөө иштерине кеңири токтолгон. Изилдөөчү маселенин теориялык башаттарына токтолуп, кыргыз фольклорунун жанрдык бөлүнүшү, классификациялоо маселелерин академик В.Радлов, К.Мифтаковдордун эмгектериндеги алгачкы жанрдык аныктамалардан тартып, М.Богданова, Ө.Жакишев, Т.Саманчин, К.Рахматуллиндер авторлошуп жазган «Кыргыз адабиятынын тарыхый очерки» (Ф.: Кыргызмамбас, 1943) деген эмгектеги классификация, андан кийин М.Богданованын жасаган жанрдык классификациясына, 1947-жылы Т.Саманчин, Т.Байжиев, З.Бектеновдор «Кыргыз фольклорунун жанрлары» деген классификацияны сунуш кылышканын, А.Тайгүрөңов болсо «Кыргыз элинин фольклору» деген эмгегинде өзүнчө жанрдык бөлүштүрүүнү

сунуш кылгандыгын автор белгилөө менен маселеге нукура илимий принциптерден туруп мамиле кылып, аталган проблема боюнча материалдарды ийне-жибине чейин калтырбай такыбалык менен карап, илимий мураска айланган бул эмгектерге ызаат менен мамиле кылып: «Биз мисалга тарткан алгачкы саамалыктар өз мезгилинде туура деп эсептелинип, ошол мезгил үчүн кызмат аткарган» – деп туура белгилеген.

Элдик поэмалардын жанрдык табиятын аныктоо боюнча К.Кудайбергеновдун «Эл дастандары жана акын» (1970), Ж.Субанбековдун «Кыргыз элинин баатырдык эпостору» (1970), А.Эркебаевдин «Кыргыз адабиятынын аз изилденген барактары» (2004), ошондой эле С.Закировдун, М.Мамыровдун, Т.Тапаевдин, Т.Абдыракуновдун, Б.Кебекованын эмгектерине сереп салып, алардын элдик поэмалардын жанрдык табияты боюнча ой-пикирлерин электен өткөрүү менен кыргыз поэмаларын шарттуу түрдө үч топко бөлсө болот деген теориялык жыйынтыгын ишенимдүү түрдө негиздей алган.

«Кыргыз элдик поэмаларындагы историзм жана историзмдин принциптеринин типологиясы» деп аталган экинчи параграфта автор поэма жанрынын эволюциялык өнүгүүсүнүн коомдун социалдык-экономикалык, тарыхый-маданий өнүгүүсүнө тыгыз байланышта боло тургандыгын В.Я.Пропп, Б.Н.Путиловдордун эмгектерине таянып, теориялык аспектиде негиздеген. «...Алгач архаикалык-мифологиялык, жомоктук мазмундагы чыгармалар жаралса, улам мезгилдин алдына жараша тарыхтын кийинки этаптарындагы окуяларды, коомдук көрүнүштөрдү, кубулуштарды, тарыхый окуяларды баяндаган поэмалар жаралган. Алардын ар бири өзү жаралган мезгилди, ошол тарыхый кырдаалды көркөм чагылдырган» – деп ынанымдуу жыйынтык чыгарган.

«Социалдык-турмуштук поэмалардагы тарыхыйлыктын негиздери» деп аталган 2-главада «Карагул ботом», «Мундук-Зарлык», «Жалайыр жалгыз», «Ак Мактым»,

«Кулмырза менен Аксаткын» поэмаларынын варианттары салыштырылып, тарыхый негиздери, поэманын күрөө тамырына айланган мотивдер Г.Орозова тарабынан кылдат иликтөөгө алынып, тарыхый параметрлердин негизинде туура теориялык жыйынтык чыгарылган.

Ал эми «Тарыхый-баатырдык поэмалардагы тарыхый чындык жана жанрдык жаңылануу» деп аталган 3-главада «Эр Эшим» поэмасынын тарыхый негиздери, казак фольклорундагы материалдар менен салыштырылып, тарыхый-баатырдык поэма катарында аныктама берилген. Ал эми «Гүлгаакы» поэмасынын негизин тарыхта жашап өткөн өзбек акыны Машрабага байланыштуу тарыхый окуяларга байланыштырып, ары кызыктуу, ары ынанымдуу караган. «Сейитбек», «Шырдакбек», «Тайлак баатыр» поэмаларынын тарыхыйлыгын историзм принцибинин негизинде конкреттүү талдоолор менен далилдей алган. Бул маселе боюнча Г.Орозова көптөгөн материалдарды жыйнап, талдап жалпылаштырып чыккан.

Монографиянын 4-главасы «Тарыхый поэмалардагы реалдуулуктун деңгээли жана көркөм интерпретация» деп аталып, кыргыз эпикалык жанрынын түзүлүү, өнүгүү процессинде жаңы мазмунду түзгөн тарыхый поэмалар каралган. Атап айтсак, «Алп Тобок», «Балбай», «Ак Мөөр», «Ак Бермет», «Качкан кыз» поэмаларындагы тарыхый чындык менен көркөм чындыктын катышы кеңири анализге алынган. Г.Орозованын монографиясынын алгылыктуу, баалуу жагы анын концептуалдуулугунда. Бул эмгекте элдик поэмалардын жанрдык табияты, тарыхыйлыгы жөнүндөгү илимий концепция ырааттуу өнүктүрүлүп, ичкериден жүргүзүлгөн талдоолордун негизинде, ишенимдүү аргументтерге, ынанымдуу далилдерге таянып, терең автордук концепциясын иштеп чыккан. Жалпылаштырып айтканда, автордун бул эмгеги кыргыз фольклористикасына кошкон чоң салымы болуп саналат.

Г.Орозованын «Түрк элдеринин поэмалары: тарыхый процесс жана эпикалык байланыш» (Б., 2000) аттуу эмге-

ги салыштырма-типологиялык планда жазылып, түрк тилдүү элдердин элдик поэмалары кеңири каралган. Ал эми «Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы» (Б., 2003) аттуу изилдөөсүндө балдар фольклорунун жанрдык өзгөчөлүктөрү, көркөм каражаттар, ыр түзүлүшү, теориялык өнүгтөн каралган. Г.Орозова «Кулмырза менен Аксаткындын» изи менен Кубат бийдин тарыхына карай» (Б., 2013) аттуу илимий-популярдуу эмгегинде элдик поэманын учугун тарыхтан издөө менен XVIII кылымда кыргыз тарыхында көрүнүктүү роль ойногон, Кокон хандары менен тизгин талашкан Кубат бийдин өмүр-таржымалын, саясий ишмердүүлүгүн терең изилдеп, кеңири ачып көрсөткөн.

Г.Орозованын эмгектерине мүнөздүү сапаттар: кандай илимий проблема болбосун конкреттүү фактыларды электен өткөрүп, ичкериден талдап, жалпылаштырып, өзөктүү концепцияга байлап, бекемдеп иштеп чыгуу менен маселенин теориялык, методологиялык жагы кыргыз адабият таануунун деңгээлинде эмес, жалпы эле фольклористика илиминин контекстинде каралат, бааланат.

«Манас» эпосунун үстүнөн кара булут айланып, Жайсаң жакадан, фальсификаторлор этектен алып турганда, эпосту коргоп калуу үчүн эч нерседен кайра тартпай күрөшкөн ак жүрөк илимпоздордун катарында Г.Орозова турду. Анын Жайсаңдын жалган вариантын жокко чыгарган макалалары чынчыл, жалындуу пафос менен жазылганынан патриоттук мүнөзү айкын көрүнүп турат. Кыргыз фольклористика илиминин өнүгүүсүнө чоң салым кошуп, талбай изденип, улам бийиктиктерди багынтып жаткан Г.Орозованын элине ак кызмат кыла беришине тилектешпиз.

Аскар МЕДЕТОВ,

Ж. Баласагын атындагы

Кыргыз улуттук университетинин Манастаануу
жана дүйнөлүк адабият кафедрасынын доценти,
филология илимдеринин кандидаты

6) Г. ОРОЗОВАНЫН ӨМҮР БАЯНЫ ЖАНА АНЫН БЕЙНЕСИНЕ СҮРТҮМДӨР

КАРАТЕГИНДИК КЫЗ (Өмүр баян)

Каратегин. Жерге-Тал. Бул чөлкөмдө белгисиз бойдон канча адамдын тагдыры – эр жүрөк баатыры, эл камын жеген эмгекчили, акылманы, билимдүүсү, таланттуусу, эл кадырлаган ыйманы бийик инсандары, акылгөй, колуна көөрү төгүлгөн чебер апалар, баатыр жүрөк жигиттер, суксур моюн, кымча бел ай-чырайлуу сулуулар койчу деги бир өрөөндүн жакшылары жылдардын оромунда калып кетти. Алар туурасындагы баяндар, окуялар, аңыз кептер эл оозунда оозеки айтылып, анан бара-бара унутулуп, адам көңүлүн турмуштагы дагы жаңы окуялар ээлеп, өмүр кумга суу сиңгендей сиңип кете берет экен. Мен төрөлүп чоңойгон чөлкөмдөгү элдин тагдыры, жашоо образы башкача шартта, башкача жагдайда өткөндүктөн, цивилизациядан алыс, тоолуу аймакта жайгашкан эл илим-билимден да бир топ артта калып, ата-бабасынын тарыхын жазышка чама-чаркы келбесе керек. А бирок элдин акыл-эсинен айланса болот. Жүздөгөн жылдар бою өзү өнүп чыккан тамырын унутпай, каада-салтын, үрп-адатын, элдик искусствосун, салттуу билимдерин муундан-муунга сактап, атадан балага, энеден кызына мурастап, канына сиңирип тарбиялап келген элиме таазим. Ушул туруктуу этнопедагогикалык тарбиянын негизинде гана түрдүү тарыхый, коомдук жана саясий

жагдайларга туруштук берип, таптакыр дили, тили башка элдин арасында майдаланып жоголуп, ошол элге сиңирилип кетпей жашап келе жаткан моюбас, канында эркиндиктин уюткусу аккан улуу кыргыз элиме ыраазымын.

Алгач, сөз башында Каратегин, Жерге-Тал туурасындагы обзордук мүнөздөгү кыскача тарыхый материалды бул тарап боюнча малыматы жок окурмандар үчүн берип өтүүнү туура таптым.

Каратегин, Жерге-Тал боюнча өтө көптөгөн тарыхый материалдар бар. Маселен, азыркы Тажикстандын территориясына кирген Каратегин өрөөнүнө, Жерге-Тал районуна кыргыздар качан баргандыгы туурасында Н.А. Аристов, Г.А. Арандаренко, В.Ф. Опанин, Ф.Н. Василев, Н.А. Кисляков, В.В. Бартольд, В. Григорьев, Б.Х. Кармышева, И.Г. Андреев, А.Ф. Федченко, А.Э. Регель, А.Е. Снесарев, С.М. Абрамзон, швед окумуштуусу С.А. Гедин, П.П. Иванов, Б.Г. Гафуров, А. Маджлисов, А. Абышкаев, К. Иманалиев, Ж. Мукамбаев, Э.Ж. Маанаев, Н.Ж. Жолдошев ж.б. жазышкан. Мындан сырткары журналист, жазуучу М. Каримов чыгарган китептер, КРУИАнын Тил жана адабият институту уюштурган экспедициянын материалдарынын негизинде А.Токомбаева түзгөн китеп жана мезгилдүү басма сөз беттерине жарыяланган өтө көптөгөн материалдар бар. Жакшы жери экспедицияга баргандардын кесиби ар түрдүү болгондуктан, алардын эмгектеринде түрдүү тармактарды баяндаган малыматтар камтылган.

Ал эмгектердеги тарыхый маалыматтарга караганда кыргыздар бул аймактарга XVII кылымдын экинчи жарымында, калмак баскынчылыгынын айынан жер которуп барышкан. Ошондо жунгарлардын чабуулуна туруштук бере албай Чыгыш Туркестандын, Чыгыш Памирдин, Казакстандын, Кыргызстандын түштүк областарынын, Ысык-Көл, Тянь-Шань, Чүй өрөөндөрүнүн жергиликтүү калкы түштүк райондорго, Фергана, Каратегинге чейин ооп

келишет. (П.П.Иванов. Очерки по истории Средней Азии. М., 1968) Бул боюнча элдик оозеки чыгармачылыкта:

«Каптап калмак киргенде,
Токтоно албай кыргыздар
Дүнүйөнү чачыптыр,
Ысар менен Көлөпкө,
Көтөрүлө качыптыр.
Матоосу менен төө калат,
Короосу менен кой калат,
Желеси менен уй калат,
Тигилүү бойдон үй калат,
Кеңирсиген Ысык-Көл,
Кең Сары Өзөн Чүй калат» —

(КРУИАнын Кол жазмалар фондусу, Инв. № 413,136)

деген фактысы мол тарыхый ырлар оголе көп. Алардын ичинде Каратегинге сүрүлүп келген элдин бир тобу кыргыз-калмак согушу бүткөндөн кийин кайра мекендеген жерлерине көчүп кетишкен. Калгандары Каратегинди жердеп калышкан. Азыр деле адигиненин буйла, бөрү, жукту, мушгустун сары, көкжата деген урууларынын кездешипши:

«Сарыбагыштан көп урук,
Ысар менен Көлөптө,
Келбей тамам калыптыр» —

деген элдик ырларды көңүлгө алса, өткөн тарых чындыгынын издери бир топ маалыматтарды берет.

Жогоруда аталган түрдүү кесиптеги окумуштуулар, саякатчылар Каратегиндин географиялык чектерин белгилеп, канча түтүн жашагандыгын, малынын санын, мал чарбачылык, дыйканчылык менен алектенгенин, өндүрүлгөн арпа, буудайдын көлөмүнө чейин жазып калтырышкан. Алардан кийинки муундагы окумуштуулар да

жогорку улуу муундагы тарыхчы, археолог, геолог, биолог ж.б. кесиптеги окумуштуулардын айткандарын негиз кылып, алардын айрымдары да ал чөлкөмдөргө барып, Каратегин, Жерге-Талда жашаган уруулар, алардын жашоо образы, турмуш-тиричилиги, каада-салты, үрп-адаты, карманган дини, тили, элдик оозеки чыгармачылыгы, кол өнөрчүлүгү, элдик искусствосу ж.б. ар тармактуу маалыматтарды чогултуп мыкты илимий эмгектерди жазышкан. Каратегин түндүк жагынан Заравшан кырка тоолору жана Фергана областы менен, түштүк жагынан Дарваз, батыш жагынан Куляб жана Гисар аймактары менен чектешет. Каратегиндин түштүк-чыгыш аймагында Жерге-Тал району жайгашып, чыгыш жагынан Кыргызстандын Чоң-Алай районуна чектешип турат. Азыр географиялык жактан бөлүнүштөр, аталыштар өзгөрүлүп кеткен. Бүгүнкү күндө Каратегин деген жалгыз эле Жерге-Талды түшүндүрөт.

Каратегин деген аталыштын келип чыгышы туура-луу эл арасында айтылган түрдүү уламыш-легендалар сакталып калган. Анын бир вариантын 1936-жылы профессор Н.А.Кисляков жазып алган. «Каратегиндин эң алгачкы жашоочулары кыргыздар болгон. Ал жерге аз сандагы кыргыздар калмак жапырыгына чейин эле эки жолу көчүп келген. Эң алгачкы келген киши Тегин ата деген болгон. Анын Сайрам ата, Олуя ата деген эки бир тууганы бар экен. Тегин ата Каратегинге өзүнүн мюриддери менен келип, көп жыл ал жердегилерди башкарып турат. Күндөрдүн биринде өтө жаман жугуштуу оору жайылат. Натыйжада, элдин баары кырылат. Аз сандагы адамдар гана аман калат. Тегин атанын Кара деген баласы бар экен. Ал жигит оорудан аман калат. Ал Тегинай деген кыргыз кызга үйлөнөт. Кара дагы көптөгөн кыргыздарды көтүрүп келет. Ошентип Кара менен Тегинайдын атынан бул жаратылышы өтө кооз, бейиштей жер Каратегин деп аталып калыптыр». (Н. А. Кисляков. Очерки по исто-

рии Каратегина. Душанбе, 1954. С.34.) Каратегин өрөөнүнө тажиктер кийин көчүп келе баштаган. Каратегин алмус-тактан бери эле кыргыздардын жери болгон. Бул боюнча тарыхый маалыматтар өтө көп.

Каратегин Совет дооруна чейин ар кайсы мезгилдерде Кокон, Бухара хандыктарына, Фергана бектерине баш ийип турган.

1917-жылы Улуу Октябрь социалисттик революциясы жеңип, СССР деген улуу держава орногондон кийин 1924-жылы Орто Азия улуттук мамлекеттерге бөлүнгөндө Тажик автоном областы, 1929-жылы Тажик ССРи болуп түзүлөт. Ошондо жөнөкөй сөз менен айтканда, Коммунисттик партиянын Политбюросунун чечими менен эл жашаган аймактар борбордон алыс болбош керек, кайсы улут экенине карабай жакып турган республикаларга кошулсун деген буйрук чыгат. Ошол чечимдин негизинде Кыргызстандын борбору Фрунзеден 1200–1300 км алыстыкта турган, ал эми Тажикстандын борбору Душанбеден (Сталинабад) 340 км аралыкта турган Жерге-Тал району Тажикстанга кошулуп калат.

Жерге-Тал районунун негизги калкы жашоонун ыңгайына карап Кызыл-Суу, Көк-Суу, Мөк-Суу сыяктуу чоң дарыяларын ж.б. майда дарыя-өзөндөрдү, сууларды жээктеп кошушкан. Жери өтө кооз, малга-жанга ыңгайлуу. Тоолорунда карагай, арча, кайың, ыргай, шилби, долоно, четинди, табылгы, жылгын, караган, чычырканак, карагат, бөрү карагат ж.б. толгон токой бак-дарак, бадалдар өсөт. Айылдарда мөмө-жемиштин алма, өрүк, алмурут, гилас, кара өрүктүн түрлөрүн, мырза терек, бака терек, кара тал, өзү да, бутактары да аябагандай чоң болуп өсчү чынар терек өстүрүшөт. Тамаркасына жер-жемиштин бардык түрлөрү өстүрүлөт. Жайлоолорунун көк кашка суулары, бетеге, тулаң чөптүү жайыты жанга да, малга да жайлуу. Дээрлик бардык дарыяларында форель, кызыл чаар деген балыктары, алтын, күмүш, көмүр кендери бар.

Көк-Суу деген дарыянын башынан, Алдын-Дара деген жеринен алтын чайкашкан.

Жерге-Талда жашаган уруулар. А. Абышкаев «Каратегинские киргизы в конце XIX начале XX вв» (Ф., 1965) деген эмгегинде каратегиндин ичкилик урууларын оң жана сол деп экиге бөлүп, солго найман, кыргыз-кыпчакты, оңго кесек менен тейитти киргизет. Найманга: бозторгой, утай, үркүнчү-чыргау, бава найман, буйгачи бата, күн найман, чандаке; Кыргыз-кыпчакты ахтачы, кызыл аяк деп экиге бөлүп, ахтачыга: жеп кетер, үч куртканы, кызыл аякка: тору айгыр, култоо, охчи дегенди киргизет. Ал эми оңго кирген кесекти кыдырша, бостон деп экиге бөлүп, кыдыршага: чоок, мөшкө, таз, баба, казке, шамирек, гунай, атабай, борбашты, бостонго: дункө, чегетер, уйгур, коңурбай, кошой, чоң кыргыз, балкыны; тейитке: каратейит, сары-тейит, бай-тейит, арык-тейит, кочкор-тейит, чал тейит, чапан-тейит, чегитир-тейитти киргизет. Чындыгында, бостон менен кыдырша ичкилик уруу бирикмесинин ичиндеги өзүнчө турган уруулар экени тарыхта маалым. Тарыхый булактарга таянып айтсак, Каратегинде тогуз уруу ичкилик жашайт. Каратегиндик кыргыздарга мүнөздүү нерсе бул – уруу-уруктан сырткары ич ара топторго бөлүнүшөт. Мисалы, биздин Кара-Шородо бабаш тобу, гаваш тобу, карасарт тобу деген үч чоң топ бар.

Изилдөөчү Б.Х. Кармышева да Жерге-Талда жашаган кыргыздар ичкиликтер экенин, анда бостон, кыдырша (тонай, таз, чоок), тейит (уйгур, чегетер), ахтачы, кесек (кызыл аяк, чоң кыргыз), кыпчак, найман, нойгут деген уруулар жашарын жазган. (Б.Х. Кармышева. Каратегинские киргизы. М., 2009). Мындан сырткары филолог окумуштуулар К.Иманалиев 1957–58-жылдары, Ж.Мукапбаев 1951-жылдан баштап бир канча жолу Жерге-Талга барып тил, тарых, этнография, каада-салт, ырым-жырым, элдик оозеки чыгармачылык боюнча түрдүү материалдарды жыйнап келип, китеп кылып жарыялашкан. Алар да

Жерге-Талдагы уруулар туурасында жазган. (К.Иманалиев, Ж.Мукамбаев. Памирдик-Каратегиндик кыргыздарда. Ф., 1966) Тарыхчы окумуштуу Н.Ж.Жолдошевдин Кыргыз элинин ичкилик уруулары (Б., 2016) деген монографиясында ичкилик уруулар туурасында буга чейинки бардык тарыхый материалдарды карап, системага салып, Каратегинде жашаган ичкилик уруулар туурасында да кеңири маалыматтарды берген. Мен айрым бир маалыматтарды гана жаздым. Бул сыяктуу материалдар көп. Жерге-Талда жашаган уруулар, уруктар Кыргызстандын аймактарында, Өзбекстандын Фергана, Анжиян областтарында, Кытайдын Кызыл-Суу кыргыз автономиялык областында, Кичи Памир, Улуу Памирде, Тажикстандын Мургаб районунда, Ленинабад областында да кеңири кездешет.

Жер-суу аттары. Жерге-Тал районунда жайгашкан айыл-кыштактардын аталышы тээ илгертен эле Кичи-Кара-Мык, Кылжуу-Жай, Ачык-Алма, Сары-Ой, Гулама, Мукур, Дубана, Ак-Сай, Жайылган, Кара-Шоро, Байлар-Тобу, Сасык-Булак, Сары-Кенже, Кара-Кенже, Кара-Сай, Кашат, Домбрачы, Сары-Талаа, Жаңы-Кайың, Кош-Тегирмен, Мөк, Сөгөт, Калдар, Миң-Булак, Дөп-Шаар, Жыланды, Ак-Мойнок, Балхы, Баш-Пилдан, Долоно, Жаңы-Шаар, Чар, Жар-Мазар, Жол-Терек, Калта-Булак, Кашка-Терек, Кыргыз-Пилдан, Майдан-Терек, Орто-Пилдан, Чобой, Чоң-Кыргыз (Бүтөө-Көл), Сайрон (Көк-Мойнок), Чингак, Шараш, Каршы, Коргон, Кошой, Жерге-Тал, Жолборсту, Жолболот ж.б. деп таптак кыргызча аталып келген. Мындан сырткары тоолордун, дарыя-суулардын, жайлоолордун, тарыхый жерлердин, талаа-түздөрдүн аталыштары бүт бойдон кыргызча. Биздеги жер-суу аталыштарын Кыргызстандын бардык аймактарынан, Чыгыш Туркестандан кезиктирүүгө болот. Көчмөн элдер каякка көчүп-конуп жашаса, мурдагы жашаган жеринин аталышын өзү менен кошо ала жүргөнү тарыхтан бел-

гилүү. Мен айыл-кыштактардын аталышын атайын бердим. Анын себеби бар. Азыр Жерге-Талда бардык географиялык аталыштар тажик тилине которулган. Биз кыргыздар өз Мекенибиздин, топурагына киндик каныбыз тамган ыйык жерибиздин тарыхый аттарын эч качан жадыбыздан чыгарбашыбыз керек. Менин жети атам эле эмес андан да көп муундагы ата-бабам ушул жерди мекендеп, жашап келе жатат. Алардын мекени ушул жер, эч кимиси 350 жыл мурда кайсы жерден келгенин так билбейт. Ал алыста калган коогалаңдуу доорлорду, кыргын-сүргүн, жерден-жер которуп, элден-элге кошулуп, уруулар бири-бири менен ассимиляцияланып, канчалаган кылым бирге жашап, турмуштук зарылдыктан, тарыхый өзгөрүштөрдөн улам кайра бөлүнүп жашап келген. Адамзат жапшоосу дайра, тынымы жок шамал сымал кыймылда жүрө берген. Бул бир эле менин ата-бабама эмес, бүткүл түрк көчмөн цивилизациясына мүнөздүү көрүнүш.

Менин уруум — бостон. Ичкилик тобуна ават, бостон, оргу, канды, кесек, кыдырша, кыпчак, найман, нойгут, тейит, төөлөс уруулары кирет. Бостон ичкилик тобуна кирген эң байыркы уруулардын бири. Буга мисал катары Сагынбай Орозбаковдун «Манас» эпосундагы:

«Бостон, жоокесек, думара,
Болжоп көрсөң буларга
Баары кыргыз баласы»

(С.О. «Манас». 2-китеп. Ф., 1980)

деген саптарды келтирсек болот. Элдик оозеки чыгармаларда, айрыкча эпостордо бостон уруусу туурасында арбын айтылат. Бостон уруусу ичкиликтер жашаган бардык аймактарда бар. Ал эми менин бостон уруум аскулу бий, акназар, каракенже, сарыкенже, дүнкө, чегетер, уйгур, коңурбай, кошой, чоң кыргыз, балкы, каржооду деген уруктарга бөлүнөт.

Менин тегим, ата-бабам жөнүндө баян. Баарынан да ата-бабам жөнүндө жазуу мен үчүн оор жана жооптуу болду. Акыркы кырк жыл ичинде атамдан, аксакалдардан, өзүмдөн улуу бир тууган ава-эжелеримден, аталарыбыз бир тууган ага-инилерден, Сарагүл таажемден, Улукбүбү Мөөланкул кызы эжеден, Айниса жеңемден ара-чолодо кызыккан маселелерим боюнча суроо салып билгендеримди жазып таштап коюп жүргөн кагаздар сакталып турган. Андан сырткары төркүнгө Душанбе аркылуу каттаган мезгилдеримде атамдын ар түрдүү жетекчи кызматтарда иштеген иштери туурасындагы маалыматтарды издеп, Душанбеде архивди караган учурлар да болду. Жети атаны тактоо иштеринде Мөөланкул уулу Ташпай тагамдын жазып калтырган материалы да пайдаланылды. Ошентип көбүнчө оозеки гана сакталган маалыматтарды иретке салып, хронологиялык тартипке түшүрүү, фактылардын гана негизинде иштөө милдети негизги максатым болду.

Мен жети ата туурасында өтө маани берген бир окуя жөнүндө айта кетейин. 1974–75-жылдары институтта 1-курста окуп жүргөндө Кыргыз тили, Тил илими деген предметтерден сабак берген, ал кездеги илимдин кандидаты, кийинки филология илимдеринин доктору, профессор Ыбрай Жакыпов деген агайым сабак сурап жатып: «Урууң ким» – деди. «Бостон» – дедим. «Жети атанды саначы» – деди. Мен Жалал, Орозали, Жээнали деп эле калганын билбей койдум. Анан агай айтты: «Кыргызда жети атасын билбегенди кул дейт. Каникулга барганында жети атанды билип кел» – деди. Жети атасы бий, бай өткөн мен үчүн бул сөз аябай катуу тийди. Ошондон баштап өткөнгө кызыгуу башталды. Жайында август айында каникулда Кара-Шорого барганымда атама агай ушундай деп айтты десем, бир топко жерди тигиле карап, тунжурап отурду. Анын ойлору тээ алыстарга кетип, эчак өткөн окуяларды эстегендей бети бирде кызарып, бирде

кубарып, коюу кара каштары ого бетер ылдый карай жапырлып көзүн жаап түнөрүп отуруп, анан бир оокумда сөз баштады.

– Бизде деле жети атаны билүү, саноо, тактоо биз бала чакта абдан эле катуу тескелип турчу. Анан бу Совет түзүлүшү орноп, сенин таятаң кулакка тартылып, чоң атаң, таякелериң кызыл армия тарабынан өлтүрүлүп, будун-чаң түшкөн коогалаңдуу заман башталды. Эл өткөнүн эстемек түгүл өз көлөкөсүнөн корккон заман келди. Жети атасын билбеген кыргыз болбойт, балам. Тек гана жарыя айтпай калдык. Атам сөзүн ушу жерге жеткенде эшиктен атамдын аталары бир тууган Машрап авасы менен атамдын бир тууган иниси Дооран авам келип калды. Атам: «Мына жакшы болду. Чай үстүндө сүйлөшөбүз. Сен жаттап, жазып аласың» деди.

Жети атаны билүү салты боюнча менин аталарым: Иманкул – Аскулу бий – Молой баатыр – Каракозу – Алдатка – Токонияр – Кожонияр – Гавап – Агыш – Акназар бий – Жээнали – Орозали – Жалал. Менин чоң чоң атам менен таятам Агыштан бөлүнөт. Агыштын Маргозу, Акназар деген эки уулу болгон. Акназар бийден Жээнали, Бердали деген эки уул. Бердалинин Тойгонбай деген жалгыз баласы, сегиз кызы болгон. Жээналиден Айти, Шамшидин, Баймурат, Бекмурат, Орозали деген беш уул. Айтиден Амир, анан Кыймат эже. Шамшидиндин Эргеш деген бир гана баласы болгон. Баймураттан Сафарбек, Машрап, Жумабай, Сайдин, Селки. Бекмураттан Хашек. Орозалиден Айымтилла, Урмат, Махмадияр, Жалал, Дооран – эки кыз, үч уул.

Амирден Тагай, Шадибек, Адилбек, Батма, Зуура, Зулпиян, Дөөлат, Зайнап. Сафарбектен Гоюп, Хожо, Шарип, Жумагүл, Пашагүл, Майсагүл. Машраптан Абдилхай, Жолдош, Махмазоют, Эсен, Суран, Анаргүл. Жумабайдан Жекебар, Уулча, Режеп, Бүбүш. Сайдинден Насипгүл, Сарабек, Айкыз, Алча, Салима, Умсунай, Ыса-

бек, Робия. Хашектен Мастура, Махфират, Тургунали, Айтүрөк, Мохидил.

Эми өзүмдүн чоң атам Орозалиден тарагандарды жазайын. Айымтилла эжемдин Ширинбек, Пархидин, Ахат деген үч уулу бар. Урмат эжемдин Косимбек, Гафар жана бир кызы бар. Махмадияр авам Улуу Ата Мекендик согушта курман болгон. Артында Тургунай деген бир эле кыз калган. Өзгөндө жашап жүрүп көзү өттү. Артында беш уул, беш кыз калды. Менин атам Жалалдан Марал, Файзидин, Жанара, Насирдин, Назирдин, Касиет, Гүлбара.

Кыздын уругун жазбайт. Ал башка урук, башка тукум. Бирок мен атамдын бир тууган эжелерин жана өзүмдүн бир тууган эжелеримдин балдарын жазып коюуну туура таптым. Анткени менин балдарым шаарда жашап, алар менен аралашпай калышты. Алар тага журт (тайларын) тарабын унутпай биле жүрсүн деген максат. Марал эжемдин Умсунай, Абдрасул, Халима, Абдыгафыр, Айша, Жусуп, Калыс деген үч уул, төрт кызы бар. Жанара эжемдин Ысакбай, Карамат, Икоят, Муса, Айсалкын, Бегайым, Мустафа, Низамидин, Насиба деген төрт уул, беш кызы бар. Касиет эжемдин Тахмина, Бекшод, Бектош, Симузар, Фатима, Зухро, Умеда, Авазбек деген үч уул, беш кызы бар. Менин балдарым – Фарида, Бегимжан, Каниет.

Файзидинден Сайитмо, Хафиза, Хабиба, Исмонидин, Азиза, Зарина, Рахима, Шамсидин, Султанбек, Кайрыниса, Бактыниса. Насирдинден Мухтарам, Мутабар, Зийнат, Ратха, Болотбек, Жаныбек, Дилшат. Назирдинден Ибрагим, Малика, Тойчубек, Мафират.

Орозалинин кичүү баласы Доорандан Адина, Алмахмат, Айтбай, Абдилла. Адинадан Махмажунус, Махмажусуп, Бердали, Шерали, Дуня, Дүрия. Алмахматтан Максат, Турдали, Төрөбек, Ырысбек, Галия, Салия. Айтбайдан Эргешали, Махмут, Рустам, Кадырали, Алтынай, Күмүшай, Канышай. Абдилладан Махмади, Кожомкул, Чынгыз, Гүлпари, Айпари.

Жогоруда айткандай чоң чоң аталарым менен таятам Агыштап бөлүнөт. Агыштын Маргозу, Акназар бий деген эки уулу болгон. Акназар бийден биз тараганбыз, жазылды. Маргозудан Халык, Мөөланкул, Карабаш бай үч уул болгон. Ушул жерге таятам Карабаш байддын бир туугандарынан тарагандарды да жазып коёюн. Арбактары ыраазы болсун. Халыктан Турдубек, Назирбек, Камчыбек, Адилбек, Аширбек, Сайлихан, Лайлихан, Ибадат. Мөөланкулдан Улукбүбү, Атимбүбү, Ташбай.

Менин таятам Карабаш бай. Өз аты Абдыкаар болгон. Анын Карабаш бай аталышы кара калктын башында турат, калктын, каранын башчысы деген мааниде Карабаш бай деп эл өзү атап алган экен. Карабаш бай таятамдын Курбанали, Жолдошбай, Жакып, Жусуп, Калча, Сарагүл, Хован, Мисилим деген төрт уул, төрт кызы болгон. Курбаналинин (Курбаналинин энеси башка, Карабаш байддын чоң аялынан туулган) Амиракул, Абос, Махматожу, Хатима, Жамила, Бүзия деген үч уул, үч кызы болгон. Жолдошбайддын Жамшит, Зубайда деген бир уул, бир кызы бар. Жакып менен Жусуп үйлөнө элек 22–25 жаштардагы жаш жигиттер болгон. Булар туурасында төмөндө жазылат.

Өткөн тарыхтын издери. Ушул жерден алгач таятам Карабаш бай, таанем Накылай сулуу, тагаларым (таякелерим) Курбанали, Жолдошбай, Жакып менен Жусуп, таажелерим жөнүндө билгендеримди жаза кетейин. Таятам өтө бай адам болгон. Анын төөлөрү, жылкылары, уйлары, кой-эчкилери, б.а., төрт түлүк малы жайында жайлоого, кышында кыштоого батпай калчу экен. Кышында Төрт-Күлгө, Бердалинин коргонуна, Байдын коргонуна (кийинки аэропорттун Көк-Суу тарабындагы шыйпаң, коргон) кыштаткан. Жайында жеке өзүнүн Таш-Короо, Чыт-Короо, Бай-Конуш, Сары-Гүл, Гавап-Булак, Жоожелим, Кайкы, Кашка-Суу деген конуштарына, жайлоолоруна жайлаган. Мен таятамдын жайлоолору туура-

сында атамдан, Улукбүбү эжеден, Сара эжемден далай жолу укканмын. Таятам өтө кең пейил адам болуп, ачканы тойгузган, жардыны байыткан адам экен. Октябрь революциясына чейин кытайлык соодагерлер тынымсыз биздин жерге, таятама каттап, соода-сатык иштерин жүргүзүп, кытай товарларын малга алмаштырып кетип турушкан. Таятам да Алай аркылуу Кашкарга көп барып турчу экен. Ошондой сапарларынын биринде Чоң-Алайдын Кашка-Суу деген айылына конуп калышат. Конгон үйдүн Накылай деген аябай сулуу, капкара чачы жер чийген кызына ашык болуп калат. Таятам тогуздап күтүрөтүп жер жайнаган мал айдап келип, Накылай сулууга үйлөнөт. Таанем аябагандай кайраттуу, турмушка бүйрө, акылдуу аял болгон экен. Чачынын узундугунан жумуш жасаганда дайыма чачын белине эки ороп алчу дейт. Жайында үстүндөгү көйнөгүн жууп, кургатпай эле кийип алчу экен. Эл тайанемдин чачына карап Накылай дебей эле Карачач деп айтышчу экен. Жогоруда айткандай таятама үч уул, төрт кыз төрөп берет.

Карабаш бай таятам менен Тойгонбайдын ортосундагы чатак окуяны Жанара эжем айтып берген. «1961-жылы мен 15, Насирдин 12 жашта чагыбыз. Айылдын балдары эки күндүн биринде тезек терип, отун жыйноо үчүн талаага чыгабыз. Биз үчүн бул жумуш эмес эле оюн болор эле. Ошондой күндөрдүн биринде Насирдин экөөбүз тезек тергенче кантип Бердали чоң атамдын коргонуна жеткенибизди билбей калыптырбыз. Карасак коргондун ары жагында майда боз дөбөлөрдүн үстүндө боз үйдүн эскилиги жетип бопбоз болуп кеткен кереге, ууктары жатыптыр. Мынча көп отун таап алганыбызга сүйүнүп, энемди аябай кубантабыз деп кудундап, экиге бөлүп таңып, көтөрүп алып үйгө келдик. Энем бизди көрүп эле чок баскандай кыйкырып жиберди: «Оой бой-оой, шорум ай, муну кайдан алдыңар» деп. Биз «Бердали чоң атамдын коргонунун жанында жатыптыр» – дедик. Энем чур-

кап үйгө кирип эле жыгач кесеге суу алып чыгып биздин башыбыздан айлантып, түкүргүлө деп сууга түкүртүп, сууну дубалдын түбүнө төгүп, элейип эч нерсе түшүнбөй, отунубуз дагы эле жонубузда турган бизди: «Тез чуркап кайдан алсаңар ошол жерге алпарып, кандай турса так ошондой боюнча коюп, алдагы жиптерди да ошол жерге таштап, артыңарды карабай тез келгиле» – деди. Келатканда оорун деле сезбей көтөрүп келген отунубуз эми оордон оор болуп, жаман сезим менен эки чакырымдай жолду тердеп-куртап кайра басып, отунду энем айткандай кылып таштап келдик. Анда бул окуянын сырын деле сураган жокпуз. Жаман кылмыш кылгансып эле унчукпай калдык. Кийин бир-эки жылдан соң энемден ошол окуяны сурасам айтып берди» – деп эжем баяндап берген. Ал мындай болуптур:

«Таятам аталары бир тууган болгон Бердали чоң атамдын Изат деген кызын Накылай сулуунун үстүнө алат экен. Накылай таанем таарынып, Алайга кетип калат. Арадан канча өткөнү белгисиз, таятам Изатты кайра таштап салат да, таанемдин артынан Алайга бармак болот. Бердали да, анын жалгыз уулу Тойгонбай да ашкан баатыр, беттегенин бербеген көк жал адамдар экен. Душмандары Тойгонбайдын атын укканда эле заарканып турушкан. Тойгонбай карындашым Изатты салбар кылып таштап салды деп таятам менен урушат. Бердалинин коргонунда эки тараптын ортосунда айгышкан согуш болот. Уруш катуу болуп, өлгөнү, жарадар болгону да бир топ болот. Ошол согушта Айбаш баатыр (Айбаш, Анарбай, Сулайман бир тууган, Ысмандын балдары) Карабаш байга жардам берет. Айбаш баатыр али үйлөнө элек, 23–24 жаштардагы жигит экен. Тойгонбай өзүнүн күлүк аты менен кууп барып Айбаштын башын кесип салат. Айбаштын атасы Ысман, туугандары Карабаш байга «Айбашты сен урушка жумшап өлтүрдүң» – деп аябагандай көп кун төлөтүшөт. Ошол согушта Тойгонбайдын күлүгү алты

пакса дубалдан секиргенде эки колтугунан канаттары чыгып, учуп өткөндөй болгонун турган эл өз көздөрү менен көрүп, аттын даңкы далайга кеткен дейт. Тойгонбай андан кийин да тынчыбай таятам тегирменге берген унун көрөйүн деп барса, жиликтин сөөгүн учтап алып, артынан барып сөөк менен сайгылап сабайт. Ошондо каргышы эч ката кетпеген таятам: «Тойгонбай атың өчүп, бүт уругуң соолсун» – деп каргап салат. Ошол жылы кышта Тойгонбайдын бүт үй-бүлөсүнө катуу оору тийип, бардыгы каза болуп калат. Аларды Бердалинин коргонунун жанына коюп, үй буюмдарын кошо көөмп, кыргыз үйүн (боз үйүн) мүрзөсүнүн үстүнө ташташат. Көрсө, ошол мүрзөгө «каргыш тийгендердин мүрзөсү, залакасы тиет» деп эч ким жакын барчу эмес экен.

Анан жаз келип, Алайдын жолу ачылганда таятам таанемди кайра алып келүү үчүн Алайга жөнөйт. Таанемдин капасын жазып, көңүлүн алуу үчүн Тойгонбайдын баягы күлүгүн баш кылып тогуздап мал айдап барып, аялын алып келет. Накылай таанемдин атасы: «Малымдын куту, ыйык жаныбар» – деп, ошол күлүк тулпар атка эч качан ээр-токум салбай, алтымыш асый болгончо жылкыларына айгыр салып, асыл тукум алыптыр. Күлүктүн даңкын уккан далайлар келип, айткан баасын берип, күлүктөн туулган аттарды сатып алышчу экен.

Жылдар өтүп 1917-жылы Улуу Октябрь социалисттик революциясы жеңип, жаңы заман орнойт. Жерге-Талга Совет бийлиги 1921-жылы 23-мартта орногон. Революция 1917-жылы болгон менен алыскы тоо арасындагы жерлерге революциянын толкуну акырындап жетет. 1921-жылдан 1933-жылга чейин Каратегинде басмачылар менен тынымсыз күрөш жүрүп турган. Бай-манаптарды кулакка тартуу, элдин жапырт колхозго мүчө болуп кириши 1933–35-жылдарда толук аяктайт. Таятам да кулакка тартылат. Мал-мүлкү жаңы өкмөткө алынат. Ошол бойдон кайра келбей, каякта курман болгону белгисиз бой-

дон калат. Таятамдын биринчи аялынан төрөлгөн чоң уулу Курбанали чоң тагам Алайдын Сарык-Могол деген четки айылына качып барып, көптөгөн жылдар ошол жакта жашап, заман тынчыганда кайра келип, көзү өткөнчө туулган жери Кара-Шородо жашайт. Таятамдын экинчи уулу, таанемдин биринчи чоң уулу Жолдошбай да байдын уулу катары кулакка тартылып, Сталинабад (кийинки Душанбе) тарапка Варзобдун түрмөсүнө камалат. Түрмөдөгүлөргө такыр тамак беришпейт. Жети күн ачка жатып, сегизинчи күн дегенде ошол жактагы эң кыйын каторгалык иштерге, заводго иштетишет. Ал жакта Жолдошбай тагам катуу ооруп калып, камактан бошотулат. Жолдо келе жатып Балтабайга (Балтабай Мурзаев, эл аны «Балтабай орус» дечү экен. Пейили орустай, кишиге жакшылыгы жок адам кызыл командир болгон.) жолугуп калат. «Мен ооруп калдым. Баса албайм. Атыңа учкаштырып ала кет» – десе ынабай коюптур. Тагам жолдо каза болуп калат. Кабар келип, туугандары сөөгүн алып барып коюшат. Тагамдын көзү өткөндөн кийин Балтабай анын аялына үйлөнүп, андан эки балалуу болот. Жолдошбай тагамдан бир уул, бир кызы калат. Аны жогоруда санжырада айттым. Үчүнчү уулу Жакып атасын, агасын кулакка тартып, бүткүл мал-мүлкүн тартып алган жаңы өкмөткө каршы чыгып, басмачыларга кошулуп согушат. Курал-жарагы чакталуу, даярдыгы начар көтөрүлүшчүлөрдүн бир тобун солдаттар Кумдан, Көк-Сууга жакын жерден колго түшүрүп, Жакып тагамдын башын кылыч менен кесерде: «Атандын оозун урайын жүндүү баш кыйгач чаппай, кесе чап» – деп колдору менен башын калкалаганда манжаларын кошо кыя чапкан экен. Андай дегени орустар колго түшкөн көтөрүлүшчүлөрдү, бай-манаптардын балдарын кыйнап, баштарын тең жарымынан кылыч менен чапканда мээлери чачырап, аябай кыйналып өлүшчү тура. Мына ошентип мыкаачылардын колунан Жакып тагамдын да кырчындай өмүрү кыйылып калат. Таанем уулу

Жакыпты коёрдо манжаларын кошо көмөлү дешсе болбой, өмүр бою жанына салып, жыттап жүргөн экен. Төртүнчү кичүү уулу Жусуп Фергана тарапка качып барып иштеп, жашап турат. Заман тынчтыган мезгилде үйгө кайтайын деп даярданып жүргөндө мурда атасынын (таятамдын) колунда малай болуп иштеген Молдоасан деген зулум киши Жусуп тагамды сууга чөктүрүп өлтүрүп салат. Ошентип таанем шордуу үч уулунан, күйөөсүнөн ажырап боздоп отуруп калат. Колунда али жаш менин энем эле калат.

Ал эми кыздары туурасында айта турган болсок, Хован Гулама кыштагына (Кал) Ганы дегенге турмушка чыккан. Кийин бир үй-бүлөлүк чатактан таанем Калганыдан ажыратып алып, Чоң-Алай тарапка күйөөгө берген экен. Беш-алты уул, кызы бар. Калча таэжебиз Жерге-Тал кыштагына Шариф деген кишиге турмушка чыгып бала-чакалуу, өсүп-өнүп жашаган. Бул Хован жана Калча таэжелеримди эч качан көрбөгөнүм, билбегеним үчүн башка эч нерсе кошумчалай албадым. Сулуунун сулуусу Сарагүл таэжемдин тагдыры туурасында, анын айтып бергендерин бирге жүрүп көп эле угуп калдым. Бардык эле байдын кыздарындай шаан-шөкөттө жүрүп, анан таятама окшогон байларга күйөөгө беришип, биринчи күйөөсү Мөктөн Аман деген киши экен. Сарагүл таэжем ошондо он эки эле жашта экен. Эртең менен бетин жууп жатса маңдай тиши түшүп калыптыр. Ошондон эле баягы тишти жоолугунун учуна түйүп алып үйгө кирбей, атасынын үйүнө качып келет: «Мени күйөөм тишимди түшүрө урду» – деп. Таятам тишти көрүп сүт тиш экенин түшүнүптур. Теңтушу – күйөө баласы Аман бай таятамдын алдына келип иштин жайын түшүндүрөт. Бирок таэжем такыр ынабай коёт. Айласы кеткен таятам ажыратып алат. Экинчи жолу 14 жашында өзүнүн досу Абдыкадыр токсобага күйөөгө берет. Анын уулу жок экен. Үчүнчү аял болот. Сарагүл таэжем белгилүү Карабаш байдын кызы

болсо, анан дагы эркек төрөп берсе, токол эмес байдын эркеси болуп, тизесин баса отуруп чай ичкен байдын эрке айымы аталат. Таэжемдин бул бактысы көпкө узабай, байларды кулакка тартуу башталып, Абдыкадыр токсоба да кулакка тартылып, мал-мүлкү конфискацияланат. Баягы жалгыз уулу Тагай да чарчап калат. Кийин таэжем «красный командир» Аут дегенге тийип, андан Зулпу деген жалгыз кыздуу болуп, өмүр бою Зулпу эжемдин үй-бүлөсү менен жашап өттү. Сарагүл таэжем өтө сөзгө чечен, биздин элдин өткөн тарыхын мыкты билген инсан эле. Көп эле сүйлөтчүмүн. Бети аябай апапак, таптаза, ушунчалык тунук эле. Жаш кезимде: «Таэже бетиңиз мынча сулуу, кантип мындай болот» – деп сурасам, «атам асмандагы булутту атып берет эле, ошопу бетиме сүртүп жүрүп ушундай апапак болгон» десе ишенип жүрүштүрмүн. «Күн ачык, асман көпкөк, үлп эткен шамал жок күнкү асмандагы бир үзүм аппак булутту көрсөм эле атам да мага ушуну атып берсе таэжеме окшоп сулуу болот элем» – деп кыялдана берчүмүн... Алыста жашап дагы да убакыт жетпей, көп жолугушпай калганым өкүнүп жүрөм.

Илгери байлар байлыгын үйдүн, чөпкана, саманканалардын ичине чоң-кичине ороо казып, ичин азыркы тандыр сыяктуу үздөп, ошого сактачу экен. Таятамдын мал-мүлкүн талап-тоногондо орустун солдаттары (Кызыл армия) таппай калган бир казынасында алтын-күмүш, Кашкардан келген кымбат буюм-теримдери, алтын жалатылган кымкап тондор, жалаң күмүш менен кооздолгон ат жабдыктар, ээр-токум ж.б. байлыктар сакталып калат. Кызыл армиянын солдаттарынын элди кыйнаган кылык-жоруктарынын дагы бири – бул алардын талап-тоногондору болгон. Элдин аттарын тартып алып, ар бири сөзсүз элден тартып алган куржундар менен жүрчү экен. Куржундарга элден тонолгон кымбат баалуу буюмдарды салып алышкан. Солдаттар таанемдин үйүнө андан кийин

дагы бир канча жолу келген экен. Бир жолу аларды байкап калган таанем гезеге (кумура) алтын, күмүш тыйындарын, өзүнүн акак, шуру (кораль) мончокторун, шакек-сойкөлөрүн салып, энеме карматып, чоң эки адамдын кучагы араң жеткен кесилген талдын кырынан тегерете өскөн майда бутактар аябай коюу болуп, сыртынан караганда адам көрүнбөй калган талдын ичине отургузуп коёт. Солдаттар корбөй калат. Таанем ошолорду акырын сатып, энем экөө жашайт. Жаңы замандын келиши таанемдин башына айтып бүткүс кайгы-касиретти, күйүттү, мурда-кийин башына келбеген азаптарды алып келет. Мисалы, өзүнүн эле күйөө баласы (кызы Ховандын күйөөсү) Ганы келип таанемди «Ысыкта чолдо отурбай, жайлоого барып кызыңыздын жанында жүрүп келиңиз» — деп, энем экөөнү жайлоого алып барып коюп, кайра келип таанемдин казынасын уурдап кетет. Буюмдарды Алайга алып чыгып сатып жүргөн жеринен Курбанали чоң тагам жолугуп калып, буюмдарды таанып: «Эмнеге сен биздин буюмдарды сатып жүрөсүң, энем өтүп кеттиби» — деп сурайт. (Кал) Ганы: «жок, өзү сатып кел деп жөнөттү» — деп алдайт. Тагам ошондо таятамдын ак өргөөсүнүн жүлдөн (килем сыяктуу) жасалган эшик жабуусун өзү сатып алат. Кийин күйөө баласынын уурулугун билген таанем: «Өзөктөн чыккан өрт жаман, оздоп чыккан жат жаман» — деп, «олгондун үстүнө көмгөн» кылган күйөө баласын кечире албай, кызын андан ажыратып алып, Алай жакка күйөөгө берип жиберет. Мындай окуялар өтө эле көп. Буларды Жанаара эжем эң көп билер эле. Анткени ал энемдин жанында, энем менен бирге баарыбыздан көп жүрүү бактысына ээ болгон. Энем өткөн окуяларды өтө так, азыр болуп өткөндөй майда-чүйдө деталдарына чейин сүрөттөп айтып берчү экен. Табиятынан билимдүү, эс тутуму күчтүү, куйма кулак Жанаара эжем болсо уккандарын акылына чөгөрүп алып, билбегени жок, өзүнчө эле руханий казына эле.

Эми өзүмдүн ата тегим жөнүндө сөз кылайын. Жаңы заманга чейинки жашоо өз пугу, өз жолу менен, атам замандан берки каада-салтынын, өздүк менталитетинин негизинде өтө берет. Күн чыгып, ай батып, күн айга, ай жылга алмашып дегендей. Бирде уруулар аралык коогалаң, чабыш-согуш, бирде тынч. Бул адамзат жашоосу. Ансыз тирүүлүк кызыксыз.

Чоң атам Орозали бийдин тукуму экенин жогоруда жаздык. Бой жетип Зулайка деген тажик кызына үйлөнөт. Ал мындай болот экен. Давлат паңсат деген корбашы Гарм, Оби-Гарм, Тажик-Абад, Хайит, Жерге-Тал (бүтүндөй Каратегин) өрөөндөрүндө беш жыл бою бийлик жүргүзүп, Жерге-Тал, Алай, Кашкар тарапка ар түрдүү иш-чаралар менен көп каттаган адам экен. Андай жолоочуга ар бир айылдан таасирдүү тааныш, дос, конуп сый көрөр үй керек болору айдан ачык иш. Бир келишинде Давлат паңсат корбашы элге таасирдүү, баатыр, Бердали бий чоң атабызды жактырып калып таанышып, достошуп калат. Өзүн коштоп жүргөн 20дан ашуун адамдары менен Бердали бийдин үйүнө келип түшөт. Бердали бий абдан дасторкондуу, меймандос киши экен. Келгендерди аябай жакшылап тосот. Дасторконду дүр-дүйүм тамакка толтуруп, кой союп, айтор, меймандарды таң калтырат. Конок камып көрүп, меймандарды тосуп жүргөн Орозали көңүлүнө толуп, Давлат паңсат мамилебиз дагы да бекем болсун деп, өзүнүн карындашы Зулайканы Бердали бийдин бир тууган агасынын баласы Орозалиге берет экен. Давлат паңсат ошентип кийин атамдарга бир тууган тага болуп калат. Кийин Давлат паңсат Ак-Сайда жашап, үйлөнөт. Беш кыз, бир уулдуу болот. Уулу Камол тагам (бөлөм). Кыздардын бирөө Олимжон, Шоназар бөлөлөрдүн энелери, бирөө Шоимбек бөлөлөрдүн энелери, бирөө Гаюр бөлөлөрдүн энелери, бирөө Дубанадагы Манап бөлөлөрдүн энелери. Ошентип жашоо өз пугунда, өз тартиби менен

жүрө берет. Чоң атам балалуу-чакалуу болу, өсүп-өнүп, күн өтө берет дегендей.

Мына ушундай кадыресе турмуштун күндөрүнүн биринде «жаңы заман» туурасындагы кабар эл арасына тарала баштайт. Аны кабыл алганы, колдогону да, ага түшүнбөй каршы чыкканы да бар. Бул өзү табигый көрүнүш. Адатта сабаттуу десе эле жазганды, окуганды билген адамды сабаттуу деп түшүнгөндөр бар. Жазганды окуганды билбей туруп эле жаңыны өздөштүрүп, адамзат турмушун алдыга жылдырып, ыңгайлуу жапшоого ылайыктап, ак-караны тез ылгап, жакшы-жамандын ажырымын тааныган көкүрөгү көрөгөч, табиятынан билимдүү, таалим-тарбиялуу, акыл-эстүү адамдар болот. Орозали чоң атам так мына ушундай адам болгон. Ал бул заман элдин жапшоосун түп-тамырынан бери өзгөртө турган заман экенин дароо эле андайт. Байлардын, бийлердин малын колхозго ала баштаганда өз ыктыяры менен эле чектелген малын алып калып, калганын өткөрүп берет. Чоң атам уулу Орозов Жалалды 1931-жылы Гармда ачылган мугалимдерди даярдоочу алты айлык курска жиберет. Атам 1911-жылы туулган. Ошондо 20 жашта экен. Аталары бир тууган Баймуратов Машрап чоң атам экөө бирге окуйт. Бүтүп келишип комсомолдун катарына өтүшөт. 1930-1931-жылдар аралыгында Жерге-Тал району Гармдан биротоло бөлүнүп, өз алдынча Жерге-Тал району болуп түзүлөт. Райондун түзүлүшү менен райондук элге билим берүү бөлүмү (РайОНО) уюшулуп, анда мектептердин башчысы (зав.школ) деген кызмат жана маданият бөлүмү да ачылат. Анан райондун башчылары айтышат: «Биринчилерден болуп силер комсомолго өтүп, мугалимдикти окуп келдиңер. Экөөң бирдейсиңер, өзүңөр кеңешип, бирөөң РайОНО, бирөөң завшкол болгула, жан үрөп таза иштегиле» – дейт. Анда атам айтат экен: «Бул менин агам. Мен РайОНО болсом өзүмдөн улуу агамды кантип айылма-айыл жүрүп мектептерди текшерип, сабатсыздыкты

жоюу кантип жүрүп жатканын текшерип тур» деп жумшайм. Ошондуктан авам РайОНО болсун. Мен завшкол болоюн» – дейт. Экөөнө эки ат берет, аттарды өздөрү карап багып, жумушка минишет. Ошентип экөө 1931-жылдан баштап иштей баштайт. 1932-33-жылдарда Сталинабад, Гарм тарапта Аззам Ходиев баштаган басмачылардын тополоңу чыгат. Алар куугунчулардан качып отуруп Жерге-Талга келип, Кызыл армия менен согуша баштайт. Аззам Ходиев Совет өкмөтүнүн түзүлүшүнө активдүү катышкан комсомол, милициянын башчысы болгон. Аны душмандары көралбастыктын айынан жалган жалаа жаап каматышат. Чындык издеп, акыйкаттыкка жете албагандан кийин Совет өкмөтүнөн көңүлү калып, басмачыларга кошулуп кетет. Басмачылар райондун борборун басып алат. Кызыл армиянын катарында жергиликтүү элдин да өкүлдөрү (балдары) көп болгон. Андагы атам сыяктуу жаштар, комсомолдор, активдер дурус курал-жарагы жок болгондуктан басмачыларга туруштук бере албай качып барып, «кирпич» деп койгон бийик коргондун ичине кирип, эшигин кум салынган каптар менен бекитип алышат. Басмачылардын дубалдан шаты коюп ашып түшкөнгө далалат кылганын ичиндегилер баштарына союл, таяк менен чаап киргизе койбойт. Ошентип бир канча күн камоодо жатышат. Түн ичинде адамдар жашынып келип анча-мынча нан, бир чанач док (чалап) ыргытышат. Ошону жеп эштеп жан багышат. Суу жок, мурда ошол коргондун бир бурчуна ат байлашчу экен, ошол жерге топтолгон көлчөк сары суудан ичишке туура келиптир. Жагдай оңолуп, Сталинабаддан командир Иван Андреевич Шестапов баштаган Кызыл армия жардамга келип, үстү ачык, төрт адам отурган самолеттон басмачыларды пулемет менен аткылап кууп отурушат. Басмачылар Мөк аркылуу Кожойтоопко барып, андан ары Алтын-Мазар аркылуу Алайга өтүшөт. Ал жактан Кыргызстандын аскерлери тосуп чыгат. Аззам баштаган басмачылар кайра кай-

тып, Саргойдон колго түшөт. Аззам Ходиевди Ачык-Алма кыштагына алып келип атып салышат.

Аззамдын окуясын жазганымдын себеби – Аззамдын согушу чоң атамдын өлүмүнө себепкер болгон. Ошол «кирпич» коргондо атам менен Машрап чоң авам да болгон. Аларды басмачылар камап жатканы угулуп, чоң атам Орозали менен Баймурат чоң ава экөө тамак-аш түйүп алып райондун борборуна балдарына жөнөшөт. Жолдо Хушабага жеткенде алдыларынан Кызыл армиянын солдаттары чыгат. Арасында Балтабай Мурзаев да бар экен. Бир жолу Машрап чоң авам Гармдан окуп келгенде атасы «Орусча үйдү эмне дейт экен, атаны эмне дейт экен, мугалимди эмне дейт экен» – деп сураган экен. «Үйдү кибитка, атаны папашка, мугалимди учитель дейт» – деп жооп берет. Ошол эсинде калган орусча эки сөз анын өмүрүн сактап калат. Солдаттар мылтыктарын алдыга сунуп: «Кимсиңер, каякка баратасыңар» – деп сурайт. Баймурат чоң авам: «Район Машрап, папашка Машрап, учитель Машрап» – дейт. Аскерлердин ичинен бирөө орус-тарга түшүндүрөт: «райОНО болуп иштеген комсомол Машраптын атасы экен» деп. Аны бошотушат. Менин чоң атам жалдырап, кыргызча эле: «Комсомол Жалалдын атасымын. Ал завшкол болуп иштейт. Ай Балтабай мени тааныйсың го, бирдеме деп койчу» – десе деле Балтабай унчукпай артына бурулуп, далысын салып туруп алат. Ошондо орус солдат чоң атам Орозалини атып салат. Экинчи бир вариантта чоң атамды Балтабай так маңдайга атып өлтүргөн деп айтылат. Андан бери бир кылымга жакын мезгил өттү. Чындык бир гана Кудайга белгилүү. Ошентип кайран чоң атам жөн жерден, Калыгул олуя айткандай «кул бий болгон заманда» карамүртөздүктүн, эбегейсиз бийлик колуна берилген «сайда саны жок» бир шумшүктүн колуна набыт болот. Ансыз деле энелеринен эрте ажырап (Чоң энем Зулайка 1923-жылы өткөн. Ошондо Айымтилла эжем 18де, Урмат эжем 16да Махмадияр авам

14тө, атам 12де, Дооран авам 6да экен.), сагырачылыктын азабын тарткан атамдар эми биротоло тоголок жетим калышат.

Басмачылардын тополоңу бүткөндөн кийин атам мектепте мугалим болуп иштейт. Советтик түзүлүштүн активдүү колдоочусу катары партия берген түрдүү тапшырмаларды жан үрөп аткарып, сабатсыздыкты жоюу, колхоздоштуруу, коллективдештирүү компаниясында активдүү иштеп, райондун аймагында мыкты кызматкер катары оозго алына баштайт. Анан атамды колхозго бригадир пайлашат. Жашоо эң оор, советтик түзүлүштүн орношу менен эл тегиз итке минген кедейге айланган. Бүт элдин малы ортого алынып, карапайым эл ачарчылыктын айынан мүңкүрөп, араң эле күн өткөрүп жатканда ага кошумча эки тараптуу – бир жагынан басмачылар, бир жагынан Кызыл армия талап-тоноп, элдин абалына мышык ыйлайт. Жерге-Талда коллективдештирүү 1940-жылдын башында толугу менен аяктайт. Атам Улуу Ата Мекендик согуш башталар алдында, 1941-жылдан баштап колхозго райис (башкарма) болот. Ошону менен согуш бүткөнгө чейин райис, согуштан кийин райфинотделдин кызматкери болуп иштейт. Райфинотделде иштеп жүргөндө калктан займ (акчанын ролун аткарган баалуу кагаз) чогултуу деген да иш бар экен. Атам өйүз тараптагы кыштактарды кыдырып, 40 миң займ чогултуп, Хожойтооптун тушунан Көк-Суудан өтүп баратканда сууга агып, займ салынган куржуну, атам, аты үчөө үч бөлөк болуп агып кетет. Оо бир канча жерге агып барып, кара са аты жанынан агып бараткан экен. Колун атка карап бир сермегенде аттын куйругун кармап калат. Аты аябай чоң, күчтүү ат экен. Жээкке жүткүнүп отуруп акыры суудан чыгышат. Куржун займдар менен агып кетет. Атам болгон окуяны чоңдорго түшүндүрөт. Бирок атамды көрөлбай, ичи күйүп жүргөндөр: «Займды өзү эле катып алды» деп үстүнөн тоголок арыз жазышат. 1946-жылы аны Гарм-

га алпарып камашат. Тергөө жүрөт. Атамдын баягы кызыл куржунун Жерге-Талдын коргонунун жанынан бир салчы киши таап алат. Займдар сууга агып кеттиби же ошол салчы алдыбы белгисиз. Бирок куржунду атына салып жүргөнүн көргөн адамдар айтышат. Укук ээлери ишти териштирет, кокустук, кырсык экенине ынанып, атамдын ак экени аныкталып, камоодон чыгып келет.

Согуштан кийинки кыйынчылык, бардык тармактардын жагдайы өтө начар, колхоздун иши жокко эсе абалга жеткен. Элди ачарчылык жүдөтүп бүткөн. Мына ошондой шартта 1949-жылы атамды кайрадан колхозго раис кылып шайлашат. Мамлекетте, өкмөттө эч нерсе жок. Эл ачка отурат. Кандай кылса да колхоздун ишин жылдыруу керек болот. Ошондо атам бүткүл Ляхшы өрөөнүн үймө-үй кыдырып, элден бир кочуштан буудай чогултат. «Урукту (үрөндү) эгели, күздө түшүм жакшы болсо он эседен кылып төлөп берем. Азыр мамлекетибиз бизди бага албайт. Ушинтип өзүбүз жолун таппасак болбойт» – деп түшүндүрүү иштерин жүргүзөт. Техника дегенди эл биле элек. Баарын кол менен иштеп, эгинди Кумдун дашина (талаасына) эгишет. Энем, раистин аялы болгонуна карабай «кызыл казан» деп коёт экен, б.а., ашпозчу болуптур. Аэропорттун ары жагындагы Байдын коргонунда (таятамдын) жаш балдарды бир эки аял карап, энем эртеден кечке казанга нан жаап, талаада иштегендерге тамак бышырат экен. Ошол жылы буудай жомоктогудай эле түшүмдүү болуптур. Күзүндө кампалар буудайга толуп, эл кап-кап буудай алып, эмгектин акыбети кайтып, колхоздун дагы, атамдын дагы даңкы бүт республикага тарайт. Ошондон баштап алты жыл алдыңкы, иш билги райис катары иш жүргүзөт. Раис болуп иштегенине төртүнчү жыл болгондо, тактап айтканда 1952-жылы атам жер-жерлерде иштеген колхоздун раистеринин, активдеринин Республикалык слетуна делегат болуп чакырылат. Слет Сталинабадда өтөт. Атам райондун борборуна чейин (40–45

чакырым жол) ат менен барып, андан ары атайын борбордон жөнөтүлгөн үстү ачык (үстү айнек менен жабылып, отурган адамдар көрүнүп тургандыктан үстү ачык деп коюшат) төрт орундуу самолет менен Сталинабадга барат. Слетто атам Сталиндин колу коюлган Ардак грамота менен сыйланат. Кайра баягы самолет менен райондун борборуна жеткиришет. Бул окуяны атам бизге далай жолу айтып берген.

Андан кийин колхоздо ферма ачыла турган болот. Колхоздо болгону 18 кош өгүз, 7 төө, 16 эшек, 11–12 жылкы болот. Ошолорду топтоп ферма кылып, ага атамды ферма башчылыкка коёт. Көп өтпөй эле Кулябдан 100гө жакын жылкы жиберешет. Аларды атам фермасына кошуп алып багып, кымыз кылып, кымызды районго ташып дегендей жашоо өз нугу менен өтө берет. Бара-бара колхоздор жоюлуп, совхоздор уюштурула баштайт. 60-жылдардын башында Россиядан ак, мала түстөгү пародистый, сүт багытындагы 200дөй саан уйларды өзүнүн асыл тукум букалары менен алып келишет. Совхоздо уй ферма уюштурулуп, атамды ага ферма башчысы кылышат. Жайында уйларды Гуламанын жайлоосуна, Дарага алып чыгып жайлап, кышында биздин үйдүн төмөн жагына (үй кыштактын эң акырында эле) уй короо (коровник) салынып, уйларды ошондо багышат. Бир күндө беш жүз литрге жакын сүт саалат. Адамдын бою менен тең сепараторлорго сүттү тартып каймак алып, аны фляга-фляга сары май кылып Республиканын борбор шаарларына жөнөтүшөт. Атам ферма башчысы болуп эки жыл иштейт. Жаңылбасам уй фермага атамдан кийин Абдышүкүр ава башчы болду окшойт. Уй фермалыктан кийин атамды совхозго бригадир коюшат.

Бригадир болуп иштеп жүргөн учурда Улуу Октябрь социалисттик революциясынын 50 жылдыгына карата 1967-жылы Ата Мекендик согуш учурунда жана андан кийин айыл чарбасын өнүктүрүүгө кошкон зор салымы

үчүн «Эмгектеги каармандыгы үчүн» медалы менен сыйланат. Ал күнү атам Дашта сугатчыларды иштетип жүргөн эле. Үч киши издеп келди. Бирөөсүнүн колунда фотоаппарат бар экен. Атамды сурашты. Айттык. «Жолду көрсөтүп койгула» — деди. Биз аэропортко барып: «Андан ары төмөнгө оң тарапты көздөй басасыңар» — деп түшүндүрдүк. Атам кечинде тимеле жаркылдап сүйүнүп медалын тагынып талаадан келди. «Сүрөткө тартты, менден көп нерсени сурап жазып кетти» — деди. Мен кийин ал газета, макала туурасында так маалымат жок болгондуктан, анын үстүнө убакыт жетпей таба албадым. Күйөрүм атам бир жакка барса эле медалын тагынып алганын бала кезде көп эле көрүп жүрдүк. Бригадирликтен кийин атам карыдым, эми балдарым иштесин деп жөн эле сугатчы, айылдын аксакалдары менен бирге чөп жыйып (скирда) иштеп жүрүп, 1974-жылы пенсияга чыккан.

Пенсияга чыккандан кийин атам беш убак намазын окуп, биздин үйдө молдолор менен курандын хадистерин чечмелеп, талкуулап, кайсы иш болсо майын чыгарып иштеген атам ислам дининен да мыкты адис болуп жүрдү. Куранды эркин окуп таржымалдайт эле. Араб тилин билбесе кантип которгон, же ошол курандар фарси тилине которулган бекен, ким билет. Бул жөн гана аксакал абышкалардын хоббиси, өткөн-кеткенди сүйлөшүп отуруунун бир формасы эле. Ошол мезгилде бизди ислам динине үгүттөп, же орозо кармагыла деп зордобой эле исламдын бизге тиешеси жок сыяктуу жашачу. Азыр эки аят билгендин жанына отурсаң эле агитациясын баштайт. Динге мамиле ар кимдин өз иши. Аны таңуулоо туура эмес деп эсептейм.

Бул жазгандарым атамдын иштеген иши, коомдогу орду туурасында болду. Эми анын жеке тагдырына байланыштуу тарых-таржымалын баяндайын. Ал тагдыр асылым, ардагым энем менен байланыштуу тагдыр.

Энем Мисилим таятам менен таанемдин эң кичүү, кенже кызы. Энем 1922-жылы туулган. Жогору жакта

анын бала чагы туурасында кыскача айтылды. Атам менен энем 1938-жылы, энем 16 жашында баш кошушкан. Санжырада бала-бакырасы айтылды. Турмуштун эң оор мезгилдеринде атама арка-бел болуп, ынтымактуу өмүр кечирип жашапкан. Энем өтө чыдамдуу, токтоо, акылдуу аял болгон. Оң келбети энеси Накылайды тартып, бойлуу, көздөрү ботонун көзүндөй жалжылдап, аябай сулуу жан эле. Баарыбыз ата-энебиздин мээримине чулганып, эч нерседен кемибиз жок, эркелеп жашап жүргөн күндөрдүн бир күндөрүндө энем ооруп калды. Ошол мезгилдеги бир элес кинокадрдай болуп эсиме сакталып калган. Энем 1965-жылы жазга маал ооруган. Жайында ооруп жүргөнүнө карабай Дарадагы бир конушка жайлоого чыктык. Атам бизден кабар алуу үчүн жайлоого келди. Даранын дарыясында кызыл, сары көк точкалары бар форель балыгы аябай көп болор эле. Атам балыкка жөнөдү, мен ээрчип алдым. Тез эле толтура балык кармап, дайыма жанында, кында салынып жүргөн бычагы менен балыктардын ичин жарып тазалап, жылгынга мончоктой кылып тизип алып келдик. Атам эшикке тулганы коюп, өзү казанды асып, тулганын жанына чоң жуурканды тоголок кылып бүктөп, «Эми отур байбиче. Мен от жагып берем, кууруп эле берсең болду» — деди. Энемдин өңү купкуу, алсыз. Ошондогу энемдин кыймылы, келбети, куурулган балыктын саргыч өңү али көз алдымда. Сары майга куурулган балыктын даамы оозумдан, буркураган жыты дале мурдумдан кете элек. Балалыктын чоң бактысы ошону менен бүттү окшойт... Ошентип энем катуу ооруп калды. Ал кезде жалпы биздин өрөөн үчүн Мадияров Кочкор деген жалгыз фельдшер иштейт. Транспорт жок, алыс жерлерге алып бара алышпайт. Экинчиден, «Кудай буюрса жакшы болуп кетет» деген эскиче түшүнүк. Жайлоого чыгар алдында Кочкор ава энемдин каруусуна эки укол жасаган. Ал уколдордун орду абсесс болуп эти эзилип, сөөгү көрүнүп калды. Атам энеме кошуп баарыбызды

алып тамга, чөлгө түшүп келди. Кочкор ава колунан келгенин жасап жатты. Энем күндөн күнгө оорлой берди. Ошентип 1965-жылдын 9-июлунда 43 жашында энем кайтып болуп калды. Атам 54 жашта эле. Ошол күнкү атам мени менен эжемди колтугуна кысып кучактап алып, ожурада, печканын жанында отуруп ушунчалык буркурап ыйлады, тимеле көзүнүн жашы көкүрөгүнө агып кел-шал. Жан шеригинен ажырап, жөжөдөй балдары менен жалдырап калганына каңырыгы түтөп, бүткүл өмүрүнө жеткидей жашын төктү. Атам кайраттуу, ачуусу чукул, чечкиндүү киши эле. Анын үстүнө дайыма жетекчи кызматтарда иштеп, өктөм мүнөз калыптанып калган. Анын астынан аялдар эле эмес, эркектер да туура өтчү эмес. Атамдын ыйлаганын биринчи көргөн мен бала болсом да жүрөгүм заарканып, болуп аткан окуяга түшүнүп-түшүнбөй ыйлап коюп олтурам... Ошентип биздин үйдүн күнү бир заматта батып, алдыда белгисиздик күтүп жатты.

Бир туугандардан эң чоң эжем Марал (1939-жылы туулган) мен туула электе эле күйөөгө кетип, турмуштун оордугунан кайын журту Ош областынын Кара-Суу районуна көчүп кеткен экен. Оо, кийин 70-жылдардан соң көчүп келишкен. Экинчиси Файзидин (1943-жылы туулган) авам 16 эле жашында (ал мезгилде кыздарды 14–15 жашында эле күйөөгө берип, эркек балдарды да эрте үйлөшчү экен) үйлөнүп, бир кыздуу болгондо, 18 жашка толуп, Армияга кетет. Себебин көп билбейм, агам армияда жүрүп эле аялы менен ажырашып кетет. Кызын алып калып энемдер багып алышат. Үчүнчүсү Жанара (1946-жылы туулган) эжем ошол 1965-жылдын жаз айларында, ала шалбырт мезгилде күйөөгө чыккан. Төртүнчүсү Насирдин (1949-жылы туулган) авам 16 жашта, Назирдин (1952-жылы туулган) авам 13 жашта, Касиет (1954-жылы туулган) эжем 11 жашта, мен (1957-жылы туулганым) 8 жашка толо элек кезим. Анан агамдын биз багып алган кызы Сайитмо (1961-жылы туулган) 4 жашта. Мына ошентип атамдын

колунда Армиядагы авамды кошпогондо эки уул, үч кыз калдык. Энем кайтып болгондон үч ай өткөндөн кийин эле жөжүрөгөн балдары менен калган атамдын абалын түшүнгөн айыл аксакалдары үйлөнбөсөң болбойт деп, биздин кыштакта жакында эле күйөөсү кайтып болгон, 6 жана 9 жаштагы эки уулу бар Патма деген аялды алып беришти. Ал аял үй тиричилигине жок, ажаан, болбогон жерден уруш чыгарып эле турган жан экен. Башканы кой, бизге, жаш кыздарга кийим алып берсе да атаандашып уруш чыгарат. Кайкайып ат минип, жумуш менен алек болуп жүргөн атам образдуу айтканда, жаңы жөжө басып чыгарып, парлары кичине көтөрүлүп, эки канатын чала жазып алып түктөйүп, жөжөлөрүн коруган тоокко окшоп калды. Эзели чынысын жылдырып койбогон атам эми тиричиликке да жардам бере баптады. Биз бешөөбүздүн балалыгыбыз бүтүп, бир заматта баарыбыз чоң адамга айланып калдык. Биздин айыбыздан атам менен бул аял урушпаса экен деп, баягы энем барда чалчаңдап өскөн жаныбыз үн-сөзсүз жашаганды үйрөндүк. Ал аял бизди баккандын ордуна үйүбүзгө чыр-чатак, түйшүк гана алып келди. Эң кыйналган атам болду. Жан биргем атам ай, биз үчүн кандай гана күндү көрбөдү.

Атам жаралганы үйүнөн мейман үзүлбөгөн адам эле. Ал жапшоо ошол бойдон уланып, баягыдай эле эки күндүн биринде союш союлуп, мейман тосмой. Эң кыйыны суунун жоктугу. Биздин кыштак суу башы төрт кыштактан кийин жайгашкан. Сууну кыштактын башындагы арыктан тапып келебиз. Атам кайдан-жайдан эле мейман таап, чакыра берчү. Анан эжем экөөбүз атама ыйлактайбыз: «Суу ташыгандан тажадык, көчөдөгү бир тажикке да союш соё бересиз» – деп. Атам: «Ой, балдарым, ал бир мусапыр адам, көп болсо бир мүчө (устукан) эт жейт, калганын өзүңөр эле жейсиңер. Чуркап сууну ташый койгула» – деп коёт.

Коргон деп койгон чоң малканабыз бар. Атам жумушунан бошпогондо көбүнчө ошол мал короодо малды тей-

леп жүрө берчү. Мага атамдын жанында жүргөн жагар эле. Бир күнү коргонго кирсем атам коргондун чөпкана жак тарабында үнүн катуу чыгарып: «Өлбөй кал Мисилим, өлбөй кал Мисилим» – деп аябай боздоп ыйлап жатыптыр. Энемдин жоктугу жанына батып сагынып, жан дүйнөсү жанчылып жүрсө керек. Мен анда чоңоюп эле калган учурум. Коргондун берки бөлүгүндө дубалдын түбүнө отуруп алып, атама боорум ооруп буулугуп, жан дүйнөдөгү энеме болгон кусалыкты айта албай, кыпкымындай болуп туруп ушунча бекем болууга үйрөнгөн мен бүткүл бутумду көз жашымдан чыгарып төгүлүп, каалашымча ыйлап алдым. Ал күндөрдүн баарын жазууга азыр жүрөк чыдабайт.

Атамдын аялы Патманын балдарын атам багып чоңойтуп, ал айдай келген төрт койду он эсе көбөйтүп, баягы Россиядан келген пародистый уйлардан атам бир торпок алып, аны көбөйтүп, эки уй кылган эле, «ушул уйларыңдын торпогунан менин балдарыма энчи бер» деп жатып бир торпокту ээлеп аны уй кылып, чычкак улагын чыгым кылбай жүрүп байыды. Ошентип атам ал аял менен тогуз жыл жашап, бирге жашагандан тажап, акыры 1974-жылы ажырашып кетти. Үйдүн үстүн жапкан кара туман тарагандай болуп жеңилдеп калдык.

Атамдын камкордугунун алдында биз да чоңойдук. Файзидин авам Армиядан келип, Кундуз жеңеме үйлөнүп, өзүбүздүн айылдагы аэропортто радист болуп, андан кийин совхоздо бригадир, топозго, уйга ферма башчысы болуп иштеди. Душанбеден сельхоз техникумду бүткөн. Кийин Фрунзеде жүрөгүнөн операция болуп, ооруп жүрүп 58 жашында кайтыш болуп калды. Насирдин авам 1967–68-жылдары Чехословакияда Армияда кызмат кылган. Биринчи Душанбедеги тигүүчүлүк курстун эркектердин сырткы кийимдерин бычып-тигүүчү деген адистигинде окуган. Андан кийин физкультурный техникумду ийгиликтүү окуп бүттү. Калон жеңеме үйлөнүп, совхоздун ате-

лесинде (артел) көп жылдар тигүүчү, Жайылгандын, Кара-Шоронун мектептеринде Военное дело (НВП – начальная военная подготовка), физкультура сабактарын окутуп, үч-төрт жыл директордун орун басары, директор (1996–98-ж.ж.) болуп иштеп жүрүп, пенсияга чыкты. Назирдин авам Монголияда (Улан-Батордо) Армияда кызмат кылган. Алгач сантехниктин курсун бүтүп, андан кийин Кызыл-Кыядагы училищанын шоферлук адистигин бүтүргөн. Айниса жеңеме үйлөнүп, совхоздо шофер болуп иштеп жүрүп, бейректөрү ооруп, 36 жашында, гүлжигит кезинде кайтыш болуп калды.

Марал эжем үч уул, бир кызын жогорку окуу жайында окутуп, бардык балдары турмуштан ордун таап, өзү жакшы жашап, 2018-жылы август айында 79 жашында кайтыш болду. Жанара эжем 1964-жылы мектепти бүткөндөн кийин Жерге-Тал районунан кыздар такыр окубаганы эске алынып, райондун райкому, аткаруу комитети, райОНОсу, райком комсомолу тарабынан уюштурулган иш чара менен бир топ кызды Душанбеге окууга алып барышат. Албетте, бардыгынын ата-энеси буга каршы. Эжем сельхоз институттун агрономия факультетине тапшырып, окуп жаткан жеринен атам окутпай алып келип күйөөгө берет. Ал мезгилде кыздын ата-энесинин үйүндө үч күн той болуп, анан кызды көчүрүп барчу эле. Кыздын пикири, дегеле аялзатынын пикири эске алынбай, үйдүн ээси эркек баарын чечкен. Эжемди да окутпай, зордоп күйөөгө бергенине нааразы. Балалыгымдагы (7,5 жаштамын) эжемди көчүргөн күн көз алдыма тартылып калган. Кыздын башына биринчи кичине ак жоолукту салып үстүнөн калак (элечек) ороп, анын үстүнөн чоң дүрия жоолук салып көчүрүшөт экен. Эки-үч аял эжемдин башына калак ороп, анысы сокоюп, жыйырма-отуз сантиметрдей болгондо эжем жини келип алып ыргытат. Калак барып бут чечкен жерге түшөт. Ыйлап «оробогула» десе аялдар: «Жок орош керек» – деп дагы оройт. Бул процесс үч жолу

кайталанат. Убакыт өтүп жатат. Эжем бара турган Мукур кыштагына 7–8 чакырым жол. Эшикте эркектер септи төөгө жүктөп, онго жакын атты токуп даярдап күтүп турушат. Аялдардын даярдыгы бүтпөйт. Атам адатынча пырпырап, ачуусун токтото албай үйгө кирип: «Эмне болуп жатасыңар, болбойсуңарбы?» – деди. Аялдар: «Калак оротпой жатат» – дешти. «Оо, падалиңа наалат бейвалар, оробой эле көчүрө бергиле» – деп кыйкырды. Анан аялдар эжемдин баягы ак жоолугунун үстүнө дүрия жоолукту салып алып чыгышты. Байкуш эжемдин ошондогу ыйлаганы ай. Ошентип эжем жаңы эле күйөөгө чыгып, арадан төрт ай өтө элек энемден ажырап калдык. Эжем биздин түйшүгүбүздү кошо тартты. Өзү айткандай сүйүктүү балдарын чоңойтуп, уулдарын үйлөп, кыздарын турмушка узатты. Ооруп жүрүп эрте эле 2012- жылы январь айында, 66 жашында көзү өтүп кетти. Касиет эжеме баарынан кыйын болду. Үйдөгүлөр аны Хаса деп эркелетип жүрүп, баарыбыз Касиет эжемди Хаса дейбиз. Жаш болгонуна карабай бардык үй жумушу ошонун мойнунда. Сайитмо экөөбүзгө эне ордуна эне болду... Анан китеп окуганды аябай жакшы көрчү. Кыштакта свет жок. Кечинде чырактын жарыгында отуруп алып китеп окуйт. Кыштакта эски мектептин бир бөлмөсүндө орус, тажик, өзбек, казак, кыргыз, татар тилдериндеги китептер болор эле. Аз сандагы китептин тилин тандаганга мүмкүнчүлүк жок, ошондуктан четинен алып эле окуй бермей. Эжем мени жумпаса иш кылбай качам. Анан ал: «Кечеги окуганымды айтып берем» – дейт. Мен ошону угуш үчүн тыпылдап артынан калбай жардам берем. Ал ушунчалык кызыктуу, көркөм сүйлөчү, бир сөзүн жаза кетирбей угууга аракет кылам. Айрыкча өзбек тилиндеги «Миң бир кеча» жомогун укканды аябай жакшы көрөт элем. «Утикчи Мааруф» («Мааруф башмачник») деген жомокту кайталатып айттырып уга берер элем. Кечинде: «Чыракка май куюп тазала» – дейт. «Жасабайм» – дейм. «Мен кечинде

китеп окуп, эртең сага айтып берейин деп жатпаймынбы» десе дароо аткарып коём. Көрсө, ал мени иштеткендин жакшы ыкмасын таап алган экен. Кийин алтынчы класстардан баштап китептерди өзүм окуп, «Манас», «Семетей», «Сейтек» деген төрт бурчтук көк китептерди, «Курманбек», «Эр Төштүк», «Жаныш-Байыштарды» окуп чоңойдук. Ошентип Хаса бизге эне ордуна эне болуп жүрүп, окууга барам да дебей, өзүн жакшы көргөн, өзү да жактырган тажик жигитке күйөөгө чыгып, уул-кыздары, небере-чөбүрөлөрү менен бактылуу жашап жүрүп, 2021- жылы 8-апрелде кайтып болду. Жайы жаннатта болсун. Сайитмо да биз менен кошо чоңоюп, турмуш куруп, жашоонун арабасын тартып, уул-кыздарын чоңойтуп, бактылуу апа, чоң эне, таане болуп жашап жатат.

Ушул жерде үч эжемдин күйөөлөрү жөнүндө айтпасам болбойт. Улуу жездем сары-кенжелик Назаркулов Рафък, экинчиси сары-талаалык Мырзабеков Камал, үчүнчүсү ак-сайлык Гаюров Рафи. «Күйөө баланы пайгамбар сыйлаптыр» дегендей жезделерим менен биздин үй-бүлө сый мамиледе болуп, эч качан ортодо жаман сөз, көңүл калышуу болгон эмес. Эжелерим менен жезделеримдин ортосунда кандайдыр бир чыр-чатак болгонун да уккан эмесмин. Мен үчүн жезделерим байкелерим сыяктуу жакын эле. Алар менен эч качан жезде кылып тамашалашчу эмесмин. Андайга менин тарбиям жол берчү эмес. Жезделерим да мени үйдөгүлөр эркелетип айткан Гүлү деген гана атымдан аташчу. Дайым сый жүргөн адам жүрөгүндө сакталып калат. Ыймандары саламат болсун, жакшы адамдар эле, үчөөнүн да көзү өтүп кетти.

Эми өзүм жөнүндөгү баян. Үйдүн эң кичүүсү болуп, эмне кааласам ыйлап болсо алдырат элем. «Бир ыйласа бир көйнөк» деген кличкам бар эле. Касиет эжем үчүнчү класста окуган жылы мен да мектепке барам деп ээрчип, баягы боздогон концертимди баштадым. Кыштактагы мектеп карликовый деп аталат. Мектеп чакан эски тамда.

Болгону эки бөлмөсү бар. Бирөө китепкана, бирөө класс. Бир класста эртең менен төртүнчү, экинчи класс, түштөн кийин үчүнчү, биринчи класс окуйт. Мугалим жогоруда айткан энемдин Жолдошбай деген бир тууган авасынын баласы Жамшит тагам. Тагам Улуу Ата Мекендик согуштун ардагери. 18 жашында согушка кетип, согуштан кийин дагы бир жыл Берлинде жашап, 1946-жылы келген. Өндүү-түстүү, бойлуу, зыңкыйган адам эле. Биздин үйгө келсе энем берерге ашын таппай, куватым деп жалынып, таза, эч ким отура элек төшөгүн салат. Тагам болсо чөнтөгүнөн Германиядан алып келген апапак бет аарчысын чыгарып, төшөктүн үстүнө салып, ошонун үстүнө отурар эле. Бир сырдуу, токтоо, иш билги тагам өмүр бою ошол калыбынан жазбай, бакубат жашап өттү. Ошентип мен эжемди ээрчип ыйлай бергенден энем мени жетелеп алып, мектепке барды. Тагам: «Али кичине, жапы жетпейт» — деди. Энем: «Окута бер, көңүлү калган күнү келбей калар» — деп, мектепке калтырып келди. Мени тагам журналга да жазбаптыр. Бирок мен класстагылардан да жакшы окуп кеткенимден кийин аргасыздан журналга жазып окутту. Мен биринчи классты бүткөн жылы жайында энем кайтып болду. Андан кийинки тагдыр айтылды.

Ушул жерге Улукбүбү (Мөөланкул кызы) эже туура-сында эскерип кетпесем болбойт. Жети атаны айтканда айтылгандай Улукбүбү эженин атасы менен менин таятам бир тууган. Энем өтүп мусапыр болуп, энеге кусадар болуп жүргөн мезгилдерде жолдон жолугуп калса эле ады-тынча: «Ии, Жалал бийдин кызы, оо куватым, чоңоюп жүрөсүңбү» — деп башымдан сылап: «Көзү ачыгым ийи, көзү ачыгым, гүл келин бойдон өтүп кетпедиби. Силерди бок-жиниңерден ажыратып чоңойтуп, эми күнүңөрдү көрөрдө сурайылдай болгон сулуум сулап жатып калбадыбы» — деп үшкүрүп, көзүнө жаш алар эле. Сөзүнүн аягында өзүн өзү сооротуп: «Эчтеке эмес, бул күндөр да өтөт. Силер да чоңойосуңар» — дейт эле. Насип буюруп жолук-

кан сайын ыгына жараша суроолорумду берип калчумун. Өмүрү өткөнчө мени Жалал бийдин кызы деп өттү. Эски киши да. Бир жолу кезектеги эс алууга барганда аэропортко барып Бишкекке самолетко билет заказ кылып келе жатсам чоң жолдо Мажит таганын үйүнүн жанындагы жыгач отургучта отуруптур. Саламдаптык. — Ылдыйдан келе жатам (иниси Ташбай таганын үйүнөн келе жатам дегени). Дамалайин деп отурдум. Жанына отур деп жаңсады. — Ии, дем алышың бүтүбү куват? — Ооба, эже, билет заказ кылып келе жатам. Өткөн-кеткенди сүйлөштүк. — Эже таятамдын жайлоолорун билесизби? — Билбей анан — деп, мен жогоруда санаган жайлоолорду айтып берди. — Ал заман башка заман эле. Эми анын бири жок, — деп койду. — Эже энемдин кайсы жери ооруйт эле? — Ким билет, азыркыдай ооруган жеринди билген духтур жок эде. Энеңдин шишип кеткениден жөтөлүп, дамыкканыдан анан акыркы күндөрү заарасы чыкпай калганыдан бөйрөктөрү ооруса керек деп ойлойм — деди. Энең башкача жан эде. Онун келишкен келбетин айт, акылдуу, билерман, тил билги эде. Азыргача өлүмгө ыроо көрбөйм. Силердин шунтип зоройгонуңарды көрсө кана, арман күн. Шуу үшкүрүп алды. Кайырлаптык. Улукбүбү эже мага мени менен энемдин ортосундагы байланышчыдай сезилер эле.

Аэропорт демекчи биздин кыштак өзгөчө жерде жайгашкан. Күн чыгып жак бийик тоо. Күн батып жак түштүз жайык талаа. Кыштактын талаа жак четинде аэропорт бар. Бизде маршрутдук автобус эч качан болгон эмес. Райондун аймагындагы айылдарга унаа менен же жеке машинелер менен каттайбыз. Совет доорунда Биздин Кара-Шоро кыштагынан райондун борборуна самолет менен барчубуз. Билет баасы 2 сом 50 тыйын. Күн ачык күндөрү 5-6 рейс болот. 12-15 мүнөт учат. Душанбеге 12 сом. 40-45 мүнөттө жетет. Ошондо Кара-Шоро — Жерге-Тал, Кара-Шоро — Душанбе, Кара-Шоро — Жерге-Тал — Душанбе жана

тескерисинче, аяктан бул жакка рейстер бар эле. Ан-2, Ан-24 деген самолеттор учту. Аэропорт жаңылыктын жарчысы эле. Бардык жаңылыктар жүргүнчүлөр аркылуу элге жетип тура турган. Анан дагы аэропортто буфет бар эле. Ал буфетти Москва камсыздап, бардык товар самолет менен келип турчу. Оо, ошондогу «Ирис-Кискис», «Гусенные лапки» деген конфеттердин, сгущенка молоко менен пряник тоочтордун даамы алигече эстен кетпейт. Эсил кайран СССР жоюлгандан кийин ал рейстер да кошо жоюлду, буфет да жабылды.

Мен кантип жогорку окуу жайында окуп калдым, башкалар үчүн жомок. Мен үчүн чындык. Биздин Кара-Шородогу мектеп төрт жылдык эле. 5-класстан баштап аралыгы төрт чакырым келген Жайылган кыштагындагы он жылдык орто мектепте окуйбуз. 1974-жылы мектепти бүтүп, совхоздун талаасында иштеп жүрөбүз. Талаада классташ кыздар башкаларга угузбай окуу жөнүндө сүйлөшөбүз. Анын качан башталарын, кантип барарыбызды, кандай документ керек экенин деле билбейбиз. Ал боюнча такыр маалымат жок. Алыскы бир тоонун арасындагы кыштакта жашасак. Телевизор, свет болбосо. Айтмакчы, биздин кыштакка свет ошол 1974-жылы кышында келген. Ошол күндөрү биз Төрт-Күлдө орулган чөптү машинелерге жүктөп иштеп жаткан учур.

27-июль күнкү жаан менин тагдырымды аныктаган нур жаан болгон. Эгер жаан жаабаса биз Жайылганга бармак эмеспиз. Окуунун документ кабыл алуу да, экзамен тапшыруу да мөөнөтү өтүп кетмек экен. Биз окууга барбай калмакпыз. 27сине караган таңда аябай нөшөрлөп жамгыр жаады. Адаттагыдай эле эртең менен чайхананын алдында ишке чогулдук. Бригадир менин улуу авам Файзидин. Табелчи Муса Файзуллаев. Муса ава келип: «Бүгүн иш болбойт, чөп суу болуп калды. Бүгүн кургасын, эртең келгиле» деди. Биз классташ кыздар Алча, Бахригүл, мен акырын сүйлөшүп: «Жүргүлө Жайылган-

га барып, Ыса агайга жолугуп окуу качан башталарын, жол жобосун сурап келели» – деп, бешиликтирибизди (айрыларыбызды) Чалавай жезде менен Айкыз эженин коросуна желөп коюп кеттик. Барсак Жайылгандын башталышында эле Матазимов Мажит менен Ыса агай машине ремонттоп жатыптыр. Ыса Сайназаров мектептин директору, физика-математика мугалими эле. Агайды оңой таап алганыбызга сүйүнүп саламдаштык. «Келгиле, эмне болду» – деди агай. Биз: «Агай окууга барабыз, окуу качан башталат, кайда барышыбыз керек» деген сыяктуу толтура суроолорубузду жаадырдык. «Ой, окууга тапшырууга төрт эле күн калды, аябай кеч болуп калбадыбы, мурдараак эмне келген жоксуңар» – деди. Анан ойлонуп, бир топ унчукпай туруп, бизди биринчи көрүп жаткансып тигиле карап, көзүбүздөгү чындыкты окуп жатты. Анан: «Чын эле барасыңарбы» – деди. Биз: «Ооба, агай» – дедик. «Анда бүгүн кечинде, саат жетилерде ушул машине менен кыштактын ортосундагы чоң көчө менен сигнал берип өйдө-төмөн өтөм, чуркап чыгасыңар, качып жөнөйбүз» – деди. Биз аябай кубанып: «Макул, агай» – деп, Кара-Шорого кайттык. Үйгө жетип эч кимге билгизбей даярданып, бир кичине чемоданга кийимдеримди салып, аны эч ким байкабасын деп капка салып, сырткы алооханага (очоккана) коюп койдум. Жүрөк дегдеп алып учат. Саат жетиге жакындап келе жатат. Алча классташым экөөбүздүн чоң аталарыбыз бир тууган. Кошуна жашайбыз. Биздин жогорку чоң бактын жол тарабында аябай чоң түп өрүк бар. Ошонун түбүнө ал да, меп да чуркап чыгабыз. Агай машинеден сигнал бергенде эле чуркап чыгалы деп сүйлөшөбүз. Убакыт өтпөй экөөбүз үч жолу жолугуштук окшойт. Бир убакта машиненин сигналы чыгып, жогору өтүп кетти. Мына эми жүрөктүн жоктугу. Жолдо бизди бирөө тосуп тургансып, такыр эле чыга албайбыз. Агай өйдөгө эки жолу, ылдыйга эки жолу жай айдап сигнал берип өттү. Чыга албадык. Ал андан көп

жүрө албайт. Ансыз да эл билип калып түн ичинде Сайдинова Алча менен Зулпиева Бахригүлдү агалары жайлоого алып чыгып кетишти. Биздин үйдөгүлөр мен үйдө жүрсөм эч нерседен шек албады окшойт.

Ошол түн менин өмүрүмдөгү эң узун түн эле. Таң атканча кирпич ирмеген жокмун. Окууга барбай калдым, эми менин жашоом да ушул жердеги аялдардай болорун элестеткенде заманам куурулуп, такыр жапагым келбей, жарыкчылык менен коштошкум келди. Эмне кылсам экен деген суроо мээмден кетпей, таң атканча ойго жанчылып чыктым. Эртең менен кайра жумушка жөнөдүм. Талаага бардык. Биз мен, классташтарым Арзы Сафарбекова, Турду Нурова жана өткөн жылы бүткөн эки кыз бешөөбүз бир машинедө иштейбиз. Биздин машине кечигип, арыктын жээгинде кечээги окуяны купуя сүйлөшүп отурганбыз. Башкалар иштеп жаткан. Саат ондор чамасында эле Жайылган тараптан чаңызгытып, машинени катуу айдап келип эле Ыса агай: «Түшкүлө» деп өктөм сүйлөдү. Биз бир секундда токтобой бешөөбүз баягы машинеге чуркап барып эле отуруп калдык. Жүрөгүм тарсылдап, азыр эле жарылып кетчүдөй согот. Агай бизди алпарып мектепке киргизип, бир класста көрсөтмө курал салган чоң темир шкаф бар эле ошого камап: «Акырын сүйлөшкүлө, кокус бирөө-жарымдын мектепке киргенин байкасаңар үн чыгарбай, кыймылдабай тыштынч отургула, мен башка машине таап келейин, бул машинени таанып калышты, артыбыздан куугунчулар түшүшү мүмкүн» — деп, сыртыбыздан шкафты бекитип, анан мектепти сыртынан кулптап кетти. Биз ал жерде өтө эле көп олтурдук, кыйналганыбызга да кайылбыз. Эптеп эле окууга барсак болду. Тээ саат үчтөрдө агай сыртында «Алтай» деген жазуусу бар, терезеси жок, жашыл «дүк машинени» айдатып келди. Биз дароо ага олтуруп райондун борборуна жөнөдүк. Саат бештер чамасында жеттик. Бизди райадминистрация тосуп алды. Бизде өзүбүздөн башка эч нерсебиз жок.

Паспорт, аттестат ж.б. керек. Отуруп турдук. Биз үчүн башкалар чуркап жатты. Бир убакта райондук «Коммунист» газетасынын сүрөтчүсү келип баарыбызды паспортко сүрөткө тартып кетти. Ыса агай бизди таштап эле кайра келген машине менен шашылып Жайылганга жөнөп кетти. Мектепке барып аттестат жазып келип керек болду. Жайылган менен райондун борборунун ортосу 45 км. жол. Кечинде бизди айылдаштарыбыз Бахап ава менен Умсун эженин үйүнө жакын бир жатаканага жайгаштырышты. Тамакты бизге Умсун эже бере турган кылып уюштурушкан экен. Таң аткандан бери тамак иче элек биз баарына кайыл болуп жүрө берип, ач калганыбызды тамак келгенде сезиптирбиз. Айтмакчы, биздин бөлмөнүн эшигинин алдына бир кроватты туура коюп, ага бир милиция жатып алган. Кечинде эшикке өзү коштоп барып келет.

Таң атты. Бизге эртелеп тамак берип, райадминистрациядан келген эки киши менен милициянын коштоосунда райОНОго алып барышты. Ал жерде бизди райком Одил Бердиев, райисполком Сайитбек Бердиев, райОНО Токторбай Мырзабеков, белгилүү мугалим Бурхон Батыров, райадминистрациянын башка бир топ кызматкерлери тосуп туруштур. Алар бизге: «Эми силер аябай аракет кылып окууну таштабай аягына чейин окуп, кайра өзүбүздүн районго келип иштеп, эл үчүн кызмат кылгыла» ж.у.с. акыл-насааттарын аябай айтышты. Биз ошол жерден Фрунзеге окууга бара турганыбызды билдик. Көрсө, бир түн ичинде Кыргызстан менен сүйлөшүп, келишим түзүшүп, В.В. Маяковский атындагы кыз-келиндер педагогикалык институтуна бармай болуптурбуз. Ангыча эле Ыса агайыбыз өткөн жылы бүткөн дагы үч кызды алып, сегиз кызга аттестат жазып келип калды. Краткосрочный деген бир бүктөм көк паспорт да түнү менен даяр болуптур. Анан Одил Бердиев айтты: «Азыр Душанбеден атайын заказ менен самолет келет. Аны менен Душанбеге

барасыңар. Фрунзеге билет заказ кылдык. Бирок Фрунзеге 31-июлда учасыңар. Рейс опондой экеп. Бүгүн 29-июль. Эки күн Душанбеде мейманканада агайларыңар менен туруп турасыңар» — деди.

Ал аңгыча самолет келди деген кабар жетип, биз он бештей чоңдун, беш-алты милициянын коштоосунда аэропортко жөнөдүк. Барсак аэропортто бирөөнүн атасы, бирөөнүн агасы болуп сегизибиздин да тууган-уругубуз жайнап турат. Биз жүрөгүбүз түшүп, коштоп келгендерге корголойбуз. Милициялар бирөөнү да жакын жолоткон жок. Менин агам Файзидин бригадир, коммунист, эл тааныган адам. Одил Бердиев менен учурашып, карындашыма бир ооз сөз айтайын деп уруксат алды окшойт. Жаныма келип: «Окууга барбай калып кал, өтпөй элге уят болуп кайра келесиң» — деди. «Жок, мен сөзсүз өтөмүн. Мен окуйм, калбайм» — дедим тыкылдап. Анда авам: «Эрте эле Касиет күйөөгө кетсе атамды ким карайт. Калып атамды кара» — деди. «Мени деле күйөөгө берип жибересиңер, мен окуйм» — дедим. Сөзүбүз бүтө электе эле Одил Бердиев: «Ай, Файзидин, болду биз кыздардын бирөөн да бербейбиз. Кимде-ким аракет кылчу болсо милиция алып барып камап коёт» — деди. Опону менен самолет учууга даяр болду окшойт. Бизди төрт кызматкер анан Бурхон Батыров агай коштоп, Душанбеге учуп кеттик.

Келип «Вахш» мейманканасына жайгаштык. Мейманкананын ресторанынан тамак ичербиз. Бизге: «Такыр сыртка чыкпайсыңар» — деп айтышты. Жыргап эс алып жаттык. Эми мынча болду окууга кимдер баратканын да жазайын. Бизден бир жыл мурда бүткөндөрдөн Турдубекова Ашия, Астанаева Майли, Тешебаева Суксур, Кабирова Икоят, Мажитова Кыймат. Бизден мен, Сафарбекова Арзы, Нурова Турду. 30-июль күнү эрте менен турсак эле Суксур жок. Көрсө, атасы Тешебай ава артыбыздан учуп келип: «Кызымдын кудалашкан жери бар, калыңын алып койгом, жакында тою болмок» — деп бизди коштоп жүр-

гөндөрдү көндүрүп, түн ичинде алып кетиптир. Эртеси 31-июлда эртең менен турсак Турду жок. Аны Душанбеде жашаган тагасыбы, бөлөсүбү алып кеткен имиш. Сумсая түштүк. Опентип алтообуз калдык. Эртең мененки 8дерде Бурхон Батыров агайдын коштоосунда Фрунзеге учуп кеттик.

Самолеттон түшүп эле Кыз-келиндер пединститутуна бардык. 31-июль документ тапшыруунун акыркы күнү экен. Саат түшкү бир. Жетишип келип калыптырбыз. Документ тапшыралы десек 3x4 өлчөмүндөгү сүрөт керек экен. Бурхон агай бизди «отуруп тургула» деп, өзү чыгып кетти. Бир аздан кийин бир тапырайган кара баланы эрчитип келип: «Бул бала силерди алып барып сүрөткө түшүрүп келет. Анан документ тапшырабыз» — деди. Чоң шаар эмес кыштактын көчөсүндө да көп баспаган биз жолдо кантип жүрүүнү билбейбиз. Көзүбүзгө көчө лыкыган эле эл көрүнөт. Алдыбыздан бирөө чыкса удургуп, үрккөн койдой бири-бирибизге жабышып жолдун аркы четине өтөбүз. Ал жактан чыкса, берки бетине өтөбүз. Бизди коштогон кара бала намыстанды окшойт он-он беш метр алдыда зыпылдап баратат. Биз аны жоготуп ийбөөнүн аракетинде анча-мынча жүтүргөнчө баратабыз. Опентип отуруп азыркы цирктин жанындагы «Дом бытка» барып, бир саатта даяр боло турган срочный сүрөткө түштүк. Сүрөттү алып келдик. Эми ким кайсы факультетке тапшырабызды, факультет деген эмне жана кандай адистиктер бар экенин агай менен кара бала экөө түшүндүрүп, чогуу тандап анан ар кайсы факультеттерге документти агай менен кара бала толтуруп, тапшырдык. Биз келгенде эле институттан бир мугалимди бизге жардамчы кылып берген. Ал да жардам берип жүрдү. Саат кечки жети болду. Бардыгы бир короонун ичинде экен. Бизди баягы мугалим эрчитип барып жатаканага жайгаштырды да, бир суу кайнаткан электр чайнек алып келип берди. Бурхон агай магазинден нан ж.б. нерселерди сатып келип: «Эми силер

чай ичип эс алгыла. Эртең да чайыңарды ичип даяр болуп тургула. Институттун ректоруна киребиз» – деди да кетти. Эртең мененки жетиде Душанбеде тамактанган бойдон эми гана чай ичтик. Башка дүйнөгө келип калгандай кубанычымда чек жок. Бүгүнкү алган таасирлерим көз алдымдан өтүп жатты. Бул жакта кыздар тыкан, кийингени да башкача, өздөрүн ишенимдүү кармап, эркин жүрүшөт экен. Биздин үстүбүздө атлас көйнөк, ыштан, башпыбызда топу, анын үстүнөн жоолук салынып алганбыз. Б.а., толук тажикче кийим. Өзүбүздү ишенимсиз сезип, элеңдеп эле турабыз. Мен да ушулардай болушум керек деген сезим менен эс алууга жаттым.

Эртеси бизди институттун ректору, илимдин доктору Абдуазизова Нурпаша Хусайиновна кабыл алды. Мен өмүрүмдө мындай мээримдүү, түшүнүктүү, акылдуу, дили, жан дүйнөсү таза, энебиздей камкор мамиле кылган адамды көрө элекмин. Бизге бир сааттан ашуун окуу жөнүндө, окуп алсак келечегибиз кандай болорун, койчу деги айтпаганы калбады. Болбосо биздин окуганыбыздын же окубаганыбыздын ага кандай зарылчылыгы бар дейсиң. Ал мезгилдеги адамдар башкача эле. Азыр ал мезгилдеги баалуулуктар жоголуп, адамдар төрөпейил, кайрымсыз болуп кеткен. Мен бул аңгемелешүүдөн кийин өзүм үчүн кандай жагдай болбосун окууну таштабай окушум керек деген чечимге келдим. Фрунзеге окууга келгениме иштене албайм. Бул нерсе менсиз эле болуп жаткандай туюлат. Жомоктун ичинде жүргөндөй...

Эреже боюнча 1-августтан баштап экзамендер башталат экен. Бизге он күн даярдануу үчүн убакыт берип, 10-августтан баштап өзүбүздүн факультетке туш келбей калсак башкалар менен да тапшыра бермей кылып расписание түзүп беришти. Кыргызстандык кыздардан китеп сурап алып даярдана баштадык. Тамак-ашыбызга Бурхон агай акча берип, күндө бир келип абалыбызды сурап турат. Институттун үстүндөгү көчөдө гастроном бар экен. Ошого

барып нан-пан алып келгенге кыздар ынабайт. Дайыма Апия экөөбүз барабыз. «Дайте хлеб» дегенди билбеген биз эптеп домдолоп продукту алып келебиз. Тиги төртөөнүн такыр эле маанайлары пас, окугулары жок. Эмнеге келдик экен деп күн сайын нааразы кептерин сүйлөшөт. Апия экөөбүз «окуйбуз деп ушунча адамды түйшүккө салып келдик, биз окуйбуз» дейбиз. Ошентип экзамендерге 4–5 күн калганда эле Икоят менен Кыйматты алып кетиш үчүн Абдрашитов Кабир ава менен Мажитов Амон Жерге-Талдан келип калды. «Мени да кошо ала кетиңиздер» деп боздоп ыйлап Арзы ээрчип алды. Ага кошулуп Майли мен да кетем деп чыкты. Бурхон Батыровдун өзүнүн кызы Инобат эже ушул институттун чет тилдер факультетинде төртүнчү курста окурун айтып, окугула деп айтпаганы калбады. Ошондогу Нурпаша Хусайиновнанын: «Кетпегиле, окугула» – деп зарыкканы азыр да көз алдымда. Анын акылман насааттары да кыздарга жукпады, кетишти.

Биз экзамендерди тапшырдык, Апия физика-математика факультетине, мен педагогический факультетке өттүк. Бурхон Батыров агай кубанып: «Эми силер студент болдуңар. Мен силерге акча таптайм. Ага күздө окууга кийгенге кийим жана жакында айыл-чарба жумушуна барат экенсиңер ошого рабочий кийим алгыла. Мен эми кетейин. Кокус ата-энеңер акча салбай койсо кат жазгыла. Бир жагын ойлоп табабыз. Тамагыңарды институт берет. Көп деле кыйынчылык болбойт, негизгиси жакшы окугула» – деп, биз менен коштошуп кетти. Атабыз кетип калгансып ичибиз эңшерилип калып калдык.

Студенттик жашоо башталды. Шаардын төмөн жагындагы Степное деген айылга бир канча факультеттин 1-курсунун студенттери айыл-чарба жумушуна бардык. Бизди караган 4–5 мугалим бар. Бир чоң клубга жайгаштырды. Жумушубуз жалаң помидор терүү экен. Ар бир группа өз-өзүнчө жайгаштык. Группадагы кыздар менен

тааныша баштадык. Бир жуманын ичинде эле бир тууган болуп калдык. Коллективдүүлүктүн эң алгачкы таасирин жазайын. Он күндөй иштеп калганбыз. Бир күн эле Жумакан деген жумгалдык кыз: «Ай, карагылачы алдагы орус филологиясынын кыздарын, тимеле таза, тыкан, каштарын терип, өздөрүн карап жүрүшөт. Биз болсо саанчыдай болуп талпайып, студент кейпибиз жок. Давайте кашыбызды терип, кебетебизди оңдойлу» – деди да, эки жаздыкты коюп, «бас, ким биринчи» деди. Искек да бир заматта табылды. Эң кичүүлөр биз 57-жылкылар. Бизден 3–4 жаш улуу, педучилищаны бүткөн кыздар да бар эле. Алар мурда эле каштарын терип жүргөн экен. Калгандары четтен жатып эле каштарын тердирип жатат. Кээ бири унчукпайт, кээ бири чыдабай онтолойт. Жаш кезимден «кыздар каш терсе уят» деген түшүнүк менен чоңогон мен олтурам сарсанаа болуп. Бир убакта: «Бас, сенин кезегиң» деди. Мен болсо Лениндин «Коомдо жашап, коомдон сырткары болбош керек» дегениндей араң эле барып жаттым. Бир тал каш тартса көзүмдөн бир тамчы жаш кошо ыргыйт. Бакырып колум менен баса калам. Жумакан: «Иий, кара жерге киргир, эмне болот, тарт колунду» – деди. Бизде «кара жерге киргир» деп андай катуу кармабайт. Мен андай сөздү биринчи угушум. Жалдырап эле Жумаканды карап калышмын. «Жап көзүңдү жалдырабай» – деди. Дагы эле кыйкырып кашымды баса калам. Кыздардын бирөөсү жаныбызда китеп окуп отурган. Жумакан ага карап: «Ай, момунун колун басып турчу» – деди. Ал карап деле койбой менин колумду тизеси менен ныгыра басып отуруп алды. Акыры кыйноо бүттү. Кашымдын алды жарым сантиметр шишип, тимеле от чыгат. Бул күн эң алгачкы эсимде калган курч, ачык (яркий) таасирим. Ошентип айыл чарба жумушу бүткөнчө кашыбыз да тергенге көнүп калды. Муну эмнеге жаздым. Биринчиден, мен чоңойгон чөйрөнүн менталитети менен менин группалаштарым чоңойгон чөйрөнүн менталитети-

нин айырмасын көрсөтөйүн дедим. Бизде табу (тыюу салынган нерсе) болгон нерсе бул жакта кадимки эле турмуштук көрүнүш экен. Экинчиден, коомдун, б.а., коллективдин позитивдүү эрежесинен баш тартпай жашоо керектигине алгачкы бет келишим болгон.

Жерге-Талда кыздарды «Кызга кырк жерден тыюу» деген эреже менен тарбия берет. Азыр ал жакта деле бир топ жаңылануу жүрүп өзгөргөн. Биздин мезгил башка эле. Кыз кишини кичинекейинен баштап үй тиричилигине, чеберчиликке, иш билгиликке тарбиялайт. Кыз чоңойсо эле турмушка чыгып, балалуу болуп, барган жерине кызмат кылып жашап керек деген гана тартип болгон. Окутуу деген терс кабыл алынып, ал жөнүндө үй-бүлөдө эч качан ачык сөз болгон эмес.

Бизде токуучулук, кештечилик (сайма саюучулук), оюу оюучулук, түр салуучулук, чий чырмоочулук сыяктуу прикладдык искусство аябай өнүккөн. Кыздарды кичинекей мезгилинен баштап кол өнөрчүлүктүн бардык түрлөрүн жасоого үйрөтүшөт. Мисалы, саймалардын, курактардын илме түз, илмек, жөрмөмө, басма, тогуз дөбө, көптүрмө, турна катар, куш канат, ит куйрук, тумарча, тиштеп түймө, ит таман, кочкорок, бүтөө кочкорок, сыңар кочкорок, кой көз, таңдай, кырк шак, комуз тил, аламончок ж.б.у.с. өтө көптөгөн түрлөрү бар. Үй буюмдарын, боз үйдү жасалгалоодогу бардык буюмдарды жасай алабыз. Муну айкалымдын себеби Жерге-Талда бала тарбиялоонун башкаларга окшобогон этнопедагогикасы бар. Эркек бала же кыз бала болобу мына ошол жазылбаган эрежелердин негизинде тарбия алат. Ал салттуу билимдер каныча сиңип, сени өмүр бою коштоп өтөт.

Балалыгыбыз илгерки көчмөн турмуштун фонунда өттү десем болот. Жаз алды менен апаларыбыз он төрт, он беш жашка чейинки уул-кыздарын алып жайлоого чыгып кетишет. Андан жогорку жаштагылар тамда калып өздүк тамаркада, совхоздо иштешет. Жайлоонун тур-

мушу керемет. Эртеден-кечке мал тейлеп, үй тиричилигин жасап, кечинде түн жарымына чейин оюн. Айылда отузга жакын боз үй тегерек болуп конот. Ортосу короо. Күндүзү кезектешип айылдын сыртына төрт жерге отун жыябыз. Бирөөсү чоңураак болот. Кечкурун арыдан-бери жумушубузду бүтүрүп чыгабыз. Төрт жерге отту жагып, эң чоң оттун тегерегине чогулуп алып ойномой. Өтө караңгы түшө электе жашынмак, акчөлмөк, жоолук таптамай ж.б. толгон токой оюндарды ойноп элек. Караңгы болгондо оттун тегерегинде отуруп алып сөз оюндарын ойнойбуз. Жомок, табышмак айтышмай, «Шакек салмай», «Садовник» ж.б. оюндарды ойноп, ырдап, айтор, жаратылыштын койнунда балалыктын жыргалын көрүп чоңойдук. Күндүзү кыздар сайма саябыз, боз үйдүн жасалгасы үчүн терме согобуз... Тээ артта калган кайран жаштык.

Студенттик мезгилге кайтайын. Группада 26 кыз элек. Биринчи курста Чыныбаева Берметти староста, Нарматова Мафиратты комсорг, Токтомушева Ашыкты профком кылып шайлаганбыз. Ошол бойдон окууну бүткөнчө алар эмне десе ошого баш ийип, «бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарып», башкалардын колунан келе бербеген биримдикте, ынтымакта жүрүп, окууну бүттүк. Ал мезгилде билим берүү өтө жогорку сапатта болчу. Биздин кыз-келиндер институтунда кандай гана корифей мугалимдер иштейт эле. Мен ошол агай-эжейлеримдин колунан окуп, мыкты билим алганымга сыймыктанам жана таазим кылам. Группабыз катышуу, жетишүү боюнча факультетте 1-орунда турар эле. Ошондуктан 1977-жылы жазында, 3-курста окуп жүргөнүбүздө биздин группаны Ташкент шаарына беш күндүк экскурсияга жөнөттү. Кураторубуз Медербекова Жумагүл эженин коштоосунда, институттун эсебинен жырдап экскурсияга барып келгенбиз. Окуп бүткөнчө жомоктогудай эле камкордукта болуптурбуз. Институт интернат сыяктуу эле. Окуу корпустары-

быз да, китепканабыз да, жатаканабыз да, ашканабыз да бир чоң короонун ичинде. Биринен чыгып эле бирине кирмей. Ашканадагы тамактардын молдугун, даамдуулугун азыркыларга айтсаң ишенбесе керек.

Ушул жерден Апия Турдубекованы эскере кетейин. Ал менин алысыраак тагамдын кызы. Физика-математика факультетинде экинчи курста окуп жүрүп жазга маал катуу ооруп калды. Жазгы сессияны алдын-ала тапшырууга уруксат алып, экзамен, зачетторун тапшырып, айылга кетти. Ошол жайда катуу оорудан кийин кайтыш болуп калды.

Мен болсо атамдын пенсиясы менен окуп, окууну ийгиликтүү бүтүп бардым. Баягы чоң түйшүк менен мени окуткан асыл адамдарга жолуктум. Макталдым. Ыраазычылык уктум. Өзүм окуган мектепке башталгыч класстардын мугалими болуп орноштум. Бир жыл биринчи классты окуттым. Мугалимдерге өмүр бою таазим кылсак болот. Өз башыма келгенде билдим. Класста 34 окуучу бар экен. Эч кимиси а деген тамганы билбейт. Аларды партага түз отургузууга эле бир жума кетти. «Ии, балдар, кана бир, эки, үч, отурабыз түз» дейм, түздөнүп калышат. Анан эки мүнөттөн кийин эле бири-бирин түртөт, бирөөнүн китеби жерге түшүп кетет, бирөө туруп басып жүрөт, бирөө башын партага коюп алып уктайт ж.б. Билим бар, тажрыйба жок. Ошентип эптеп окута баштадым. Көрсөтмө куралдарды жасайм. Айтор, бүткүл мүмкүнчүлүгүмдү колдоном. Ноябрь, декабрь айларында Алиппе майрамын өткөрүү үчүн акырындап продленка учурунда даярдандык. Студент мезгилимде 1977-78-жылдары «Байчечекей» деген балдар журналы чыга баштады. Ошонун ар бир санын сатып алган болчумун. Анда тамгаларга карата ырлар бар эле. Мисалы:

И тамгасы ийилген,
Илимге абдан берилген,
Илимпоз болом кийин мен.

Ата атка така как,
А тамгадан башталат.
Алфавитте биринчи,
А тамгасы айтылат ж.б.

Мына ушундай ырларды жаттап алып, бирден бала бирден тамга болуп, бир бала алиппе, бир бала эне тили китеби болуп, айтор, майрамга катуу аракет кылдык. Буга чейин эч жерде мындай майрам өткөн эмес экен. Алиппе майрамына райОНОдон өкүлдөр, «Коммунист» газетасынан кабарчы, сүрөтчүсү келди. Майрамыбыз өттү. Баарына жакты. Газетага сүрөтүбүз менен чыгарып, макала жазышты. Мугалимдиктин азабын-тозогун өз башымдан өткөрүп, 1-классты бүттүк. Окуу жылын аяктап, каникулга тарадык.

Менин окууну бүтүп тирегим атамдын алдына барышым аябай чоң сыймык болду. Кубанычында чек жок. Айтмакчы, атам мен 1-курста окуп жүргөндө, 64 жашында кайрадан үйлөнгөн. Бул эжебиз абдан кең пейил, жумшак мүнөз, түшүнүктүү аял экен. Жөлөгүм атам көңүлү тынч жашап жаткан учуру экен. Атам балдарга кандай камкор жан эле. Мен окууну бүтүп барсам мага Подольск шаарына почтадан заказ кылып (ал мезгилде биздин аэропорттогу почтада товары с почтой деген кызмат бар эле), тигүүчү кол машине алып коюптур. Менден улуу эжеме да мектепте окуп жүргөндө эле ошондой кол машине алып берген. Турмуштагы бардык нерсени тескеп, көз жаздымдан кетирбеген сезимтал адам эле. Атам кийин 1987-жылы о дүйнө салды. Жайы жаннатта болсун.

Үй-бүлө күтүп, чоң турмушка аттануу. Тагдырга эч нерсе деп айтууга да, аны алдын-ала билүүгө да болбойт. Адам тек гана тагдыр жазганын көрүп жашай берет тура. Баягы абитуриент мезгилде биздин документибизди тапшырууга жардам берген тапырайган кара бала кийин менин тагдырым болорун мен анда кайдан билейин. Ал жи-

гит Чоң-Алай районунун Улуу-Карамык айылынан Халилов Абдыганы Дарманбекович деген экен. Жерге-Талда чоңойгон Махмануров Абдулхак деген киши Абдыганынын үч ата өткөн агалары болот экен. Ошол Абдулхак аванын үйүндө жашап жүрүптүр. Көрсө, Бурхон Батыров жердепи Абдулхак авадан жардам сурайт, ал Абдыганыны жөнөтөт. Ал ошондо бир жыл мурда Кыргыз мамлекеттик университетине өтпөй калып, шаарда иштеп, кайрадан университетке окууга тапшырып жаткан учуру экен. Окууга өтүп, 3-курстан А.А. Жданов атындагы Ленинград мамлекеттик университетинин журналистика факультетине которулуп кеткен. Ал мезгилде жакшы окугандарды жыл сайын борбордук жогорку окуу жайларга которуп турушчу.

Кайын атам илгеркидей куда түшүп, Барпы акындын ырындагыдай «сүрүп, сүрүп мал айдап, сүйрү өркөчтүү нар айдап», кыргыздын бардык каада-салты, ырым-жырымы менен той кылып, мени келин кылып алды. Кайын атама: «Ушунча алыстан, Каратегинден келин алдыңбы» дегендерге: «Балама Кыргызстандан кыз жакпай, Тажикстандан кыз жактырыштыр, жактырганын алып бердим» дээр эле.

Тойдун алдында документтеримди алайын деп райОНОго бардым. Мага Мырзабеков Токторбай агай аябай нааразы болуп: «Ушу Жерге-Талдан Алайдын бир кара баласындай бала табылбай калдыбы? Жок, кетпейсиң. Сен боюнча райондун чоң пландары бар. Мен документиңди бербейм. Файзидинге айтам, сени ажыраштырсын. Сен азыр кете бер» – деди. Мен уялып башымды жерден албайм. Сөз да чыкпайт. Айла жок чыгып кеттим. Ошол күндү эстесем азыр да уялам, ыйманым кыйнайт. Мени окугандардын ишенимин актай алган жокмун. Бирок мен маңдайга жазылганды буза албайт экенмин.

Августта кайын атам барып документтеримди алып келди. Улуу-Карамыкка келип да 1-классты окуттым. Ке-

лин болуп, эзели эси-көөнүмдөн кеткис күндөрдү өткөрдүм. Алайдын климаты катаал, жашоо шарты оор. Ал өзүнчө бир турмуштук мектеп болду. Мен кайын журтума жакшы келин болдум деп айта алам. Кайын ата, кайын энемдин качан, кандай тапшырмасы болсо тикемдендик туруп аткарчумун. Оору-сыркоолоруна уул-кыздарынан мурда мен чуркап, кайын энемдин кроватинын жанында күндөп-түндөп отуруп караган мезгилдерим болду. Бир өмүр ынтымагыбыз бузулбай, көздөрү өтүп кеткенче алакаңдарын жайып, алкыштарын айтып, баталарын берип жүрүп кетишти. Ыймандары саламат болсун, жараткан бейишинен жай берсин. Жакшы адамдар эле. Менин Козубек, Топчубай, Үсөн, Сагынбек жана Нишан, Суусар, Батма, Гүлбарчын деген төрт кайним, төрт кайын синдим бар. Биз улуу болуп, анан калса алыста жашап, кайын журтка анда-санда бир барган үчүн алар менен сыйбыз. Баарын окутук. Керек болгон жардамыбызды аяган жокпуз. Бири-бирибизди сыйлап, ынтымакта жашап келе жатабыз.

Бир жылдан кийин Абдыганы Ленинграддан окууну бүтүп келди. Ошол жактан эле Кыргыз мамлекеттик университетине жолдомо берген экен, үч күндөн кийин буйрук чыгып, кыргыз филологиясы жана журналистика факультетине мугалим болуп калды. Кайнатам элден бата алып, биздин көчүбүздү бортовой машинага жүктөп, Фрунзеге жөнөттү. Ошентип, чоң турмуштун жолуна түштүк.

Шаарга келгенде иш онунан келип, коммунальный квартирадан бир бөлмөлүү квартира табылып калды. Ээси Көлдө, Бостериде жашайт экен. Абдыганы ишин иштей баштады. Ошондон бери журналистика факультетинде окутуучу, ага окутуучу, доцент, декандын орун басары, кафедра башчысы, декан сыяктуу кызмат орундарында иштеп, жаш муундарды тарбиялап келе жатат.

Мен болсо шаарга келгенде мугалим болуп иштебейм деп чечтим. Издесек ылайыктуу жумуш жок. Дароо эле

алты айлык секретарь-машинисткалык курска жазылып, аны окуп бүттүм. Ал аңгыча Фарида деген кыздуу болдук. Ал бир жарым жаш болгондо кайын энеме берип, Мамлекеттик Борбордук архивге машинистка болуп ишке кирдим. Анда бир жыл иштегенден кийин мени КРнын мамлекеттик кинофотофонодокументтер архивине 1-категориядагы архивист кылып которушту. Ошол бойдон архивде 8 жыл ишедим. Эки жылда бир улам жогорку кызмат орунга көтөрүлүп иштеп жүрдүм. Бир жолу да Ардак тактадан сүрөтүм түшкөн эмес. Жыл сайын премия алат элем. Ошол архивде сегиз жыл иштегенден кийин КРнын илимдер академиясына иштөө үчүн конкурска катышып өтүп кеткем. Менин иштеген ишим туурасында окумуштуулар кеңири жазышты. Ошондуктан мен пенделик жашоомдогу айрым учурларга эле токтолуп өтөйүн.

Ошентип көп өтпөй экинчи кызыбыз Бегимжан төрөлдү. Чоңуна өзүм иштеген жерден бала бакчадан орун алып, кызыбызды алып келип бакчага бердик. Кичүүсүн да бакчадан орун алганча тогуз-он ай энеси карап берди. Жашоо өтүп жатты. Көз ачып-жумганча ошол квартирада төрт жыл жашаптырбыз. Менин күйөөм алдына эч план, максат койбой ишке барып сабагын өтүп келип, лекцияга даярданып, телевизор көрүп, газета окуп эле жашай берди.

Адам бул жашоодо кандайдыр бир план-программа, максат менен жашап, алдыга умтулуп, улам жаңы нерселерди жаратып, турмушун алдыга жылдырып жашашы керек. Менин турмуштук тажрыйбам али аз, бирок мен бала кезден кичинекей болсо да план, максат менен жашачумун. Мен минтип тим эле күн өткөнүнө кайыл болуп, бир калыпта жашай албайм. Тирүү жан болгондон кийин күн сайын турмушунда келечекке карай бир умтулуу, жылып, жок эле дегенде эртең эмне кылсам деген план болушу керек да.

Абдыганыга күндө айтам: «Ай, мына төрт жыл өтүп кетти. Сен аспирантурага тапшырып окуп, диссертация жазбайсыңбы? «Орун жок, буюрса болуп калар» – деп үмүттөндү. Анан аны түрткүлөп жатып университеттен квартира алып үчүн кезекке тургуздум. Өзүм архивде кезекке туруп койдум. Бирок ал жерлерден бизге эзели квартира тийбеси айдан ачык нерсе эле.

Биз кантип үйлүү болдук. Бир күнү Абдыганыга: «Үй албайлыбы» дедим. Ал: «Бир нерсени эле сүйлөй бересиң, кайсы акчага алабыз» – деди. Чоң-Алайда иштеп жүргөнүмдө айылда бир топ бай кишилер бар экенин көргөм. «Кара-Мыкка бар да баланча, түкүнчө авалардан акча сура. Азыр сага жок дебейт. Үй сатып алабыз. Карызды акырындап төлөп беребиз» – дедим. Ынабайт. Үч-төрт күн эгер ушинтип эле үй албасак, өмүр бою квартирада жүрүп өтөрүбүздү айтып, лекция окудум. Аргасыз көндү. Жумуштан суранып, Чоң-Алайга жөнөп кетти. Бир жумадан кийин 11,5 миң сом акча, беш-алты кишинин тизмеси менен алып келип калды. Сүйүнгөнүбүздө чек жок. Бир ай издеп жүрүп, бир күнү кокустан эле «Военторгдун» жанынан, азыркы «Бета сторестин» артынан, центрден чакан эки бөлмөлүү, бөлмөлөрү бөлөк-бөлөк болгон сонун үй таап, сатып алдык. Бир комната тардык кылып жаткан бизге үйүбүз хан сарайдай көрүнүп калды. Шаарда биз жалгыз үй болуп, экөөбүздүн да көп сандаган тууган-уругубуз биздин үйгө келет. Бара-бара бул үй да тардык кыла баштады. Тяк-биягына кошуп отуруп эки бөлмөбүз беш бөлмө болду. Үйүбүз береке, кут толгон үй эле. Уулубуз Каниет каралдым, өмүрүмдүн маңызы ушул үйдө төрөлдү. Биз материалдык жактан өтө кыйналган эмеспиз. Тескерисинче, элдин баарын бактык. Бир өмүр үйдөн киши үзүлбөй чоң эшик, чоң казан болуп, казаным очоктон түшпөй жашадык. Ал үйдө 30 жыл турдук, 2014-жылы ошол үйүбүздү аябай кымбат сатып, Арча-Бешик жаңы конушуна 11 бөлмөлүү, эки кабат чоң үй куруп,

кирип алдык. Акырында карыздап сатып алган эки бөлмө үйүбүз эки кабат үй болуп берди. Баягы карыздарды алты жыл төлөдүк. Биз карыз алган адамдардын бирөөсү дагы эч качан карызын доолаган жок. Биз топтоп, улам бирөөсүнүкүн төлөп жатып кутулдук, ал ыймандуу асыл адамдарга терең ыраазыбыз. Азыр алар арабызда жок. Ыймандары саламат болсун.

Турмуш өз ыгы, өз шары менен өтүп жатты. Өзүбүздү унутпай чет мамлекеттерге саякатка чыктык. Эл аралык конференцияларга бардык. Мисалы, мен 1989-жылы Германияга (ГДР) барып, 21 күндө Берлин, Дрезден, Веймар, Потсдам ж.б. алты шаарын кыдырып келдим. 1998-жылы Анкара, Стамбулда өткөн Ч.Айтматовдун 70 жылдык юбилейине арналган Эл аралык илимий конференцияга катыштым. 2011-жылы март айында Кытайдын Үрүмчү шаарында илимий иш чаралар менен 10 күн жүрдүм. Абдыганы экөөбүз 2013-жылы май айында Италия, Франция, Испанияны кыдырып, Түркия аркылуу келдик. 2015-жылы мартта эки кызым менен Бириккен Араб эмираттарында 12 күн болдук. Абдыганы Түркияда окуган жылдары ал жакка бир топ бардым. Ал эми Казакстан, Өзбекстан, Түркмөнстан, Тажикстанга далай ирет илимий конференцияларда, саякатта болдум. Мына ушундай көптөгөн кут даарыган күндөр өттү.

Биз дагы эл сыяктуу эле бала багып чоңойттук. Уул-кыздарыбыз тарбиялуу, акыл-эстүү болуп чоңоюшту. Алар бала болуп кандайдыр бир орчундуу эсте каларлык деле тентектик кылган эмес. Түйшүктөрүн деле тартпадык. Балдарыбыздын үчөөн окутук. Ар бири экиден жогорку билим алышты. Окууну мыкты окуп бүтүштү. Улуу кызыбыз Фарида алгач Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин чет тилдер факультетинин «лингвистика» адистигин, андан кийин Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн алдындагы Кыргыз мамлекеттик юридикалык академиясынын «граждандык укук» адистигин

аяктаган. Экинчи кызыбыз Бегимжан Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Мамлекетти башкаруу факультетинин «мамлекеттик жана муниципалдык башкаруунун менеджери» адистигин кызыл диплом менен, андан соң ушул эле университеттин экономика факультетинин «финансы жана кредит» адистигин ийгиликтүү бүткөн. Уулубуз Каниет дагы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Мамлекетти башкаруу факультетинин «мамлекеттик жана муниципалдык башкаруунун менеджери» адистигин, андан соң ушул эле улуттук университеттин экономика факультетинин «финансы жана кредит» адистигин окуп бүткөн. Ар бири өз кесиптери менен иштеп жүрүшөт.

Кыздарды күйөөгө бердик, уулубузду үйлөдүк. Фариданын Айдай, Айпери деген эки кызы, Айдар деген уулу бар. Күйөө балабыз Ахметов Белек Куватович. Бегимжандын Жанайым деген кызы, Нуртай деген уулу бар. Күйөө балабыз Бакаев Аймен Капарбекович. Күйөө балдарыбыз илимдүү, билимдүү, тарбиялуу мыкты жигиттер.

Уулубуз Каниеттин Айлуна, Айсымал деген эки кызы, Ариет, Абай деген эки уулу бар. Келинибиз Халилова Сайкал Жамаловна. Сайкал келинибизди өзүбүз Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин журналистика факультетине окуттук. Мен ушул жерден келиним жөнүндө өзгөчө сөз кылгым келет. Келиним 18 жашында колума келди. Өз балабыздай кулпуртуп кийинтип, ичинтип, каалаганын жедиртип бактык, окуттук. Быйыл келгенине 14 жыл болду. Жараткан ыйман, акыл-эс берип, биздин таза мамилебиздин кадырын билсин деп тилейбиз. Жапоонун баарын үйрөндү. Азыр билбегени жок. Аман болсун.

Мен элчилеп жасалма сүйлөп, бул келиним эмес кызым дебедим. Менин Кудай берген өзүмдүн кыздарым бар. Ошолорду кут кылсын. Менин жалгыз эле балам бар. Жараткан өзү жар болсун ылайым. Мен келиндүү болуп,

элге сыймык менен бул менин келиним, жалгыз эрке келиним деп айткым келет. Мен уулум бар үчүн Жаратканга миң мертебе сыйынып, ошол балам үчүн менин үйүмө бирөөнүн кызы келип келин болуп отурганына сүйүнөм. Мен да өзүмдүн келинимди жумшап, чайын ичким келет. Келиним деп айткан сайын менин жүрөгүм жылыйт. Жараткан мени да келиндүү кылды. Түшүнгөн адамга бул чексиз бакыт. Эгер келиниң жакшы чыкса, сенин үй-бүлөңө татыктуу болсо, ал балаңдын, неберелериңдин бактысы, үйүңдүн куту болот.

Биз уулубузду жалгыз бала деп кыргыздын илгерки салтын сактап, үйлөнүү-үлпөт тоюнун бардык каада-салты, ырым-жырымы менен калың-карасын төлөп, накта кыргызча той кылдык. Кой жетелеп, бүткүл шаан-шөкөтү менен кызга алтын сөйкө салып бата той кылдык. Андан соң бир жарым жыл бою ар бир майрам сайын, айт сайын балам белек-бечкегин тартуулап, биз айттыгын алып келип турдук. Кыргызча тойду «Ала-Тоодой эт тартып, Ысык-Көлдөй чык берип» өткөрдүк. Тойдо дасторконго кайын энем менен абысындарым Чоң-Алайдан даярдап келген килтейген 5 карын сары майларды ачып, куюлган 4 олобо өпкө кесип, айтор, сүткөл, майкөл кылып той өткөрдүк. Кийитти беш кыздын тоюна кийгизе турган кийит бердик. Ал эми жаңыча өткөрүлүүчү үйлөнүү-үлпөт тоюн 3 күндөн кийин 250 киши чакырып «Алтын Сарай» ресторанына чоң той бердик. Кудайга шүгүр, балдар бактылуу жашап жатышат.

Жапоонун өзү өтө татаал система. Адам көз каранды болгон өтө көптөгөн кубулуштар, көрүнүштөр бар. Мен бала кезден эле эркиндикти жакшы көрчүмүн. Өзүмдү бирөөгө башкарткым келчү эмес. Чоңойдум. Чоң турмушка аралаштым. Коомдо жашап, коллектив менен бирге иштегенден кийин анын ысык-суутуна чыдашка туура келет. Жумуш болгондон кийин түрдүү-түмөн кырдаалдар болот. Адамзат жапоосунда эң баалуу нерсе бул – жан

дүйнөдүн, керт башыңдын эркиндиги. Эң негизгиси бирөөгө көз каранды болбой жашаганга эч нерсе жетпейт. Бирөөдөн бир жардам сурасаң анын берген жардамынын айынан ага көз каранды болуп, эгер ал бийликте турган адам болсо эмне десе ошону атакарып, бара-бара кантип эрки жок, күн карама адамга айланганыңды өзүң да туйбай каласың. Ошон үчүн өз күч-аракетиң менен эмгектенсең – ал сенин эркиндигиңдин гарантиясы. Мен жашоодо ошондой жашаганга аракет кылдым. Жашоо дайыма эле сыдыргыга салгандай бир калыпта өтпөйт... Канчалаган акыйкатсыздык, майдалык, көрөлбастыктар менен бет келиштим. Жан дүйнөм жанчылып, рухум эзилген күндөр өттү баштап. Андай акыйкатсыздыкты дайыма Жараткандын таразасына коюп жашап келе жатам. Мен бул жашоодо эмнеге жетишсем ал Кудайдын колдоосу жана өзүмдүн карандай эмгегим. Албетте, институттун директору академик А.А.Акматалиев баштаган коллективимдин моралдык жактан колдоосу чоң. Улуу муундагы тажрыйбалуу илимпоздор дайыма колдоп, кубаттап, жардамын аяшкан жок. Алар менен бир өмүр иштешип, сый мамиледе, бир тууган болуп калдык. Көрсө, бул жашоо экен. Өзүнүн бүткүл оң-терси менен адамзат тагдырына буюрган жашоо.

Орозова Гүлбара

ИЛИМГЕ АРНАЛГАН АЙЖАРКЫН ТАГДЫР

Илим... Аял... «Илим – ийне менен кудук казгандай»... «Аял – үйдүн куту, очок ээси» ... Билген кишиге илим кол жеткис бийик, өнүгүүнүн булагы да, Аял кол жеткис бийик, жашоонун башаты эмеспи.

Үйдүн куту, очок ээсинин ийне менен кудук казуусу, кол жеткис бийиктикке, өнүгүүнүн булагына кол жеткис бийик, жашоонун башаты жетип турса... Бул нерсе чанда жолуга турган, өтө сейрек кездеше турган феноменалдуу

көрүнүш эмеспи. Ал эми биздин Гүлбара Жалаловна Орозова дал мына ушундай сейрек учуроочу, феноменалдуу көрүнүштүн ээси. Ийне менен кудук казган үйдүн куту, очок ээси Гүлбара Орозова. Албетте, маңдай жарган мындай натыйжа, ыкыбалдуу мындай тагдыр жөндөн жөн эле жарала койгон жок, жеңил-желпи эле колго тие койгон жок.

Ананчы... Ата-бабабыз жердеп келген куттуу жер Жерге-Талдын аталышы да бир кулакка жагымдуу, өтө көп нерсени (Өзгөндүн атактуу жайлоосун, аны даңазалаган улуу ырчы Рысбай Абдыкадыровду) эске салган Кара-Шоро деп аталган айылында жарык дүйнөгө келип, орто мектепти бүткөн соң борбор калаабыз Фрунзеге билим издеп, илим (ооба, илим!!!) издеп келген. Албетте, айылдагы эң кадырлуу, эң бир барк-абройлуу адамдын аймончок эрке кызы, көздөгөнүн аткарып көнгөн көкжал мүнөз кызы ушинтип өз жолун өзү табууга, өз тагдырын өзү жасоого аракет кылбай койбойт эле. Көздөгөнүн аткарып көнгөн көкжалдыгы Гүлбара Жалаловнаны өмүр бою сынап да келет, бир середен экинчи сереге чыгарып да келет...

Бул мүнөздүн биринчи көрүнүшү катары мындан жырым кылымдай мурда, кыз балдарды айылдан анча алыс чыгарбаган чөйрөдө, жогоруда айтылгандай, билим издеп, илим издеп алыскы-алыскы Фрунзеге аттанышы. Албетте, окуу эңсеп Жерге-Талдан өзү менен топ кыз кошо келген. Бирок, бир аз убакыт окуган соң алардын баары, БИРИ КАЛБАЙ кайра Жерге-Талга кайтып кете беришкен. Кошо басар курбалдаштары жок, келип кабар алып турар шаарда туугандары жок чоочун шаарда, чоочун чөйрөдө өзү жалгыз калды. Азыр биз үчүн айтканга жеңил, ал эми айылынан алты кадам алыс чыкпаган, анан да кадырман атанын эрке кызы үчүн мындай абалда калуу жана андан башты бийик көтөрүп чыгуу намыскөйлүктү, көкжалдыкты талап кылат эле...

Намысты бийик туткан Гүлбара Жалаловна Жерге-Талга, кадырман атасына, кутман айылына педагогикалык кесиптин ээси болгонун тастыктаган ЖОЖдун дипломун алып барды. Тагдыр буйруп, нике кайып насип кылып жаш эжекей Жерге-Талга ирегелеш Чоң-Алайга келин болду. Болгондо да он балалуу БААТЫР ЭНЕГЕ, үйдөгү, Кара-Шородогу, атасынан кем калбаган БООРУ-КЕР КАЙНАТАГА улуу келин болду. Күндүзү мекетепте бир класс, жумуштан келсе үйдө «бир класс». Бирок, бул бакыт эле, бул таалай болчу... Ал эми өмүрлүк жолдошу болсо үйлөнүп коюп, жаш колуктусуна эки классты бирдей тапшырып коюп, алыскы Ленинграддагы (Санкт-Петербургдагы) окуусун бүткөнү кетти. Албетте, канчалык БААРЫ ЖАКШЫ болгону менен бул жылдар Гүлбара Жалаловнанын көкжалдыгын сыноочу учурдун дагы бири болду...

Нева боюндагы легендарлуу шаардан окуусун ийгиликтүү бүтүп келген жубайы Абдыганы Халилов жаш адис катары СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (ал учурда өлкөбүздөгү жападан жалгыз университеттин) журналистика кафедрасына ишке орношту... Кайрадан баш калаа, кайрадан жаңы чөйрө, кайрадан өмүрдүн жаңы нугу, кайрадан жапоонун жаңы барагы. Өткөн кылымдын 70–80-жылдарынын жаш үй-бүлөлөрүнүн башына түшкөн, тагдырдын энчиси сыяктанган турмуш, тагырак айтканда, ар кайсы кожоюндун үйүндөгү квартиранттык жашоо. Жубайы экөө баарына чыдашты, баарын көтөрүштү, аймончок кыздарды, мураскер уулду табышты. Жубайы экөө бирине бири өбөк болду, бирине бир жөлөк болду...

Айылдагы балдардын ардактуу эжейи баш калаадагы Борбордук архивге кызматка орношту. Мындагы сегиз жыл Гүлбара Жалаловнага өтө көп нерсени берди. Ар бир баракты кастарлоону, ар бир маалыматтын кадырына жетүүнү, ар бир материалды аздек тутууну үйрөттү. Ал-

бетте, бул чоң олжо эле, бул табылгыс сонун тажрыйба болчу. Гүлбара Жалаловна бул мүмкүнчүлүктү эң сонун пайдаланды. Кругозору кеңейди, дүйнө таанымы өстү, эл тарыхын дагы да ичкериден өздөштүрдү.

1990-жылы Республикабыздын Улуттук илимдер академиясынын Тил жана адабият институту кенже илимий кызматкерликке конкурс жарыялап калды. Көп нерсеге көзү жетип калган адис, көздөгөнүн аткарып көнгөн көкжалдыгы конкурска катышууга түрттү. Натыйжада, кыргыз илиминин алтын ордосу болгон Илимдер академиясынын кенже илимий кызматкери болуп калды. Кайрадан жаңы чөйрө, кайрадан өмүрдүн жаңы барагы, кайрадан жапоонун жаңы нугу...

Мына отуз бир жылдан бери ушул куттуу жердин даамын татып, ушул куттуу жерге өмүрүн арнап, эмгегин сиңирип (ооба, эмгегин сиңирип!!!) келе жатат. Алгач филологиялык багыттагы экинчи адистикке ээ болгон соң, илимий тема алып, 2000-жылы «Түрк элдеринин поэмаларынын кыргыздарга таралышы жана айтылыш өзгөчөлүгү» деген темада кандидаттык диссертациясын коргоду. Бул чоң сыймык эле, айрыкча тээ балалыгы калган Жерге-Тал үчүн өзгөчө чоң аброй болчу. Анткени, Гүлбара Жалаловна Жерге-Талдын кыздарынын арасынан чыккан эң биринчи илимдин кандидаты болду.

Илимдер академиясындагы отуз бир жылдык өмүрүндө окумуштуу катардагы кенже илимий кызматкерден баштап Колжазмалар фондусунун башчысы (1992), окумуштуу катчы (1996), фольклор жана акындар поэзиясы бөлүмүнүн улук илимий кызматкери (2001), бөлүм башчысы (2013), жетектөөчү илимий кызматкери болуп иштеп келе жатат. Сөздүн чыныгы маанисинде Тил жана адабият институтунун ысыгына күйүп, суутуна тоңгон илимпоз окумуштуусуна айланды. Гүлбара Жалаловнанын көздөгөнүн аткарып көнгөн көкжалдыгы ушундай ийгиликтерге жеткирди. Албетте, булар өмүрдөгү кызматтык

гана баракчалар болду. Ал эми илимдеги жетишкендиктер, илимдеги ийгиликтер өзүнчө сөздү, өзүнчө кепти мунан жат этип турушат.

2000-жылы кандидаттык диссертациясын коргогон окумуштуу 2003-жылы «Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы» деген монографиясын, 2009-жылы «Адабий портреттер жана проблемалар» деген илимий макалалар жыйнагын, 2013-жылы «Кулмырза менен Аксаткындын изи менен Кубат бийдин тарыхына карай», 2015-жылы «Кыргыз өлөңдөрү» деген изилдөөлөрүн, 2015-жылы «Кыргыз элдик поэмаларынын табияты» (Жанр. Сюжет. Историзм) аттуу монографиясын, 2020-жылы «Жылдар, ойлор, изилдөөлөр», 2021-жылы «Фольклордук жанрлардын өзгөчөлүктөрү» илимий эмгектеринин жыйнактарын чыгарган.

Ал эми 2017-жылы академик А.Акматалиевдин илимий жетекчилиги менен «Кыргыз элдик поэмаларынын историзми жана жанрдык жаңылануу. (Жанр. Сюжет. Историзм)» деген темада докторлук диссертациясын коргоду.

Гүлбара Жалаловна мындан сырткары Улуттук илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунун абрыон көтөргөн чоң-чоң илимий долбоорлордун белдүү катышуучуларынын бири болуп келет. Айталы, академиянын зоболору окумуштуулары тарабынан даярдалып, жети томдон турган «Кыргыз адабиятынын тарыхы» деген фундаменталдуу илимий эмгектин авторлорунун бири катары Кыргыз Республикасынын илим жана техника багытындагы Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болду (2004)...

Өмүрлүк жолдошу Абдыганы Дарманбекович ошол Ленинграддан келген 1980-жылдан бери Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде иштеп келет. Ал киши да жөнөкөй окутуучулуктан «Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер» ардактуу намына чейинки жолду басып өттү. Далай жыл ка-

федра башчысы, факультеттин деканы болуп иштеп, кыргыз журналисттеринин бүтүндөй бир армиясын даярдап чыгарган асыл баа устатка айланды.

Жогоруда айтылгандардын баарысы Гүлбара Жалаловнанын өмүрү даңктуу жана сыймыктуу өмүр экендигин эң сонун далилдеп турат. Бир кезде Жерге-Талдын керемет айылдарынын бири Кара-Шородон билим, илим издеп келген, атасынын көк жал мүнөз эрке кызы бүгүнкү күнү бай түп дарактай болуп дүркүрөп бой керип, дүпүйгөн карааны алыстан көрүнүп, көргөн көздү сүйүнтүп турган учуру. Жараткан ушунусун кут кылсын, ылайым, демекчибиз.

Садык ТИЛЛЕБАЕВ,
филология илимдеринин доктору,
Ж.Баласагын атындагы

Кыргыз улуттук университетинин проректору

ГҮЛБАРА ААЛЫМ ЖӨНҮНДӨ

Ар бир адамдын бөлөк бирөөлөрдөн айырмалуу жазмышы бар, башкалардыкына окшошпо бербеген, өзгөчөлүү баскан жолу, өтөгөн же өтөп жаткан өмүрү, жасаган эмгеги болот. Үстүбүздөгү мезгилде арабызда аалым катары таанылган Гүлбара Орозованын дээрлик бой жеткенден берки жашоосу менин көз алдымда, анткени анын жолдошу Абдыганы Дарманбек уулунун ары курсташы, ары курбусу катары бири-бирибиздин үй-бүлөлүк иш чара, аш чараларыбызга аралашып, аңуштунө катташып, кабарлашып, колдон келишинче каралашып дегендей, ысыксуукту башыбыздан чогуу-чаран кечирип келатабыз. Эстутумубузда оозанса түгөнбөөчүдөй итабар кеп, бизге дайын да, силерге жомок сындуу бир далай окуя купуя сакталуу. Буурса, булар балдарыбызга сабак иретинде кызмат кылаар...

Ий-е, Гүлбара аяш тажик жумуриятына караштуу аймакты эзелтен байырлап, жердеген каратегиндик кадыр-барктуу, тектүү кыргыздын перзенти. Асыресе, оболку Фрунзедеги мурдагы кыз-келиндер институтун бүтүргөн. Чоң-алайлык окутуучу жигитке, ийиндешкен жакын досубузга нике кайып, тагдыр-насиби бириктирип, кырчын талдай кезинде борбор калаада иштеп калган. Андан бери айлар жылга алмашып, жылдар жылга жалгашып, Абдыганы экөө ак никелүү турмушта удаа-удаа кыз таап, кыздарга улай уул таап, аларды татыктуу тарбиялап, өстүрүп, эми неберелерин бапестеп сүйүп олтурушкан чагы.

Гүлбара адегенде архивден баштап, анан илимдер академиясынан эмектенип, ыклас-ынтаасын бүт бойдон элдик оозеки чыгармачылыкты изилдөөгө койгон эмеспи. Илимий чөйрөдөгү дөө-шаалардын соңунан астейдил аракеттенди, көшөрө изденди. Акыбетинде улуттук фольклористикага урунттуу үлүш кийирди. Дегеним, автордун алгачкы монографиясын барактаганда тектеш түрк тилдүү калктардын дастандары, казалдары кыргыз ичинде кандайча ырдалып, туш-тушка таралып тамырлап жайылганы туурасындагы кадыресе зирек талдоого, толук жана ынанымдуу маалыматка марыйсың. Этностор аралык эпикалык адабий алака-байланыштарды шарттаган тарыхый жараяндардын кабарын угасың.

Гүлбара Орозованын купулума төп дагы бир китеби — «Кыргыз өлөңдөрү». Чындыгында, өлөң жанры буга дейре мынчалык кенен-чонон даректелип, кол жазма түрүндөгү дөөлөттөр, атактуу аңыз Баршынын поэтикалык түрмөктөрү бир мукабанын үстү-астында үргүлжү жарыялана элек эле. «Өлөң» десе, казактыкы турбайбы деп бүшүркөгөндөр табылчы, катарыбыздан.

Кыскасы, берегидей чоң-кичине иликтөөлөрдүн ийгиликтери бара-бара илимпозду «Кыргыз элдик поэмаларынын историзми жана жанрдык жаңылануу» аттуу док-

торлук диссертация жазууга, ошореки олуттуу жумушун белгиленген тартипте коргоого шыктандырып, менчик мартабасынын өйдөлөшүнө өбөлгө түздү шекилденет. Кудак ааласа, Гүлбара замандашыбыз бүтүн өз тобундагы көрүнүктүү инсан, таанымал устат даражасында. Доцент, билим берүүнүн отличниги. Илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыктын лауреаты.

Учурда, баса, тигил Тажикстан, Өзбекстан, а түгүл аркы Афганистандын Памиринен Ала-Тоолук калың журтуна биротоло кайткан улутташтарыбыздын саны арбын. Кайрылмандардын жаш мууну түшүнүктүү нерсе, республикабыздын ар кайсы чөлкөмдөрүндөгү мектептерде, окуу жайларында окуп жүрүшөт. Туулуп-өскөн чет жактагы өлкөлөрдө онунчу, он биринчи классты аяктап, Кыргызстандан жогорку адистик алууга, ыгына жараша түп Мекенинин өнүгүп-өсүшүнө салым кошууга ынтызар азаматтар да жок эмес. Андай боордошторго атайылап кайрылып, ириде, алыскы Жерге-Талдын кулуну, азыркы Кыргызстандын орошон окумуштуусу Гүлбара Орозованын мисал-үлгүсүнө сөзсүз көңүл бурсаңар эртеби-кечпи пайдасы тиет, өздөштүрүп үйрөнсөңөр дээр элем.

Абибилла ПАЗЫЛОВ,

Кыргыз Республикасынын
маданиятына эмгек сиңирген ишмер

МЕН СЫЙЛАГАН ЭЖЕ

Бүгүнкү кыргыз фольклористикасындагы белгилүү окумуштуу, белдүү адис Орозова Гүлбара Жалаловна эжени таанып-билгениме, бирге иштешкениме 30 жылга чукулдап калды. Гүлбара эже мен сыйлап урматтаган, үлгү туткан, иште болобу, турмуш-тиричиликте болобу кеп-кеңешин, пикирин сыйлап уккан кесиптеш эжем. Илимдер

академиясында иштеп, адис катары калыптанган соңку отуз жылдык өмүрүмдүн кайсы бир урунттуу учурларын эске түшүрүп эстей турган болсом, алардын көбүндө Гүлбара эженин элеси кошо жүргөн болот.

1992-жылы мен илимдер академиясына аспирантурага тапшырган кезде эже институттун илимий кызматкери экен. Ал кезде кандидаттык-илимий тема бекиттирген аспиранттар, изденүүчүлөр философия, чет тили менен катар информатика деген сабак боюнча лекцияларга катышып, экзамен тапшырчубуз. Ошол информатика деген сабакка аспиранттар менен катар академиянын Тарых, Философия, Тил, Адабият ж.б. институттарында иштеп, кандидаттык илимий иш жазып жүргөн кызматкерлер да келип, экзаменди чогуу тапшырып калдык. Гүлбара эже курска катышкандардын ичинен тыкылдаган тыңдыгы, орундуу тамашасы, шайырлыгы, узун бойлуу, ак жуумал жүзүнө жараштыра табит менен кийинген сымбаттуу келбети менен өзгөчө бөлүнүп, көзгө түшүмдүү эле. Ошондо арабыздагы кимдир бирөөлөрдүн эжени «Марианна» деп атаганы эсимде. Ошол учурда «Байлар да ыйлайт» деген Мексиканын телесериалы абдан популярдуу жүрүп жаткан. Гүлбара эженин чачынын тармалдуу прическасы эле эмес, өң-келбетинде да чынында эле телесериалдын жылдыздуу башкы каарманына кандайдыр окшоштук бар эле. Бул салыштыруу куп жарашып калгандыктан, улуураак ага-эжейлер кээде эжени «Марианна» деп чакырып калышчу.

90-жылдар илим үчүн бир топ эле каат жылдар болду. «Нан болсо, ыр да болот» дегендей, айлыгы аз, мурда калем акысына, чыгарчу китебине, барчу командировкасына төлөнчү каражаттан нышым жок, айлыгы үй-бүлөсүнүн тамак-ашына өп-чап да жетпей калса, илимге деген патриоттуулук сезим деле мокойт окшойт. Илимдер академиясынын Коомдук илимдер бөлүмүнүн бир топ илимий кызматкерлери Ак үй, Көк үйгө, андан калгандары

жергиликтүү башкаруу мекемелерине аткаминерлик кызматтарга кетишти, айрымдары жер-жерлерде «жогорку» болуп өзгөртүлүп жаңы ачылып жаткан окуу жайларга ректор, декан, кафедра башчы, окутуучу болуп айлыктуураак жерлерге кетишти. Айрымдар соодагерчиликке өттү. Согуш учурундагы тылдардагыдай болуп академияда көбүнчө пенсия жашындагылар, илим жактай элек жаштар жана орто муундагы айрым фанаттар гана калды. Гүлбара эже деле башкалар сыяктуу баалуулуктар өзгөргөн жаңы доордогу «престиждүү» деп эсептелген кандай чөйрөгө барбасын, ал жакта да кандай гана иштин болбосун өтөөсүнө чыкмак. Бирок эже илимден кеткен жок.

1996-жылы Тил жана адабият институттары бөлүнүп, адабият багыты «Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору» деп түзүлгөн жаңы институтка мен конкурстук негизде кенже илимий кызматкер болуп кабыл алындым. Институттагы абал жогорудагыдай, жаңыдан уюшулуп, түптөлүп жаткан мекемеде илимий, чарбалык, уюштуруучулук бир топ проблемалар болору түшүнүктүү. Мына ошол коомдук-саясий, мамлекеттик өзгөрүүлөрдүн фонунда кайрадан түзүлүп, жаңыча жолго коюлуп жаткан илимий институттун өз бутуна туруп, өз жолун таап кетишинде институттун директору А.Акматалиевдин, улуу муундагы агай-эжейлердин катарында Орозова Гүлбара Жалаловна эженин да салымы зор.

Гүлбара эже табиятынан эмгекчил, уюштургуч, адамдар менен оңой тил табыша билген, зирек, дипломаттык сапаты бар адам. Манастаануу борбору түзүлгөндөн баштап ар кандай маданий иш-чараларды өткөрүүдө – коллектив жаңы жыл тособузбу, Ноорозду майрамдайбызбы, жаратылышка чыгабызбы, же агай-эжейлерибизди кайсы бир юбилейлик мааракеси менен куттуктайбызбы, Гүлбара эже уюштуруучулук демилгени өз колуна алып, ким эмне жасап, кандай милдет аткарышы керек экенди-

гин бөлүштүрүп, улуу-кичүүнүн тилин таап, бир дасторконго баштарын бириктирип, данакерлик милдетти бир топ жыл эң сонун аткарып келди. Эжелер шаардын чок ортосундагы үйүндө жашап турушканда коллектив менен качан жаратылышка чыкпайлы казан, самоор, отун, идиш-аяк, жер төшөктөрүн жүктөп эле жөнөп калчубуз. Эже кирдетип коёсуңар, сындырып аласыңар деп эч аянчу эмес. Анан да өзү базардан тандап сата барып, жаратылыш койнунда өз колу менен боор менен майдан жасап берген «фирменный» шишкебектеричи! Таңдайыбызды такылдатып, мактап жең алчубуз. Бул да болсо эженин адамкерчилиги, улуу кесиптештерине урматы, кичүү кесиптештерине ызааты деп билсек болот. Албетте, мезгил өтүп, муундар алмашат экен, Гүлбара эже бүгүнкү күндө коллективдин илимий, маданий иш-чараларында улуулук нуска менен төргө жылып, жаштардын урмат-сыйына ээ болгон кези.

Раиса Кыдырбаева, Батма Кебекова, Айнек Жайнакова сыяктуу кыргызга белгилүү илимпоз эжелер менен бир мекемеде иштеп, эжелер баскан из менен басып, эжелердей, Самар Мусаев, Райкул Сарыпбеков, Эсеналы Абдылдаев агайлардай илимге эмгек кылсак деп, Гүлбара эже менен катар иштеп келе жатып, Гүлбара эженин көп адамкерчилик, илимпоздук жакшы сапаттарына күбө болдум. Гүлбара эжеде аялзатына таандык делген жакшы сапаттардын баары бар. Жубайы Абдыганы агай экөөнүн мамилесин ынтымактуу, бактылуу үй-бүлөнүн үлгүсү катары көрсөтүүгө болот. Уул-кыздарына татыктуу тарбия берип чоңойтушту. Бүгүн Абдыганы агай менен Гүлбара эже бактылуу чоң ата, чоң эне, таята, таэне. Ал эми биз, кесиптештери үчүн Гүлбара эже эмгекчил, демилгелүү, жоопкерчиликтүү, кыларман да, билерман да, кесиптештин кайгы-кубанычын тең бөлүшүүгө дайым даяр кең пейилдүү адам.

Гүлбара эже экөөбүз кандидаттык диссертацияларыбызды бир күндө, 2000-жылы 7-апрелде эже фольклористика багытында, мен жазма адабият боюнча жактадык. Докторлук диссертацияларыбыздын темасы да окумуштуулар Кеңешинин бир күнкү жыйында күн тартибинде чогуу каралып бекитилди. Эже темасын эки-үч жылдан кийин кайра өзгөртүп, докторлук жаңы тема бекиттирди. Анткен менен докторлук ишибизди деле дээрлик удаа коргодук. 2004-жылы жети томдук «Кыргыз адабиятынын тарыхы» үчүн автордук коллектив менен бирге Гүлбара эже экөөбүз тең Илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыкка татыктуу болдук. Отуз жылга жакын убакыттан бери илимдер академиясынын кутуу имаратына бир эшиктен кирип, канчалаган илимий иш-чараларга чогуу катышып, канчалаган докторлук, кандидаттык диссертацияларды чогуу талкуулап, диссертациялар боюнча пикирибиз көбүнчө бир жерден чыкса, кээде кайчы пикирде болуп, ар кимибиз өзүбүздүн илимий багытыбыз боюнча эмгектенип, кыргыз фольклорун, адабиятын изилдөөгө, кеңири коомчулукка жеткирүүгө салымыбызды кошсок деп аракет кылып, ийиндеш иштеп келе жатабыз.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун жетектөөчү илимий кызматкери, Илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, филология илимдеринин доктору Орозова Гүлбара Жалаловна бүгүнкү күндө улуттук фольклористиканын жана акындар поэзиясынын актуалдуу маселелерине арналган, илимий-практикалык мааниси жогору бир нече илимий монографиялардын, жыйнактардын, 130дан ашык илимий макалалардын автору, көптөгөн фольклордук көркөм тексттерден, акындар чыгармаларынан турган китептердин түзүүчүсү, Кыргызстандын илимий чөйрөсүнө кеңири таанымал окумуштуу.

Гүлбара Жалаловна, Сиз өзүңүздүн терең билимиңиз, талбаган эмгекчилдигиңиз менен илимдеги жаштарга өрнөк болуп, фольклористика илиминин, куттуу Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун иштеринин алга жылышына өз салымыңызды кошо бериңиз! Арыбаңыз, бар болуңуз, Гүлбара эже!

Айнура КАДЫРМАМБЕТОВА,

Кыргыз Республикасынын

Улуттук илимдер академиясынын

*Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият
институтунун жетектөөчү илимий кызматкери,
филология илимдеринин доктору*

АЯЛЗАТЫНЫН МЫКТЫ ҮЛГҮСҮ

1980-жылы акем Абдыганы Халилов, азыркы Санкт-Петербург шаарынан Ленинград мамлекеттик университетинин журналистика факультетин ийгиликтүү бүтүрүп, ошол учурдагы Чоң-Алай өрөөнүнөн эң биринчилерден болуп Кыргызстандын жогорку окуу жайына, азыркы Кыргыз Улуттук университетине мугалим болуп иштей баштаган. Ошентип, агамдын үй-бүлөсү Бишкек шаарында жашап калышты. Анын жардамы менен 1982–1983-жылдары мен, иним Топчубай, аталарыбыз бир тууган Асрадин Бишкектеги жогорку окуу жайларда студент болуп калдык. Агам менен жеңем жаш үй-бүлө болсо да бизге колдорунан келишинче жардам беришти. Өзгөчө Гүлбара жеңем жаш балалуу болгондугуна карабай, силер студентсиңер, ачка калбашыңар керек деп, балдарына карабай тамак-ашын бизге бериң, кийим-кечебизге көз салып, ошол учурдагы мода болгон көйнөктөрдү (оп-тяшка) тарытып кийүү, жыныс шымдарыбыздын багалегине сыдырмадан тигип, өзү кийимдерибизди үтүктөп,

«Башка студенттерден артта калбагыла» – деп кийиндиргени азыр да эсибизде. Жеңем бизге гана эмес, агамдардын үйүнө келген бардык студенттерге бирдей кам көрөр эле. Жеңемден жакшы сөз угуп, учурунда жакшылыгын көп көргөн ошол учурдагы студенттер азыркы күнгө чейин жеңем менен агама ыраазычылыктарын айтып жүрүшөт. Жеңемден үйрөнүп, таалим-тарбия ала турган сапаттары көп – адамгерчилик, меймандостук, боорукердик, тууганчылык, билимдүүлүк, көрөгөчтүк, маданияттуулук ж.б. сапаттарга ээ.

Өмүр бою Кыргыз Улуттук илимдер академиясында эмгектенип келе жатат. Тынымсыз эмгектенүүнүн, талыкпай изденүүнүн натыйжасында филология илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыктын лауреаты болду. Бул чоң жетишкендик.

Чындыгында, Абдыганы акем менен жеңем Кудай кошкон түгөйлөр. Турмушта да, иште да ийгилик коштоп келе жатат. Абдыганы акем 1995-жылдын январынан 1999-жылдын июнь айына чейин Туркиянын Стамбул шаарындагы Мармара университетинде докторантурада окуп, Европа стандартындагы (PhD) доктор деген илимий даражага ээ болгон. Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнүн эмгек сиңирген кызматкери, КМУнун доценти. Акем сабак окуу менен эле чектелбестен, Эл аралык илимий конференцияларга катышып, окуу стандартындагы жаңы өзгөрүүлөргө үн кошуп, 1999-жылы октябрь айында Москва мамлекеттик университетинде журналист кадрларды даярдоонун багыттарына арналган Эл аралык конференцияга катышкан. Журналистика адистигинде жаңы стандарттарды иштеп чыгуу боюнча тажрыйба алмашуу максатында 2010-жылы сентябрь айында Грузиянын Тбилиси шаарында бир жума болгон. 2013-жылы март айында Белград (Сербия) шаарында өткөн Эл аралык конференцияда «Европа системасында журналист кад-

рларды даярдоонун багыттары» деген темада баяндама жасаган. Мындан сырткары өмүр бою Республикалык, Орто Азия жана Казакстанда өткөн илимий конференцияларга, форумдарга катышып, билимин өркүндөтүп, тажрыйба алмашып дегендей иштиктүү иштеп келе жатат. Жеңем менен акемдин ийгиликтери, жакшы сапаттары жөнүндө жаза берсе сөз көп.

Негизи менин сөзүм жеңем жөнүндө болчу. Ошондуктан сөзүмдүн аягын жеңеме бурайын. Жеңемди тааныган бардык тааныштарынан жеңем жөнүндө жакшы сөз, жакшы ой-пикир гана айткандарын угуп жүрөм. Гүлбара жеңемдин аялзаты катары үлгү болорлук сапаты – үй-бүлөдө мыкты өмүрлүк жар, мээримдүү апа, күйүмдүү бир тууган, нарктуу-барктуу кайнене, сүйүктүү чоң эне, урматтуу таане.

Урматтуу Гүлбара жеңе, ар дайым ушул сапатыңыздан жазбай, эл арасында кадыр-баркыңыз өсө берсин, үй-бүлөңүздүн, тууган-уругуңуздун маңдайында дайыма бактылуу байбиче болуп жүрө бериңиз.

Сизге каалоом, Жараткан сизге бекем ден соолук, узун өмүр, кажыбас кайраттуулук, түгөнгүс мээримдүүлүк берсин.

Казубек КАЛИЛОВ,

Ош мамлекеттик университетинин ага окутуучусу,
кайнисси

ГҮЛҮ ТАЭЖЕМ – МЕНИН ЭКИНЧИ АПАМ ЖАНА ЧОҢ МЕКТЕБИМ

Ал жылдары Жерге-Талдын кыздарынын арасынан жогорку окуу жайларда окугандар саналуу гана болчу. Таятам Жалал диний да, дүйнөбий да сабаттуу, заманбап ойлонгон, колхоздо башкарма, ферма башчысы, бригадир болуп иштеген түшүнүктүү адам эле. Бирок элдин сөзүнөн,

опол мезгилдин көз карашынан оолак боло албай, менин апамды Душанбеде окуп жаткан жеринен алып келип, күйөөгө берип салган. Апам окуган мезгил башка эле. Барабара элдин түшүнүгү өстү. Гүлбара таажем айылдагы кызкелиндердин ичинен алгачкы жогорку билимдүү болду. Ал Фрунзедеги Аялдардын педагогикалык институтун бүтүргөн жылдары мен мектеп окуучусу болчумун.

Апам күн алыс: «Почтага барып келчи, Гүлүдөн кат келиптирби», же «бул катты почтага барып, Гүлүгө салып жиберчи» – деп мени чуркатчу. Таажемдин апама жазган ар бир каты мага сонун чыгармадай таасир этчу. Бир туугандык мээр, мээрим, сүйүү менен адабий тилде куюлушуп, көркөмдөлүп жазылган сүйлөмдөрдү кайра-кайра окуп, мен да окусам, билимдүү болсом деген кыял-тилектерге батчумун. Опол каттар мени көп алгы максаттарга жетеледи.

Гүлбара таажем менен Абдыганы жезде жогорку билимдүү, университетте, мамлекеттик архивде, илимдер академиясында иштепкен илимпоз, окумуштуу адамдар катары мен үчүн идеал, кумир сымал бийик даражага ээ эле. Жайкы каникул учурунда таятамдын колунда Куран үйрөнүп жүргөн учурда таажем менен жездем да эмгек өргүүсүнө чыгышып, айылчылап келишчу. Жандарынан карыш жылбай, миңдеген суроолорду жаадырып, мага Кудай берип калчу. Менин ар түрдүү, толгон-токой суролорума эч какпастан, качпастан, чарчабастан, так, кыска, даана, таамай жоопторду берген таажем шашпай, майдалап, май-талканынан бери түшүндүргөн жездем мага илим менен билимдин булагындай, дайрасындай сезилишчу. Алардын билимине, эрудициясына, адамгерчилигине суктанчумун. Алар кайра Фрунзеге сапар тартканда: «Эми кайра качан келишет» – деп, элден жашынып алып ыйлаган күндөрүм да болгон.

Күндүзү Куран окуп, жаттап, кечкурун таятама окуп берип, анан куптандан кийин таятам уйкуга кеткенде,

тазжем үйдө калтырган «Каныбек», «Сынган кылыч», «Манас», «Эр Төштүк», Кыргыз эл жомоктору ж.б. адабий китептерди «тытуу», «кыраатка салуу» башталат эле.

Ыраматылык апам менен атам тазжемди өтө сыйлап, урматташаар эле, эркелетип «Гүлү» дешчү. Бир орчундуу маселе чыкса, кат аркылуу болсо да (ал кезде каттар гана тынбай ары-бери чуркашчу, 5-10 күндө «Фрунзе – Жерге-Тал» маршрутун бир айланып жиберипшээр эле) тазжем менен макулдашышчу, кеңеш сурашчу. Анан: «Гүлү бетке айтат, Гүлү туура сүйлөйт, Гүлүнүн акылы адаштырбайт, Гүлүнүн айтканындай кылалы» – деп, тазжемдин сөзүн эталон катары кабылдап, бир чечимге келишчү.

Ошентип, ата-энемдин үлгүсүндө, кыска жолугушууларда, же каттар аркылуу мен туу туткан, кумир катары көргөн адамдар – жездем менен тазжем – Алланын буйругу менен менин жогорку билим алуума, инсан катары калыптануума, жашоо-турмушумду туура багытта алып кетүүмө эбегейсиз таасир этишти, жардам беришти. Мага ата-энем менен катар экинчи ата-эне болушту.

1985-жыл. Мектепти бүтүрдүм. Ага чейин эле: «Мен да тазже-жездеме окшоп билим алам, илимпоз, журналист болом» – деп дегдеп жүргөн жаным, райондук жана республикалык гезит-журналдарга чыккан макалаларымды көтөрүп алып, атамдын коштоосунда Фрунзени көздөй «зуу» койдум. «Жерге-Тал – Ош – Фрунзе» учак каттамдары, анан такси менен жездемдердин үйүнө жетип келсек, тазжем болсо «тууган-уруктан кабар алып, Исакбайды окууга алып келем» деп Жерге-Талга сапар тартып кетиштир. Тазжемдин «мен жолго чыктым» деп жазган каты почточу чөп чабыкка кеткендиктен бизге тийбей калып, кайчылап сапарга чыккан экенбиз...

Журналистика бөлүмүнө өтүп калдым, жездем сабак берет. Курсагым менен кийим-кечегиме күйгөн тазжем. Сабактан соң жездемдин кеңеши менен ар кандай мекеме-

ишканаларга кароолчулук кыламын. Тазжем менен жездем билим да беришти, турмушту да үйрөтүштү. Жүрүштурушумду көзөмөлдөгөн экөөсү, билим берген экөөсү, акыл-насаат айтып, тарбиялаган экөөсү. Бул эки адам менин негизги мугалимдерим, устаздарым, экинчи ата-энем болушту.

Негизи менин инсан катары калыптануум 5 мектептен турат: биринчи мектеп – ата-энем, молдо таятам, чоң энем, экинчиси – орто мектеп, үчүнчүсү – университет, төртүнчүсү – Гүлү тазжем менен Абдыганы жездем, бешинчиси – аскер кызматы. Ушулардын ичинен эң чар тараптуусу, эң таасирдүүсү, эң узакка созулганы Гүлү тазжем менен Абдыганы жезденин мектеби болду. Бул мектепте окууну мен дагы деле улантып келатамын.

Жездем да тазжемди эркелетип «Гүлү» дейт. Көбүнчө «ханышам» деп коёт. Жерге-Талдагы тууган-уруктар тазжемдин иш билгилигинен улам «Гүлү – биздин Курманжан даткабыз, датка кызыбыз» дешсе, дос-жарлары «датка айымыбыз» дешет.

Университетте окуп жүргөндө ушул Гүлү тазжем менин беш жылдык тарбиячыма айланды. Мен болсо алардын айчырактай 2 кыз, 1 уулуна кошулуп, чоң баласындай болуп калдым. Үйлөнүү тоюм да жездемдердин адам аягы үзүлбөгөн, конокко бай, кептеркана-кербен сарайдай болгон меймандос, береке-пейиздүү үйүндө өттү. Атам менен апам келишти айылдан. Жездемдин чакыруусу менен муфтийдин орун басары келип нике кыйды.

Агайларым айткандай, мен университетке жалгыз келип, үч баш болуп бүтүрүп чыктым – курсташым Масимканга үйлөнүп, 5-курста тун уулдуу болдук. Үй-бүлөбүз менен тазжемдин камкордугун көрдүк. Университеттен уулубуз Азимди, эки дипломду көтөрүп чыктык.

Жубайым Масимкан «Ош жаңырыгы», «Ош шамы», «Жаңы муун» гезиттеринде кабарчы, бөлүм башчы, баш

редактордун орун басары кызматтарын аркалады. 12 китептин редактору болду. 4 баланы тарбиялап, эрезеге жеткирди. Жумушундагы жетишкендиктери үчүн бир нече Ардак грамоталарды жана баалуу сыйлыктарды алды, жоокердин татыктуу жубайы катары 2 медаль менен сыйланды.

Гүлү тааже менен Абдыганы жезденин мектебинин алгачкы этаптарын артыкчылык диплому менен бүтүргөн соң, мен Кыргызстан мусулмандарынын диний башкармалыгында (муфтиятта) пресс-катчы, «Асаба», «Кыргыз руху», «Ош жаңырыгы» гезиттеринде, «Мисир», «Ош пресс», Кыргыз Улуттук «Кабар» маалыматтык агенттиктеринде, КР Президентинин пресс-кызматында, КР УКМКнын Борбордук аппаратында, Ош, Баткен, Жалал-Абад облустук башкармалыктарында, КР Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясында иштедим, КР Улуттук коопсуздук органдарынын отличниги, полковник, Мамлекеттик жарандык кызматтын 1-класстагы кеңешчиси, КР Журналисттер кеңешинин мүчөсү наам-чиндерине жеттим. 15тен ашуун медалдар, төш белгилер, ар түрдүү мекемелердин 20дан ашуун Ардак грамоталары жана Алкыш баракчалары менен сыйландым. 3 китептин, ЖМКа-лардагы 200дөн ашуун материалдардын автору, 10дон ашуун китептердин, 8 усулдук колдонмолордун теңавтору жана редактору болдум.

Биздин бардык жетишкендиктерибизди сүйүктүү Гүлү таажебиз жана анын өмүрлүк жубайы, кайталангыс инсан Абдыганы жезденин бизди да өз уул-кыздарындай кылып тарбиялап, билим беришкендигинин жемиши катары баалайбы. Биздин өмүр жолубуздун башаты менен калыптануусунда алардын эмгеги баа жеткис деп эсептейбиз.

Алла Таалам Гүлү таажеме сезимтал жүрөк, таза жан дүйнө, аруу тилек менен ак ниет, адамгерчилик менен асыл

сапаттарды ыроолоп, акылман аялзаты катары үй-бүлөсүнө, тууган-урукка, дос-жарга, тааныш-билишке жан дили менен кызмат кылууга, ыйлаганды сооротууга, ач калганды тойгузууга, жыгылганды тургузууга, качкынды калкалаганга, билимсизге билим берүүгө, акылсызга насаат айтууга, урушканды элдештирүүгө, үзүлгөндү улаганга, жыртылганды бүтөөгө, бузулганды түптөөгө, өз көйгөйүн коюп, башкалардын проблемасын чечүүгө, өзгөлөр үчүн күйүп-бышууга, өзүнүн оорусун жашырып, башка кеселманга жардам берүүгө эле жаратып, ушундай алгы сапаттары, шык-жөндөмдөрү менен элдин алкоосуна, аксакалдын батасына, улуунун урматына, кичүүнүн ызатына жетишип, өзүнүн сүйгөн пендесине айлануусуна өбөлгө түзүп койгондой.

Рахмат сизге алтын таажем, рахмат сизге акылман жездем.

Бар болуңуздар! Мээнетиниздердин акыбетин, уул-кыздын, неберелердин сый-урматын көрүңүздөр.

Аллах сиздерге бардык жакшылыктарын ыроолосун.

Исакбай МУРЗАБЕКОВ,
полковник

СЫРДАШКАН, СЫЙЛАШКАН ТЕҢ КУРБУ

О, анда Фрунзеден учуп, «Ош» аэропортуна конуп, такси менен Өзгөндү көздөй баратабыз. Гүлбара узун жолду кыскартып, «бакка кирмекчи болдум, чилги үзмөктү болдум...» деген саптар менен башталган өзбекче ырды созду. Үнү да сонун. Тигил ырдын сөздөрүн толук түшүнбөсөм да, эмнегедир мага абдан жагып турду. Көрсө, ыргагы жеңил, бирок мааниси терең обондуу чыгарма экен.

Ошондо Гүлбара менен экинчи ирет жолугушуум эле, бул жолу ал мага ак жоолук салып, жеңе болуп, Шоро-

Башатка жандап бараткан. Ошол күндөн тартып, биз сырдаш курбуларга айландык. Агезде катышкан достордун ичинен Абдыганы менен Гүлбара биринчи баш кошкон, апан биз Аби экөөбүз баш коштук. Анан Садык, Мундузбек, Амирбек, Олжобай, Таалай үй-бүлө курушту. Гүлбара биздин топто шайланбаган лидер, бардык келиндер бирдеме жасарда Гүлбара менен кеңешип-кептешибиз. Уюштуруучу да өзү.

Биздин никелешкенибизге быйыл январда кырк жыл толду. Балдарыбыз бала-чакалуу болушуп, азыр неберелердин белеги менен мактанып, сыймыктанып отурган кезибиз.

Илгери студент чагыбызда Аби саймаланып, чекесине шуру тигилген кичинекей жүз аарчыны: «Абдыганы досум үйлөндү, Гүлбара аяш белеке берип жибериптир!» — деп чөнтөгүнө салып жүрчү. Кийин жаңы тирдик кезибизде Гүлбара баякыдай саймаланып тигилген жаздык менен жерге-талдыктар жасаган шайы жууркан апкелген. Ошонусу эч эсимден кетпейт. Ал кезде жакшы товар тацсык эмес беле.

Гүлбара жыл сайын жайында Жерге-Талга, төркүнүнө барып келет. Анан экөөбүз саркечтеп сайылган көйнөк кийип калабыз. Андай көйнөк экөөбүздөн башка эч кимде жок болчу. Гүлбара чебер тикмечи, Тажикстандан ала келген түрдүү материалдардан окшош фасондогу көйнөктөрдү тигип, көчөгө кийип чыкчубуз.

Мен жалбыз деген чопту билбейт элем. Бир ирет Гүлбара жалбыздан чүчвара жасайбыз деп, Карагач багынан жалбыз терип келдик. Ошондо мен, Тондун кызы, алгачкы жолу көк менен самсы, манты, чүчвара жасаса болорун түшүнгөм.

Айтса, Абдыганы менен Аби бир мезгилде аскерге чакырылды. Гүлбаранын колунда кичинекей Фарида кызыбыз бар, экинчи перзентин күтүп жаткан. Мен да кошкатмын, тун кызым боюмда. Гүлбара көз жарып, Бегим-

жан төрөлгөндө Абдыганыны аскерден эки баланын атасы деп бопотушту.

Биз борбордо иштеп, жашап калган биринчи муун болдук. Ата-энелерибиз айылда, башында шаардагы шернелеш достордун баарынын менчик турак жайы жок, ар кимдин кепе тамында, батиринде турабыз. Көчөдө калганыбыз уялбай эле досторубуздун үйүнө батып, каалаганча жашайт элек. Пейилдин кеңдигин айтпа?! Кичинекей Актуйгун кызым Гүлбара аяш апасы жасаган буламыкты жакшы жейт эле.

Баса, Абдыганы менен Гүлбара биринчилерден болуп шаардан там сатып алышкан. Биртике огородунда майда жүзүмү бар, жаз менен очок ордундай жерине баткыдай жашылча, пияз-сияз айдап коюшчу. Кийинчерээк короого байлап, козу-көрпө бакканга өтүштү окшойт...

Досум Гүлбара, бүгүн асыл жар, мээримдүү эне, чоң эне, таэне, меймандос, адамкерчиликтүү аялзаты, илимдин доктору катары сый-урматка бөлөнүп, жасаган эмгегинин отчетун элге жарыялап жатат. Мунусу бизди да кубантат, бизге да күч-кубат берет, балдарыбызга сабак болот.

Салтанат БАРАКАНОВА,

Кыргыз Республикасынын

Жогорку Кеңешинин аппаратынын эксперти

ТАЭЖЕМЕ КАТ

Пандемияда эмне өзгөрдү? Көп нерсе өзгөрдү. Жашообузда да көп нерселер өзгөрдү. Өзүбүз өзгөрдүк. Оюбуз, максат-тилегибиз өзгөрдү. Көп нерселерди кайра-кайра ойлоп, акыл калчадык. Жашоонун баркын туйдук, жакын адамдарыбыздын кадырын сездик. Жоготуп алуудан корктук.

Жүрөктө түнөгөн жакшы сөздөрүбүздү айтууга убакыт таптык. Тиричиликти бир аз ары коё туруп, ал-акы-

бал сурашканга шашылдык. Көрсө, тирүүчүлүктө бири-бирибизге жакшы сөзүбүз эле керек экен. Көңүл көтөргөн, жүрөк сүйүнткөн, ошондой эле ыраазычылыгыңды билдирген жакшы нерсе экен.

Жеке мен ар бир жакын адамыма кат жазууну чечтим. Бүгүн болсо сүйүктүү таэжебиз Гүлбара Орозовага кат жаздым. Таэже, сиз менен бул жашоодо таанышканыма чексиз ыраазымын. Тагдырымда сиздер менен замандаш болууну насип кылган Жаратканга шүгүр айтам.

Сиз менен таанышканга чейинки суктануу. Студент курак. Агайыбыздын лекциясын тыңшаганча, астыртан кийимине кез таштайбыз. Таза, тыкан, жарашыктуу кийинген агайыбыз, костюмуна галстугунун түсү жарашып, көйнөктөрүнүн жакасы жаркылдайт. Кынтыксыз. Бир күн эле эмес, күнүгө зыңгырап кийинген, шымынын кыры такыр бузулбаган агайыбыздын кийимине, баскан турганына дыкат көз салып турган жакшы бир аялзаты бар экенин аялдык сезим менен туйчубуз ошондо. Тымызын суктанып, тымызын көргүбүз келчү ошол аялды...

Тагдырды караңыз... Тагдыр бизди – эки студент кызды сиздин үйгө түштүз ээрчитип келди. Келгенде да кандай. Мен сизге келип болуп, дос кызым мени коштоп келди. Сизди, сиздин куттуу үйүңүздөгү бейпил, бардар жашоону көрүп, суктанганыбыз артты. Сыйыбыз, урматыбыз күчөдү. Ошондо биз сиздин колуңуздан даам сызып, сиздердин үйүңүздөрдөн турмуш жолуна аттанганбыз...

Студенттик кез жүрөктөр жакшы кыялдарга, изденүүлөргө, суктанууларга, арзууларга толгон, бардык нерсени билүүгө ынтызарланган укмуш бир мезгил эмеспи.

Лекцияларга калбай барып, окутуучулардын оозуна чыккан ар бир сөзүн илип алууга ашыкчыбуз. Абдыганы

агай ал кезде жаш окутуучулардан эле. Ары жаш, ары сымбаттуу, табит менен жарашыктуу кийинген агайыбыз коңур үнү менен лекциясын окуп жатканда, биз – кыздар агайыбыздын костюмуна көйнөгү, галстугу түстөшүп, дал келип турганына суктанып, ал түгүл бут кийимине, байпагына дейре назар салганга үлгүрчүбүз. Группалашыбыз Назгүл Бектиянова жакында эле өзүнүн соцтармактагы баракчасында эскергендей, «...агайдын лекциясы жүрүп жатканда колумдагы калем сабымды атайын жерге түшүрүп, эңкейип аны жерден алганча агайдын бутундагы туфлисин, байпагынын өңүн да карап, бардык кийими костюмунун түсүнө окшоштутуна «ынанып» отурчубуз, Бардык эле аялдар Гүлбара эжедей болсо кана... Сарамжалдуу, өз боюна тыкан, пакиза аялзаты – эжебиз».

Сиздердин үйдө өткөн той. ...Сиздердин үйдө өткөн ошондогу биздин той өмүр бою унутулбас. Менимче, атам менен апам тапкан-тапшыганын көтөрүп, айылдан келсе керек. Масилет сурашкан бекен сиздерден? Айтор, биздин үйлөнүү тоюбуз сиздердикинде өткөн. Азыр кээде ойлоном, ал той эмнеси менен эсте калды, башка тойлордон эмнеси менен айырмаланды?..

Бул той бир туугандыкты баарынан жогору койгон, бир боорунун маселесине өзүнүкүндөй мамиле жасаган, балким муктаждыкты, балким түзүлгөн жагдайды жан дүйнөсү менен терең сезип-туя алган адамдын демилгеси, чечкиндүү кадамы менен ажайып бир тойго айлангандыр...

Бир караганда жупуну, жөнөкөй көрүнгөн үч бөлмө үй, бирок үй ээлеринин кең пейили, жадыраган мүнөзү, чын дилден жасалган астейдил мамилеси, кылдаттык менен көрүлгөн даярдыгы менен кенен, жарык, жылуу ак сарайга айланды ошол тойдо.

Дасторкондор кенен жайылып, үстү дүр-дүйүм даамга толуп, чачыла чачылып, бардык каада-салт, жөрөлгөлөр, ырым-жырымдар менен биздин той башталып кетти.

Таэжебиздин колуна жасалган тамак-аштар биринен сала бири тартылып, андан соң ыр-бий болуп, тоюбузга чакырылгандар чогуу сүрөткө да түшкөнбүз.

Мен келин болуп ак жоолук салынып, кайын энем берген белектерге суктана карап отурдум. Белектердин ичинен кызыл көздүү сөйкө өзгөчө жакты. Ошол кезде эң кымбат, таңкыс эсептелген кездемени апам «көйнөк кылып тиктирип кий» деп берген. Аны утуру-утуру карма-лап, сүйүнгөнүм эсимде.

Азыркы кезде ошол тойду эстейм да, таэжеге окшоп ким бир тууганынын мааракесин өз үйүндө өткөрүп берди экен деп ойго батам.

...Кийин эми жашообузда көп эле үйлөнүү тойлоруна күбө болуп жүрөбүз. Заңгыраган ресторандарда дүңгүрөп өткөрүлгөн тойлор, андагы шаан-шөкөттөр... баары укмуш, бирок биздин таэжебиздин үйүндө өткөн жупуну тоюбузга эч бир тойду теңдештире албайм. Анткени ал тойду сиз уюштургансыз, таэже. Бир туугандарыңыздын ажатын ачкандыгыңыз үчүн Аллах сизге ыраазы болсун. Ыраматылык атамдын ошол күнкү кубанычы, апабыздын толкунданган жүзү... айтор, баары-баары жагымдуу элестерге айланып, жүрөгүмдө катылган...

Тойго чейин. Алгачкы таанышуу. 90-жылдар эле. Абдыганы агайыбыз болочок жолдошумдун жездеси болорун билгенимден кийин бир топ тартынып, сүрдөп жүрдүм. Жигитим бир күнү: «Жүр, сени таэжем менен тааныштырам» деп айтып калды. Жашпыз да, куру кол эле жетелешип кирип барышпыз.

Таэженин дасторкону өз колу менен жасаган даамдарга толуп, кудум сыйлуу конок күтчүдөй даярдык көрүштүр. Таанышып, көпкө сүйлөшүп отурдук. Ошондо эки студентти кадимки кадырлуу конокторду сыйлагандай сыйлап, коштошуп чыгып жатканда башыма жоолук салгансыз.

Бизди жашсынтпай, каадалуу адам кылып коноктоп, чын дилден сүйлөшүп отурганыңызда бир чети сүрдөп, бир чети суктанганым дагы артып кайткам.

Тагдырды карасаңыз, агайыбыздын баягы биз «тымызын суктанып, тымызын көргүбүз келген аялы» менен акыры тааныштырды...

* * *

Ошентип турмуш жолуна аттандык. Балалуу болдук. Студенттик жатаканадан бир бөлмө алып, жашап калдык.

Жатакана менен таэжелердин үйүнүн аралыгы кыйла эле алыс болчу. Ага карабастан күн алыс балабызды арабасына салып алып, таэжелердикине бара берчүбүз. Көбүнчө кечинде барчубуз. Себеби агай да, таэже да кечке жумушта болушат эле. Биз алардын иштен келишине карап, кечинде барат экенбиз да. Жаш экенбиз жумуштан чарчап келишет деп ойлобойбузбу...

Тажже деле, кыздары деле бир дагы жолу кабак бүркөп коюшпаптыр.

Күндө барсак деле көптөп бери көрүшпөгөндөй жадырап-жайнап тосуп алыпса, биз деле бара бергенибизди айтсаңыз. Сиздей пейили кенен, келген адамды үзүлүп түшүп тосуп-узаткан аялдар өтө аз, таэже. Аллахим сиздин ушул адамдык мыкты сапаттарыңызга эсепсиз соопторду жазсын ылайым.

Кечки тамакты чогуу ичип, көпкө сүйлөшүп отуруп, жатаарга келгенде жатаканабызга кетчүбүз таэже берген баштыкты көтөрүп алып...

Кийин окууну аяктап, шартка байланыштуу Ошко келе бердик. Балдар жайкы эс алууга тарары менен Бишкекке барып туугандарды, досторду кыдырып, андан ары көлгө эс алганы кетчүбүз. Ошондо да биригип түшкөн жерибиз таэжелердин үйү боло турган. Күндүз жетебизби, же түн кирип кетеби, түз эле дарбазасын каккылап кирип барчубуз. Башка туугандар, дос-жарлар болсо деле негедир таэжелердин үйүн көздөй ашыкчубуз (барбасак капа болуп калышат дегендирбиз балким).

Негизи эле таажелердин үйү биз үчүн да, башка бардык тууган-уруктун, тааныш-билиштердин да токтоочу кербен сарайы эле.

Ары өткөндө да, бери өткөндө да токтоп, бир-эки күн турбасак, Бишкекке баргандай болбой калчубуз. Бирок ал кезде таажелерди жүдөтүп, тынчын алабыз деп эч ойлобоптубуз. Бир жолу көлдөн кайтып келатып, кичинекей балабызды шамалдатып алганбыз. Тааже күйпөлөктөп карап, дарыларды ичирип, анан жакшы болгондо гана жолго чыгууга уруксат берген.

Ошону эстесем азыр сизди аяп кетем. Эгерде мен сиздин ордунузда болгонумда ошондо минтип айтмакмын: «Балдарың кичинекей, жыл сайын эле узак жолго чыга бересиңби? Үйдө тынч отурбайсыңбы? Карачы, аба да ылгап, жолдо ысыкта кыйналды да...»

Бирок сиз бирооз катуу сөз айтып же урушкан эмесиз. Ошого айтам да, сиздей кең пейил, баарын түшүнө билген сабырдуу аял болуу кыйын...

Кийин балдар чоңоюп, мен да иштеп калдым. Иштөн чарчап келсем, үйгө конок келген болсо, бир аз кабагым чытыла калчу. Жашырганда не, биз – аялдар маанайыбыз жакшы болсо келген-кеткенге күлүп сүйлөп, бир аз эле чарчап калсак, кабагыбыз салына түшөт эмеспи. Бир-эки күн катары менен үйгө киши келсе чарчап, сүйлөгүсү келбей, дулдуюп калган аялдарды көп эле көрүп жүрөбүз.

Таажеде болсо меймандостук канында бар окшобойбу. Ушул сапатына өзгөчө суктангандар көп. Өмүр бою эле конок тосуп, конок узатып келе жатат. Чарчадым дегенин укпайсың. Чынында таажелердин үйүнө кимдер гана келбейт. Жезденин, өзүнүн тууган-туушкандары, жердештери, дос-жарлары, тааныштары дегендей. Эки тараптан тең борборго билим алганы келген жаштар бул үйдүн кутуу босогосун сөзсүз аттайт болчу. Жумалап, айлап, ал түгүл жылдап жүргөн (чогуу жашап, окуган) студенттер да болгон. Бери окууну бүтүп, коштошуп кетип жатса,

дагы бирөөлөрү жаңы келип, айтор бул үй кербен сарайга окшош болчу.

Тааженин колунан даам сызбаган тууган-урук жок деп ишенимдүү айта алам. Алардын ар биринин эсинде жезде менен тааже үйүнө келген кишини астейдил «кел» деп жылуу кабыл алган, бар тамагын жайнатып, жадырап-жайнап коноктоп, мейман каадасын кылып жакшы узаткан салттуу, нарктуу жубайлар катары каларына толук ишенем.

Элибизде «Кудайы конок» деп коёт үйүнө келген адамды. Жезде менен тааже Аллах жөнөткөн ар бир конокту ыраазы кылып узатып жүрүшөт. Аллах да таажеден ыраазы болсо экен деп үмүт кылабыз.

Дагы бир айтчу нерсе, азыр көп эле кожейкелер базардан даяр эле даамдарды сатып келип, дасторконго коё коюп, конок тосуп жүрүшөт. Тааже кандай конок болбосун, жашпы-карыбы, бир-эки кишиби же көпчүлүкпү, качан болбосун дайыма дасторконуна өз колу менен жасаган гана даамдарды коёт. Сарамжалдуу, колу берекелүү, мыкты кожейке аял деп баарына үлгү тартсак жарашат.

Баса, жайдын күндөрү үйүнөн жарма үзүлчү эмес. Азыр да жасайсызбы, келиниңизге үйрөтө алдыңыз бекен кантип даамдуу жасашты?..

Даамын азыр да эстесем, ичтейим ачылат. Абдан даамдуу суусундук болчу. Мен кийин канча жолу жасайм деп убара болуп, бирок такыр окшоштура албадым. Суп-сак болуп калды...

Мекенин, эли-жерин сүйгөн кыз – патриоттуулугу, намыскөйлүк. Мен билгенден тааже Жерге-Тал районуна чыккан биринчи окумуштуу аял, илимдин доктору. Талыкпаган эмгек, тынымсыз изденүүнүн натыйжасы эмеспи бул даража.

Байкашымча, тааже өз туулуп-өскөн жерин, эли ашыкча жакшы көрөт. Алардын бардык маселеси эжеге

таанып, дайын. Анткени кайдыгер боло албайт, көңүлү түтпөйт. Колунан келишинче жардам берет, кеңешин аябайт. Алардын улуттук нарк-насилди бизден көбүрөөк алып жүрүшөрүн, жоготпой келе жаткандыгын сезип, баалай билет. Акыйкатта, улуттук баалуулуктар биздин чет жакадагы боордошторубуз менен бирге гана сакталып келатат эмеспи.

Илимпоз катары туулган эли-жери жөнүндө дайыма изилдөө жүргүзүп, жакшы пикир жаратууга далалат кылды. Кайсы бир жылы, так эсимде жок, таажени Жерге-Тал районундагы кыргыздардын турмушун чагылдырган көркөм тасманын бет ачарына чакырышат. Тасманын жаратуучусу көрөрмандарды кызыктыруу үчүнбү, же элди таң калтыргысы келгенби түшүнүксүз, айтор, тасмада өтө жупуну жапаган кыргыздар, анан очокко коюлган кара чейнекти көрсөткөн жерлери бар экен. Тасманын соңунда чакырылган коноктор тасма тууралуу пикирлерин айтышат эмеспи. Тааже да кезеги келгенде сөз алып, анан: «Эмнеге негатив издедиңер, жалаң начар жагын көрсөтүпсүңөр, элибиз дыйканчылык, мал чарбасы менен алектенет, аялдар үй жасалгаларын укмуш жасашат, кыздарга берилчү септерди, андагы колдо саймаланган жаздыктарды, туш кийиз, көшөгөлөрдү неге көрбөдүңөр, бул кара чайнекти мен такыр көргөн эмесмин, силер каяктан таптыңар...» – деп, бир топ сын айткан. Кийин бул тасма элге көрсөтүлдүбү, жокпу, эстей албай жатам. Көрөрманды укмуш таң калтырам деген режиссёрлор улуттук баалуулуктарга өтө этият мамиле жасашы керек да.

Тааженин ушул пикирин кийин угуп, «эң туура айтылган сын» деп ыраазы болгонбуз. Чындыгында, биздин кол өнөрчүлүк, улуттук тамак-аш, нукура кыргыз сөздөрү, адеп-ахлак, салт-санаа, нарк-насил дал ошол этникалык кыргыздарда сакталып келе жатпайбы...

Патриоттуулук, мекенчилдик – көп кырдуу түшүнүк. Кичи мекенинин элине, жерине кыпындай жаман сөз айт-

тырбай, таламын талашып, намысын коргоп, жакшы жагын көрсөтүп, айыбы болсо жашырган, элге жарыя кылбаган да патриоттуулук болуп эсептелет. Тааженин өз кадырын кандай бааласа, туулган жерин, өскөн элин да ошондой баалап, жаман пикирден калкалап, сөз жугузбай келиши анын адамдык мыкты сапаттарынын бири, намыскөйлүгү десек болот.

Аял катары: асылзаада айым. Ургаачынын сырттагы. Соцтармакка баш баксаңыз, кимдин туулган күнү болсо «эскертип», «куттуктаңыз» деп турат. Сиздин туулган күнүңүз да эскертилип, «куттуктаңыз» деп турганда элге жазгандай эки ооз сөз жазып кетким келбеди. Көңүлүңдөгү бардык жакшы каалоо-тилектер эки сүйлөмгө кантип батмак... Анын үстүнө сөз кадырын билген, сөздүн баркына жете алган, ар бир сөздүн маанисин мыкты түшүнгөн улуттук тилдин дөө-шааларына каалоо жазып бир аз тайсалдатат, сүрдөтөт, апкаарытат эмеспи.

Сиз жөнүндө эки ооз сөз пикир жазуу идеясы ушул фейсбуктун «туулган күнүнө карата куттуктоо жаз» деп эскерткенинен улам жаралган.

Сиз жөнүндө жазууга неге болбосун. Чындыгында сиз жакшы инсансыз, жакшы аялзатысыз, жакшы жар, жакшы эне, жакшы бир тууган, жакшы дос, жакшы кызматкер, жакшы кеңешчиси... Өмүр жолуңуз өрнөктүү, жапооңуз маңыздуу. Ийгиликтерди өз мээнетиниз менен жараттыңыз. Баарына үлгүрдүңүз. Кайсыл жагынан алып карабайлы, жакшы сапаттарыңыз көзгө уруна берет.

Сиз жакшы инсансыз. Сиздин мүнөзүңүз оор басырыктуу, эмоцияга алдырбайсыз. Сүйлөсөңүз жакшы гана сөздү сүйлөйсүз. Жаман сөз айткандан унчукпай коюуну туура көрсөңүз керек. Эч кимдин көңүлүн оорутпайсыз. Орундуу сүйлөп, ашыкча сөз кошпойсуз. Бирөөнү көзү жокто жамандабайсыз. Мактанбайсыз. Көбүнчө ийгиликке жетишкен айымдар өздөрүн элге жарыя кылуу менен өз ка-

дырына доо кетирип алышат. Жеке турмушуна чейин жаза беришип, элдин сыйынан калышууда.

Ислам маданиятында «риа» (мактануу, элге жарыя кылуу) деген түшүнүк бар. Мактануучулук сапаты адамдын бардык кылган эмгегин жууп кетет. Сизде ушул сапаттын жоктугу идеал тутуубузга дагы да себепчи болот.

Жакшы аялсыз. Нукура аялзаты сиздей болуш керек. Аялдык сезимталдык, назиктик, күйөөсүн күтө билүү, сыйлоо, кадырлоо, жаманын жашырып, жакшысын ашыруу, тууган-уругун, ата-энесин ызааттоо, күйөөсүнүн карьерасы үчүн бүт тиричилик түйшүгүн өз мойнуна алуу, аны турмуштук көйгөйлөргө аралаштырбоо... сиздин бейнеңиз чыныгы мусулман аялдын бейнеси, тааже.

Сиз жездеге элдин көзүнчө дайыма «Аби» деп урмат менен кайрылат элеңиз. Жезде болсо сизди «ханышам» деп атайт эле. Ушул жылуу мамилеңиздер бүтүн деле сакталгандыр ээ, тааже. Жылдар өткөн сайын мамилелер бекемделип, бири-биринди кадырлай баштайсың дешет го. Ылайым эле ортоңузда ысык болуп, ээрчишип жүрө бериңиздер. Биздин эсибизде сиздер эң үлгүлүү жубайлар, сиз чыныгы аял катары сакталып калдыңыздар. Урушп-талашкан учурларыңыздарды таптакыр элестете да албайбыз. Биз сиздерди 35 жылдан бери билсек, ушул мезгил аралыгында сиздер тууралуу бир да жаман сөз укпадык. Көз тийбесин...

Жезде экөөңүздөр чыныгы интеллигент үй-бүлө катары ар бирибизге өрнөк боло аласыздар. Ошол бири-бириңиздерге болгон урмат-сый коштолгон жылуу мамилеңиздер өмүр бою сакталып калса экен.

Жашоодо көп эле таанып, дос, тууган арттырдык. Көп эле аялдарга алгач сыртынан көрүп суктанып алып, анан аны менен бир-эки мамиле жасагандан кийин чыныгы жүзүн көргөн соң, көңүлүм сууй түшкөн учурлар болду. Ошол эле кезде биз да өзгөрүлдүк, пендебиз да, бирде жакшы, бирде жаман болуп дегендей...

Бирок сиз гана өзгөрбөдүңүз. Жылдар сиздин мүнөзүңүздү өзгөртпөдү, турмушка дайым позитивдүү караганыңыздан уламбы, күйөөнү күйөөдөй күтүп, кабагыңызды жаркылдата тосуп алып узатып, өзүңүз да иштеп, ийгиликтерге умтулуп, ипиңиз менен үй-бүлөңүздү чогуу алып кеттиңиз. Күйөөңүздүн жакасы дайыма жаркылдап турду. Жакшы ийгиликтерге жетишти. Эгерде сиз кээ бирөөлөргө окшоп, жолдошуңузду турмуштун түйшүктөрүнө аралаштырып, эч бир нерсеге алагды болбой ишин гана ойлонууга шарт түзүп бербегениңизде катардагы эле бир кызматкер бойдон калмак. Балдарды тарбиялаганга, үйгө да, ишке жетишип, тууган-урук, дос-жар менен алаканы үзбөй катташып, эс алган убакта көңүлдүү эс алып, бардыгына үлгүрдүңүз.

Турмуштагы көйгөйлөргө сабырдуулук менен мамиле кылып, маянаңыздарды максаттуу пайдаланып, сарамжалдуу, бүйрө кожейке элеңиз. Сизден тарбия алган кыздарыңыз, келиниңиз да тил билги, бардык нерсенин кадырына жеткен мыкты жубайлар болушту. Көз тийбесин, Аллаxым өмүрлөрүнө береке берсин...

Турмушуна наалып, ал жок – бул жок деп эбиреп-жебиреген, кичине эле түйшүк түшсө жоолугу башынан кыйшайып, жүдөй түшкөн аялдарды көргөнүмдө дароо сизди эстейм. Салыптырам. Сиздерде деле кыйынчылык болгондур. Болбой коймок беле. Бирок сиз турмуштун өйдө-ылдыйына философиялык ой жүгүрткөн, жакшыны деле, жаманды деле жеңип, жүдөмөк турсун кайра күчкө толуп кайраттанган асылзат айымсыз.

Баса, сиз жөнүндө кеп кылып жатып, сиздин кийинүү адабиңизге да токтолуп өтпөсөк болбостур.

Сиздин кийимге болгон табитиңиз өзгөчө. Дайыма жарашыктуу, заманбап стилдеги, көзгө дароо уруна бербеген түстөгү кийимдерди киесиз. Өтө кымбат эмес, өтө арзан да эмес, ошол эле кезде сымбатыңызга көрк кошуп,

аялдык ажарыңызга шайкеш келген кийимдерди тандап, этияттап киесиз.

Конокко барада ошол барчу жерге ылайыктап кийинип, элден бөлүнүп көзгө урунбастан турганыңызга көп жолу суктандым. Айрыкча айыл жерине барганда, ошол жерлик аялдардан өзгөчөлөнбөй, тескерисинче, ошолордой эле этек-жеңи узун, кенен тигилген көйнөктөрдү кийип, башыңызга жоолук салынып алганыңыз баарыбызга жагат. Бул да сиздин баам-парасаттуулугуңуз, улутубуздун кийинүү маданиятын барктап, сыйлай билгендигиңиз.

Турмушка позитивдүү кароо демекчи, өзүңүздү, үй-бүлөңүздү көңүлдүү жашай билүүгө үндөп, жыл сайын шартка жараша жакшы эс алып, табият менен да алака түзүп келатасыздар. Бул да жакшы көрүнүш, убакытты туура пайдалана билүү дегендик эмеспи.

Жакшы энесиз. Балдарды тарбиялап, билим алууга шарт түзүп, алардын жакшы инсан болуп калыптанышына жезде экөөңүздөр олуттуу мамиле жасадыңыздар. Аларга өзүңүздөрдүн каалаганыңыздарды таңуулабай, эркин өстүрдүңүздөр. Алардын жакшы жашап жаткандыктары сиздердин эмгегеңиздерден, туура кеп-кеңештериңиздерден улам болсо керек. Негизи бардык иште ортолукту кармаган жакшы. Сиз балдарды ашыкча эркетпей, ашыкча «дирилдетпей», салкын кандуу мамиле жасоо менен турмушка даярдадыңыз. Бактылуу болушсун. Эми небере-чеберелерге да татыктуу тарбия берип, алардын да үзүрлөрүн көрүңүздөр.

Куда-кудагыйлар менен да жакшы мамиледесиздер. Сиздей болуп бардык мамилени, сөздү оң түшүнүп, оң кабыл алып, ар бир адам менен тил табыша билүү ар кимдин эле колунан келе бербейт. Болбогон эле бир ооз сөздөн улам эки кудагый айтыша кетип, болуп жаткан той токтоп, мына-мына баш кошкону турган эки жаштын заматта чоочун адамдарга айланганын утуп, жакшы эне болуу өтө кыйын экендигин туйгам...

Жакшы бир тууган дегеним, бир тууганга сиздей күйгөн адам көрбөдүм. Алар күлсө күлүп, ыйласа ыйлап, ооруса кошо ооруп, жакшы кабарын уксаңыз сүйүнүп, айтор, алар менен өтө алыста жашасаңыз да мамилени үзбөдүңүз, каттагандан чарчабадыңыз, алыстык сизге шылтоо болгон жок, өзүңүз борбордо болсоңуз да, жүрөгүңүз дайыма бир туугандарыңыз менен бирге сокту. Көпкө кабарлашпай кетүү сизге жат. Аларды, алардын балдарын, балдарынын балдарын жүрөгүңүзгө да, үйүңүзгө да батырып, алардан аз убакыт алыстабай, чогуу жашап келүүдөсүз.

Башта айтып өткөнүмдөй, жакын тууган-туушкандарда кандайдыр бир көйгөй туулса санаа тартып, аны чечүүгө жардам берип, ажатын ачып келдиңиз. Чыныгы бир туугандыктын үлгүсү ушул эмеспи.

Жакшы кызматкерсиз, буга эч күмөн санабайм. Ишке убагында баруу, жамаат менен тил табыша билүү, жакшына карабай жакшы ымала түзүп кетүү, командада иштей билүү сизде бар экенине ишенем. Айлык маянанын аздыгына карабай, өз кесибинин үстүнөн иштөө — анын үстүнө бир мекемеде көп жылдар бою иштөө — шүгүр кылуу азыркы жумуштан жумуш тандап, бир жерде узак иштебей, же маянанын аздыгын шылтоолоп, же көпчүлүк менен тил табыша албай иштен бошоп, маянасы жогору, «креслосу жумшак» кызматтарды көздөй жулунган айрым жаштарга үлгү болсо кана...

Бул жапшоодо айланаңыздагы адамдар өмүрүндө жок дегенде бир жолу сиздин кеңешиңизге муктаж болгондур. Биз деле көп жолу сизден кеңеш сурап, айткан акылыңызга муюдук. Дайыма туура сөзүңүздү айтып, калыс пикирди карманганыңыздан улам кадыр-барктуусуз.

Сиз жөнүндө сөз кылып, бирок жөнөкөйлүгүңүздү баса белгилебей койсок болбой калат. Борборго качан келип, канча жыл жашадыңыз, билбейм. Бирок сиздей болуп борбор шаардын так ортосунда жарым кылым жашап,

айылдан өтө алыстап кеткен башка бир адам «шаардык» болуп өзгөрүп, таптакыр башка адам болуп калмак. Сиз болсо «өйдөлөгөн» сайын өзгөрбөй, нукурлыкты, таза-лыкты, жөнөкөйлүктү сактап калдыңыз. Сизди сиз кылып кадыр-баркка, сый-урматка ээ кылып турган сапат да ушул - жөнөкөйлүк. Адамзат кылым карыткан сайын ушул касиеттен улам алыстап баратат. Баарыбыздагы таңсык сапат ушул... Билесиз да, жөнөкөй болуу өтө кыйын...

Ургаачынын сырттаны. Бул сөздү 30 жылдык иш тажрыйбамда бир да жолу оозанып же сүйлөө кебимде колдонгон эмесмин.

Мына бүгүн биринчи жолу сизге карата колдонуп жатам. Ушул сөздү сизге чын дилден колдонгум келди, эже...

Менимче, сырттан дегенде эң алгач ички туюмуна ылайык келген өз мыйзамы менен гана жашаган, табиятынан таза кандуу, адал менен арамды ылгай билген, адалга гана баш уруп, арамга жолобогон, таза, бийик жерди мекендеп, өз боюна, үйүрүнө, айлана-чөйрөсүнө да «арамдыкты» жакындатпаган, өзүнүн жаратылган насилине кир жугузбаган, өтө пакиза, тарпты (арамды) жемек мындай турсун, оозануу оюна келбеген таза, көрүнүшү көздү кубанткан, айбаттуу, күчтүү, намыстуу жаныбарды түшүнөбүз.

Бул сөз каймана мааниде көбүнчө эркекзатына гана айтылып, аял кишилерге дээрлик сейрек колдонулат.

Сизге карата ушул сөздү туура колдонуп жатканымга терең ишенем. Сиздин өмүр жолуңузду талдап отуруп, ушуга ынандым: сиз чындыгында эле ургаачынын сырттанысыз. Буга биз күбөбүз. Сиз баарын адал эмгегиңиз менен тапкан ырыскага багып, балдарды адал жашап, ак иштегенге үйрөткөнсүз. Сиздин натураңыз да, принцибиңиз да ушундай.

Үй-бүлөлүк очокту таза кармоо, турмуш шеригинин намысына шек келтирбөө, кожоюнунун намысын кор-

гоо, коомчулукта анын беделин түшүрбөө, үй-бүлө мүчөлөрүнүн кадыр-баркына доо кетирбөө бардык эле аялдарда кезикпейт. Сиз өзүңүздү, үй-бүлөңүздү арамдан оолак кармап, жакындатпадыңыз. Артыңыздан жаман сөз илештирбедиңиз. Дайыма үй-бүлөңүздүн намысын жогору койдунуз – адашпадыңыз, жаңылбадыңыз, жагынбадыңыз, жулунбадыңыз, жалынбадыңыз, жасакерленбедиңиз...

Дайыма калыс пикир айтып, чындыкты сүйлөдүңүз.

Сырттандарда гана кезикчү мына ушул сыяктуу асыл сапаттарга ылайык жашап, бүт өмүрүңүздү адал жашап келатасыз...

Ата-энеңизден Аллах ыраазы болсун, таэже, сиздеги ак сөөктүк (аристократтык) дал ошол ата-бабаңыздан калган.

Сиздей жакшы перзенттин ата-энеси ылайым эле жаннаттан жай алышсын.

...Таэже, мен бул катты бүтүрбөдүм. Дагы жазам, дагы улантам. Букурса, бейнеңизди толук жазам. Андыктан коштошпойм.

Тынч болуңуз, оорубаңыз, чарчабаңыз, арыбаңыз...

*Сизди терең урматтап,
келиниңиз МАСИМ*

ЧОҢ-АЛАЙДАН КАТ

1979-80-окуу жылында Алай районуна караштуу Кара-Мык айылындагы Ленин атындагы орто мектепте ушул айылга жаңы эле келин болуп келген Орозова Гүлбара жеңебиз башталгыч класстын мугалими болуп иштеген эле. Ал эми анын жолдошу ушул жердин кулуну Халилов Абдыганы агабыз ошол мезгилде Ленинград шаарында окуп жаткандыктан, жеңебиз убактылуу кайын журтунда болуп, кайната, кайненесине кызмат кылып,

агабыз окуусун бүтүп келгенче мектепте иштеп турган эле. Ошол мезгилде аны менен чогуу иштешкен кесиптештери Гүлбара жеңебиздин өтө аракетчил экендигин, ар бир сабагын өтө жоопкерчилик менен өтөрүн, коомдук иштерге активдүү катышып жүргөндүгүн жылуу эскерешет. Бир кездерде кошуна Тажикстандын Жерге-Тал районунда төрөлүп-өсүп, ошол мезгилдерде кыздардын жогорку билим алуусу жерге-талдык кыздар үчүн өтө сейрек көрүнүш болсо да Фрунзеден жогорку билим алган элеттик кыздын учурда илимдин доктору болушу эч кимдин оюна да келген эмес болуш керек. Албетте, ийгиликке Гүлбара Жалаловна өзүнүн аракетчилдиги, илимдин артынан сая түшкөн чыдамкайлыгы, тырышчаактыгы жана тапкындап турган таланты аркылуу жетишти деп ойлоймун. Агабыз окуусун аяктап Фрунзеге келип, Гүлбара жеңебиз Чоң-Алайдан анын жанына кайтып барып, агабыз улуттук университетте, жеңебиз илимдер академиясында иштеп жаткан мезгилде алардын үйүнө далай жолу барып Гүлбара жеңенин колуна даам сызып келген жайым бар. Ал кезде студент элек, айылдаштар биз үчүн бир туугандай эле жакын болчу. Жеңебиз кайсы учурда барбайлы кабагы ачык жылуу маанай менен тосуп алчу. Анын адамгерчилигине, меймандостугуна Карамык айылынан барган студенттер ар дайым ыраазы болчубуз.

Учурда жердешибиз Орозова Гүлбара Жалаловнанын кезектеги жаңы илимий эмгеги жарык көрүп, сыясы кургай электе эле илимий чөйрөдө, окутуучулар жана студенттер арасында зор кызыгууну жаратып, кеңири талкууга алынып жаткан учуру. Кыргыз адабиятынын фольклор жанрын изилдөөдө жаңы ачылыштарды жасаган баалуу илимий эмгек дароо эле эл оозуна алынып, жакшы ой-пикирлер айтылып жаткандыгы, албетте, автордун бул жааттагы жетишкен зор ийгилиги деп эсептейбиз. Биз сөз кылган Орозова Гүлбара айым өзү ким? Көпчү-

лук чоң-алайлык жердептерибиз бул илимпоз айымдын ысымын буга чейин уккан эмес болушу да мүмкүн, ошондуктан маалымат берип коюуну туура таптым: Орозова Гүлбара Жалаловна – филология илимдеринин доктору, доцент, Кыргыз УИАнын жетектөөчү илимий кызматкери, Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты жана көптөгөн сыйлыктардын ээси. Ал эми анын жеке тагдыры жогоруда айткандай Чоң-Алай менен жуурулушуп, ушул жерге келин болуп келип, Ленин атындагы орто мектепте мугалим болуп иштеп, бала төрөп, тарбиялап дегендей кайын журттун ысык-суугун кошо көтөрүшкөн жайы бар.

Илимпоз айымдын жолдошу, жердешибиз илимдин Европа стандартындагы (Phd) доктору наамын алган, Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнүн эмгек сиңирген кызматкери, КМУнун доценти Абдыганы Халилов агабыз Карамыктагы үйүнө Тажикстандын Жерге-Тал районунда туулуп-өсүп, Фрунзеден билим алып жаткан жаш студент кызды алып келип ата-энесин келиндүү кылып жатканда келечектеги жубайынын кыргыз элине таанымал мыкты окумуштуу болорун кайдан билди дейсиң. Гүлбара жеңебиз Чоң-Алай, Жерге-Тал өрөөндөрүнөн чыккан илимдин докторлук даражасына жеткен жападан жалгыз илимпоз аял экен. Негизи, биздин райондон илимдин докторлук, кандидаттык даражасына жеткен ондогон илимпоздор бар экен, алардын саны күн санап көбөйүп жаткандыгы өтө сыймыктана турган көрүнүш, алардын сап башында Абдыганы Эркебаев, Абдыганы Халилов, маркум Бектемир Жумабаев, Жаныбек Муратов, Кудайберди Кожобеков, Нуркул Мурзакулов, Апсамат Сатаров, Расул Абазбеков, Мураталы Токтобеков жана башка көптөгөн илимпоздорубуз турат. Албетте, алар менен бир катарда кичинекей өрөөндөн чыккан илимдин доктору,

каарманыбыз Гүлбара Орозованын кыргыз илимине кошкон салымы ат көтөргүс жана бараандуу салмагы бар.

Улуттук университеттин журналистика факультетинде окуп жүргөнүмдө агабыз Халилов Абдыганы Дарманбекович Ленинград мамлекеттик университетин жаңы эле бүтүп келип, КМУда окутуучулук ишин баштап, бактыга жараша биздин группанын куратору болуп калганы бир чети мен үчүн өтө жакшы мүмкүнчүлүктөргө жол ачса, экинчи жагы бул бактылуу үй-бүлө менен жакындан таанышууга шарт түзүп, жеңебиздин колунан далай жолу чай ичкенди Кудайым насип кылган экен. Гүлбара жеңенин кандай шартта болсо да эшик кагып кирип барган жердеп студенттерди өгөйлөбөй, кабагым-кашым дебей жаркылдап, алардын курсагын тойгузган күндөрүн кантип унуталы!

Мен билгенден сиздин авторлугуңузда жана авторлош болуп он сегиз китебиңиз чыкты. Гүлбара Жалаловна, он сегизинчи китебиңиздин жарык көрүшү менен дагы бир жолу куттуктаймын!

Чоң-алайлык илимпоз түгөйлөр Халилов Абдыганы жана Орозова Гүлбаранын ысымдарын ар дайым сыймыктануу менен атайбыз жана мындан ары да кыргыз эли үчүн талбай ак кызмат кыла беришине тилектешпиз!

Абдималик МАМАТАИПОВ

ГҮЛБАРА АЯШЫМА

Абыкемдин Алайындай кеңдиги,
Күн нурундай адамдарга теңдиги.
Алпейимдүү ыраңынан табасың,
Каниет да, Ариет да белгисин.

Новаторсуң ат издеген жагынан,
Айлунадан Айсымалды жандырып.

Сендей чыгаан илимпоздун соңунан,
Абай чыксын өз жолунду улаган.

Абдиламит МАТИСАКОВ,
Кыргыз Республикасынын
маданиятына эмгек сиңирген ишмер

ҮЛГҮ

Айылдан шаарга жаңы келип абитуриент болгон күндөн баштап университеттин журналистика бөлүмүнүн мугалими Халилов Абдыганы агабыз, жубайы Гүлбара жеңебиз менен жакындан таанышып, бир туугандык мамилебиз артып келет. Мамиле демекчи, өмүрдө канча бир миңдеген адамдар менен таанышып, алака кылган менен саналуу гана кишилер ортосунда жылуу маанай узакка сакталып калат эмеспи. Гүлбара жеңебиз ошондой мамилени түзө билген, жөн билги, иш билги, каада-салтты да мыкты билген сапаттары менен менин эле үй-бүлөм эмес, бардык тааныштарынын, көпчүлүктүн сый-урматына татыктуу болду. Абдыганы агабыз экөө башка досторунан эртерээк үйлөнүп, азыркы аттуу-баштуу, интеллигенциянын алдыңкы өкүлдөрү болгон көпчүлүк досторунун аялдарына өз колу менен жоолук салып, өзү кайра «кайне» болгонун кеп кылып берди эле бир жолу.

Албетте, жеңебиз кийин да турмушта ошол эле достору менен ымалалап болуп, оош-кыйышта бири-бирине жөлөк-таяк болуп, ынтымактын ордосу болуп келгенин биз ар дайым суктануу менен байкап жүрөбүз. Мен кээде тамашалап: «Келиндерди бир жылда бир ирет квалификациясын көтөрүүгө сиздин колуңузга стажировкага жиберели, сөзүңүз менен да, ишиңиз менен да бир үлгү көрсөтүп берсеңиз» — деп калам. Анткени жеңебиз досторунун, кайын журттун ынтымагын таап, Абдыганы ага-

быз экөө үч баланы билимдүү кылып, мыкты тарбия берип чоңойтуп, ошол эле учурда экөө тең илим менен алпурушуп чоң бийиктиктерге жете алышты. Мунун баары үлгү, жаштарга насыйкат боло турган эмгектин, туруктуулук менен өжөрлүктүн үзүрү.

Турмуш жолуна жаңы эле аттанганда Абдыганы агабыз аскерге кетип, кайра келгенче бир баласы менен жеңебиз жалгыз калат. Кийин балдар мектепте окуп жүргөн учурда да үч баласы менен калып, жолдошу Туркиядан окуусун улантып, бүтүп келгенче кабагым-кашым дебей өзү эле баарын жайгарып турду. Кыйналса да, кысталса да «эрди эр кылган да, жер кылган да аял» дегендей агабыздын илимдин артынан түшүп, Европа стандарты боюнча заманбап илимий даражаны (PhD) коргоп келишине шарт түзүп, Улуттук университеттин көрүнүктүү окмуштууларынын алдыңкы сабында тургандыгына жеңебиздин да салымы чоң.

Албетте, «кызара жортсоң, саргара бөртөсүң» дегендей жеңебиз үй-бүлөсүнө эле кам көрүп, жакшы эрдин мыкты аялы болуп, кожейкелик кылып эле отуруп калбай, өзү да тээ 1982-жылдан бери илимдин татаал жолуна түшүп, филология илимдеринин кандидаты, доктору деген илимий даражалардын ээси болду. Улуттук илимге сиңирген эмгеги Мамлекет тарабынан жогору бааланып, Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, Кыргыз билим берүүсүнүн отличниги ж.б. көптөгөн сыйлык, наамдар менен сыйланды.

Албетте, илимдин артынан түшүп, ийгиликке жетишкен аялдарды көп эле билебиз. Акыл эмгеги анча бааланбаган, анын ичинде илим чөйрөсүнө жеткиликтүү көңүл бурулбаган өлкөдө, чынын айтканда, үй-бүлөсү менен илим артынан түшүп, ошол эле учурда элдин алды болуп жашап, ар дайым дасторкону толуп, үйүнөн конок үзүлбөгөн, сырттын, ичтин да эбин таап ийгиликке жетишкен Гүлба-

ра жеңем сыяктуулар саналуу гана. Жеңем көп кыздарга үлгү, балдарынын, неберелердин сыйлуу энеси, агабыздын сүйүктүү жары, мыкты аял болуп бизди суктандырып келе жатат.

Жеңемдин мыкты сапаты эч качан көкүрөк кагып өзүн рекламалабайт. Анын илим үчүн жасаган эмгектери ошол тоодой. Кыргыз фольклористика илиминин дээрлик бардык жанрларынын үстүндө эмгектенген кесипкөй адис. Бүгүнкү күндө 18 илимий эмгеги, 160ка жакын илимий жана публицистикалык макалалары жарык көргөн. Кыргыз адабияты, акындар чыгармачылыгы жана фольклордук чыгармалар боюнча 38 китеп түзүп, илимий баш сөздөрдүн коштоосунда басмадан чыгарган. Республикалык жана Эл аралык илимий конференцияларда, симпозиумдарда окуган баяндамалары эле бир том болот.

Эмгегиңизден баар таап, адамзатта болгон эң жакшы асыл сапаттарды сиңирип тарбиялаган уул-кыздарыңыздын, неберелериңиздин жакшылыгын көрүп, өзүңүз айткандай жан шеригиңиз менен колтукташып ден соолукта узак жашаңыз, жеңе.

Азиз ДҮЙШӨБАЕВ

АДАМ ТАГДЫРЫ

Дүйнө элдеринин бардыгы эле аралашып, бир мамлекетте бир канча улуттун өкүлдөрү жашашы кадимки эле коомдук тарыхый көрүнүш. Ошондой болсо да мамлекетти түзүп, түптөп турган негизги титулдук улут анда жашаган калган аз элдерге, этносторго карата үстөмдүк кылуучу позицияда болору белгилүү. Ошол эле учурда бүткүл коомдук, саясий, маданий өнүгүшүнө да таасир этет. Айрыкча тили, салты, дини жакын элдер тез эле ал элге ассимиляцияланып кетет. Тажикстанда жашаган кыргыздар калмак баскынчылыгынын айынан жер которуп, үч

кылым ашык мезгил мурда Каратегин өрөөнүнө келип жашап калышкан. Тарыхый маалыматтарга караганда XVII кылымдын баш ченинде Каратегинде жалаң эле кыргыздар жашап, алгач тажиктерден оолак, бөлөк турушкан. Өздөрүнүн көчмөн турмуштук образын улантып, каада-салтын, ырым-жырымын, диний ишенимдерин бек кармап өмүр кечиришет. Акырындап отуруп бирин-серин тажиктер көчүп келип отуруп алардын саны көбөйөт. Жашоо өз нугу менен жүрө берет. Каратегин жергесинде да түрдүү саясий кырдаалдардын натыйжасында кыргыздарды тоо тарапка, чыгыш-түштүккө сүрүп, кыргыздар мекендеген Каратегиндин далай аймагын тажиктер ээлеп алат. Билинбей отуруп тажик, кыргыз аралаша жашай баштайт. Анын натыйжасында тажиктер «кафир» деп аталган кыргыздарга мусулман дини жайылып, кыргыздар да ал динди кабыл алышат. Диндин таасири менен эки элде окшош салт, окшош турмуш-тиричилик эрежелери орун алат. Акырындап тажик мамлекетинин саясатынын негизинде Каратегин деген ат элдин гана эсинде калып, географиялык картадан өчөт. Анын ордуна Жерге-Тал деген гана официалдуу аталыш калат. Мына ошентип жерге-талдык кыргыздар тили башка, каада-салты башка эл менен аралашып, мекендеш болуп, кайсы бир жактарын өздөрүнө сиңирип жашай баштайт. Адамзат жашоосундагы жазылбаган мыйзам ошондой. Ошого карабай жерге-талдык кыргыздар ата-бабадан калган тилин, каада-салтын, ырым-жырым жөрөлгөлөрүн, диний ишенимдерин, этнопедагогикасын бекем сактап жашап келе жатышат.

Андагы кыргыздардын тагдырына өтө татаал мезгилдер туш келип, апан дагы алыскы тоолуу райондо жашап, цивилизациядан оолак калып жашашы элдин маданий, илимий жактан өсүп-өнүгүшүнө терс таасирин тийгизген. Мына ошонун айынан кыздар эмес, эркек балдардын да жогорку окуу жайына окушу сейрек көрүнүш. Ошондой шартта беш кол менен санала турган кыздар гана жогор-

ку жана орто окуу жайларынан окуп билим алышты. Алардын ичинен Жерге-Талдын тарыхындагы жалгыз окумуштуу, филология илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, Эл агартуунун отличниги, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиясынын «Кыргыз тили» төш белгиси деген даража, наам, сыйлыктардын, көптөгөн Ардак грамоталардын ээси, биз сыймыктанган, сыйлаган эжебиз Орозова Гүлбара Жалаловна туурасында эки ооз сөз айткым келди. Чындыгында, жогоркудай илимий даража, наамдар адамга оңой эле келе койбойт. Илим деген ашар менен кура койгон үй эмес. Илим ар бир окумуштуунун жеке акыл эмгегинен жаралган түбөлүктүү илимий мурас. Башкача айтканда, илим жекелик мүнөзгө ээ көрүнүш. В.И. Ленин: «Илим – ийне менен кудук казгандай» – деп бекеринен айткан эмес. Ага талыкпаган эмгек, өжөрлүк жана Кудай берген феномен акыл-эс, шык, жөндөм керек. Белгилүү илимпоз эжебиз жөнүндө, илимий эмгектеринин нарк-насили туурасында канчалаган ойлор, пикирлер жазылды. Эмгеги бааланып, айтылып келе жатат. Жсан дүйнөсүнүн байлыгы, билимге, илимге үндөөсү, туура жолго багыт берүүсү, таамай жана салмактуу сөздөрү, адамдык бийик сапаты, терең ой-жүгүртүүсү менен бүгүнкү күндө эки республикага атын кашкасындай белгилүү.

Жергебизге кыргызымды даңктаган,
Бүгүн сиздей эжем менен мактанам.
Өзүңүздөй илимпоздор ондогон,
Өсүп чыксын колунуздан тапталган.

Эже, сиз эң алгачкы Каратегинден чыккан улуу окумуштуусуз, сизди өзүнө өрнөк тутуп артыңыздан эжемдей илимпоз болом деген уул-кыздар көп, ошолордун бири –

мен. Сиздин кыргыз адабиятына, фольклористикасына кошкон салымыңыз өтө чоң. Жараткан эмгектериңиздин элге, жаш муундарга кылымдар бою кызмат кыла беришине тилектешмин. Аман болуп, көп жашаңыз.

*Тилебалды АБДУЛАЗИЗОВ,
Сизди терең урматтап ОшМУнун доценти,
химия илимдеринин кандидаты*

ТӨРТ ТАРАБЫ ТӨП КЕЛГЕН ЖЕҢЕМ

Гүлбара жеңем биздин үйгө 1979-жылы июль айында келин болуп келген. Жеңем башталгыч класстын мугалими экен. Ошол жылы биз эгиздер – Үсөн экөөбүз 1-класска бардык. Мени «А» класста Нурила агай окутту. Үсөндү «Б» класста жеңем окутту. Жеңем бош убактысында бизге китептен ар түрдүү жомокторду окуп, туура жазганды, окуганды үйрөтчү. Аябай иштүү экен. Колунан келбегени жок. Апам эмнени айтса баарын жасайт. Атасы алып берген машинеси эң сүйүктүү буюму эле. Анын жанын койбой бардык нерсени тигет. Мага, сиңдиге, иниме сонун кийимдерди тигип кийгизип койчу. Айылдын эли жеңемди мактап эле жатып калышты. Баарыбыздын окууга кийген кийимдерибизди жууп, ак кофталарды үтүктөп, дем алып күндөрү бизди жуунтуп, чачтарыбызды өрүп, бардык жумушту жасаганга жетишер эле. Атам менен апам өзгөчө аяр мамиле кылып, ар түрдүү тамактарды жасап көңүлдөрүнө карап турар эле. Бир эле кыйналганы Чоң-Алайдын климаты болду. Биз жакта күн суук, шамал жүрүп турат. Андай суук аба ырайын көрбөгөн жеңем үшүп, тогуз кабат кийинип алчу.

Ошентип тез эле бир жыл өтүп кетти. Абдыганы акем Ленинграддан окуусун бүтүп келип, университетке мугалим болуп иштеп калып, жеңемдер шаарга көчүп кетиш-

ти. Мен 1989-жылы 10-классты аяктап, шаарга окууга келдим. Ж.Баласагын атындагы КУУнун тарых факультетинде окуган 5 жыл байкемдердин өз баласындай эркелеп жүрүп окудум. Кандай гана проблемабыз болбосун утуп, дайыма оң жагына чечип, өзүнүн кеп-кеңешин, насаат сөздөрүн айтып, туура багытка салууга аракет кылар эле.

Жеңем менен сүйлөшүп отурган өзүнчө керемет. Жашоодо, турмушта миң жыл жашап алгансып билбегени жок. Жеңемдин жакшы сапаттарын айта берсем да бир беткей ой айтылгандай сезилээр. Бирок турмушта төгөрөгү төп келген адам болот экен. Жеңемдин бизге жеңе болгонуна быйыл 42 жыл болуптур. Ушул кырк эки жылдын ичинде бирообуз да жеңемдин жаманчылыгын көргөн жокпуз. Айрыкча атам менен апам өз кызынан да артык көрүшөр эле. 2010-жылы күзүндө апам ооруп шаарга ооруканага жатты. Жеңем 10 күн ооруканада өзү карап, түнү менен жанында стулга отуруп караган. Өзү деле элүүдөн өтүп калган жеңем кабагым-кашым дебегенине ыраазыбыз. Адамгерчилигинде, мээриминде чек жок. Апам менен атам жеңеме сансыз ак баталарын берип жүрүп кетишти.

Мен жеңемдин көп жакшы сапаттарын үйрөнүүгө аракет кылдым. Жеңем убакытты туура пайдаланганды билет. Эч качан телевизордун алдынан жылбай кино, телесериал же башка бир берүүлөрдү күтүп жүрүп көрбөйт. Аларга убакыт коротконду жаман көрөт. Тынымсыз окуп, жазып, жумушка барып, үй тиричилигин кылып, конок тосуп, айтор, турмуштун түмөн түйшүгү менен алышушуп чуркап жүрө берет. «Эртең бүтөт деген иш жаман» деген принцип менен жашайт. Илендилерди аябай жаман көрөт. Айрыкча мейман күтүп, киши келип калса, кыздарын: «Чуркап-чуркап иштегиле, таманыңардан от чыгып турсун» – дейт. Жеңемдин кезектеги ошондой сөзүнө бешинчи класста окуган кичине кызы Бегимжан: «Апа, та-

мандан кантип от чыгарабыз, такыр чыкпайт го» – деп боорубузду эзген эле.

Бир өзгөчө касиети эч качан тууган-урукту алыс-жакынгга, бул сеники, бул меники деп бөлбөйт. Баарына бирдей мамиле кылат. Үйдөн киши үзүлбөгөндөн шаардын балдары да тажайт. Конок келип эле кетпейт. Бирөө ооруп келсе, бирөө дагы башка проблема менен, бирөө окууга, бирөө сырттан окуса сессияга, айтор, түгөнбөгөн түйшүгү менен келип, анан акемдердин чакан үйүнө жумалап жатып, кыздардын да бөлмөсүн ээлеп, алар болсо кухняга жатып, айтор, аябай кыйналышчу. Бир күнү жеңем болуп чай ичип отурабыз. Жеңем чоң кызына: «Бир окууну бүттүң, экинчисине бир жыл калды. Эми күйөөгө чыкпайсыңбы?» – деп калды. Анда Фарида: «Апа мен жетим бала издеп жүрөм, табылбай жатат» – деди. Биз каткырып: «Иий, эмнеге?» – дедик. «Беш жашыбыздан бери папам, экөөңөрдүн многочисленный (көп сандаган) тууган-уруктарыңардын байпагын, кирип жууп, тамагын бышырып, төшөгүн жыйнап аларды больницаларга сүйрөп ж.б. проблемаларын бүтүрүп, балалыгыбыз кантип өткөнүн да сезбей калдык. Мен жетимге эле күйөөгө чыгам да, өзүмдүн эле үй-бүлөм менен жашайм» – деди тамашасы жок эле токтоо гана. Жеңем ак да, кара да дебей, бул турмуштан бир асыл нерсени байкабай өткөрүп жибергенсип, жоготуп алгансып эле кабатыр абалда болуп калды. «Менин бул дүйнөдө жанымдан артык көргөн үч эле нерсем бар. Алар менин үч перзентим дечү жеңем, кыздарынын жан дүйнөсүн бүтүн көргөнсүдү. Мына турмуш кандай татаал, көп кырдуу жана көп сырдуу...

Дагы бир кызык мүнөзү – кухнядагы столдун үстүндөгү чай ичүүгө керектүү тамак-ашты жыйнаттырбайт. «Дасторконду жылаңачтап, какбаштын үйүндөй кылып үйдүн кутун, берекесин учурбагыла. Кирген-чыккан чай ичип турсун» – дейт. Айтканындай эле үйлөрү караван

сарай. Келгендин баары курсагын тойгузуп чыгып кете берет.

Чынчыл, принципиалдуу жан. Сыртынан созулуп көрүнгөн менен мүнөзүн жумшак деп айтууга болбойт. Эркек кыял, буйрукчул. Бир нерсени кесе, болгонун болгондой ачык айтып салат. Калп сүйлөгөндү эң жаман көрөт. Балдарын да ошого тарбиялаган. Ошондой катуу мүнөзүнөп балдары темирдей тартипке көнүп калган. Бардык нерсе өз убагында бүтүш керек дегендей...

Жеңемдин чың ден соолукта болуп, узак өмүр сүрүп, балдарынын жакшылыгын көрүп, небере жетелеп жүрө беришин тилейм. Бактылуу, дөөлөттүү карылыкта жүрө беришин каалайм. Биз жеңебизди жакшы көрөбүз жана сыймыктанабыз.

Батма КАЛИЛОВА,
кайын сиңдиси

АСЫЛДАРЫМ, МЕН СИЛЕРГЕ ӨМҮР БОЮ КАРЫЗМЫН

«Апа» деген сөз үч гана тамгадан турганы менен ушул сөздүн ичинде канчалаган асыл ойлор, кереметтер камтылып турат. Апа – бул үй-бүлөнүн куту, күч-кубаты, периштеси, кайгы-кубанычты тең бөлүшкөн мээримдүү, боорукер, акылдуу, сүйкүмдүү асылзат.

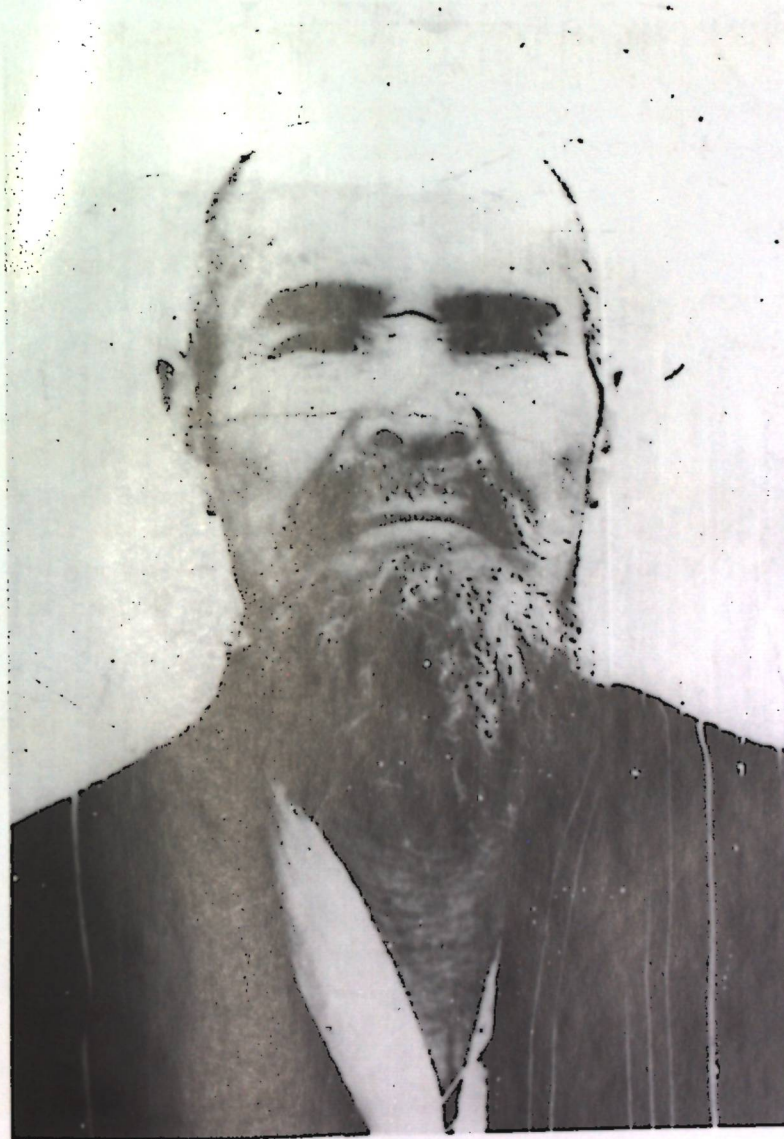
Менин апам Орозова Гулбара Жалаловна – акылдуу, боорукер, күчтүү айым. Атам Халилов Абдыганы Дарманбекович – жароокер, камкор, адилеттүү ата. Ушундай ата-энем бар болгонуна миң мертебе шүгүр, Жаратканга ыраазымын. Көптөгөн кыйынчылык күндөрдү көрүп, балдарыбыздын келечеги жакшы болсун, эч нерседен кем болбосун деп, өздөрүн аябай оор күндөрдү, турмуштун тааал тепкичтерин бирге басып өтүп, бизге татыктуу тарбия берип, бүгүнкү деңгээлге алып келишти.

Биз кичинекей кезибизде көп нерсени түшүнбөй, көрбөй, сезбей жүрүптүрбүз. Ал эми алтын ата-энебиз жандарын үрөп, өмүр бою эки жумушта тең иштеп, күнү-түнү дебей бир жолу да арызданбай, эч нерсени билдирбей чоңойтушту. Бардык жасалган жакшылыктарды, бизге кетирген мээнетти, мээриминиздерди, камкордугуңуздарды эч качан унутпайбыз, миң аракеттенсек да кайтара албайбыз...

Ата-энемдин жакшы жактарын айтып отурсам сөз жетишпейт: кичи пейил, абийирдүү, адамгерчиликтүү, пейилдери кенен, жүрөктөрү таза, мээримдүү жана өтө тууганчыл инсандар! Ар бири иштеринде жогорку даражаларга жетишип, өз күчү, үзгүлтүксүз ак эмгеги менен сый-урматка ээ болуп, бүгүнкү күндө жамаатта, жакындарынын, туугандарынын, досторунун арасында кадыр-баркка ээ болгон бактылуу жарлар, үлгүлүү үй-бүлө, ата-эне, чоң ата, чоң эне, таята, таэне!

Апаке, сиздин илим жаатына кошкон салымыңыз да эбегейсиз зор. Үй-бүлөнүн түтүнүн булатып, апаке, кожойке, байбиче болуу менен катар жумушта да чоң -чоң ийгиликтерге жетишип, мамлекеттик сыйлыктардын, наамдардын, илимдин даражаларынын ээси болдуңуз! Бул дагы сиздин адамдык сапаттарыңыздын, күчтүүлүгүңүздүн, акылдуулугуңуздун, күжүрмөндүңүздүн натыйжасы!!! Качан болбосун, кайда болбосун, биздин абалыбызды, ден соолугубузду сурап, Кудайдан суранып турасыз! Апаке, кандайсыз деп чалып калсам, баары жакшы, өзүң жакшысыңбы, ден соолугуң кандай, иштеринде көйгөй жокпу деп менден кабатыр болосуз! Жан биргем апакем, дүйнөдөгү эң чоң байлыгым, жанымдан артыгым – Сиз апаке! Мен сиздин эмгегиңизди, ак сүтүңүздү актоого аракет кылам. Сиз эле аман жүрсөңүз болду.

*Каниет ХАЛИЛОВ,
уулу*

Атасы – Орозов Жалал.

Бир атанын балдарынан тараган агалары.

Солдон оңго карай арткы катардагылар: Шарип, Жолдош, Абдылхай, Режеп, Назирдин.
Алдыңкы катардагылар: Дооран (небереси Шералы менен), Жумабай, Сайдин,
Насирдин, Адилбек, Файзидин.

Жерге-Тал району, Кара-Шоро кыштагы. 1986-жыл.

Студенттик күндөр. Фрунзе шаары. 1978-жыл.

Шакирттер
илимий жетекчиси
ф.и.д., академик
А. Акматалиев менен
(солдон оңго) – филология
илимдеринин кандидаттары:
Мукасов М.,
Кадырмамбетова А.,
Обозканов А., Орозова Г.

Белгилүү манастануучу,
КРнын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик
сыйлыгынын лауреаты, устаты С.Мусаев менен.
Бишкек, 2009-жыл.

КР УИАнын корреспондент-мүчөсү, КРнын илим жана техника
жаатындагы мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, КРнын или-
мине эмгек сиңирген ишмер, белгилүү фольклорист окумуштуу,
ф.и.д. Р.З.Кыдырбаева менен. Бишкек, 2021-жыл.

КРнын президенти Аскар Акаев мамлекеттик сыйлык тапшырып жаткан учур.
Бишкек, Өкмөт үйү, 2004-жыл.

Г.Орозова менен А.Обозканов устаты ф.и.к., КРнын илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, КРнын маданиятына эмгек сиңирген ишмер Батма Кебекова менен (ортодо) Бишкек шаары. 2005-жыл.

Студенттик курак.
Фрунзе шаары. 1976-жыл.

Үй-бүлөсү менен. Туруп тургандар: кичүү кызы Бегимжан, уулу Каниет. Отургандар: улуу кызы Фарида, жолдошу Абдыганы жана Гүлбара эже. Бишкек шаары. 2006-жыл.

Ч.Айтматовдун 70 жылдык юбилейине арналган эл аралык конференциянын күндөрүндө. Түркия, Анкара, 1998-жыл.

Айылдагы бир туугандары менен.
Солдон оңго: Г.Орозова, агасы Насирдин, эжеси Жанара.
Жерге-Тал району, Кара-Шоро айылы. 2008-жыл.

Кайын атасы, кайын энеси, уулу, жолдошу менен.
Бишкек шаары. 2002-жыл.

Түркиялык жана кыргызстандык окумуштуулардын биргелешип иштегөн жыйынтыгын белгилөө учурунда. Солдон оңго: Кадырмамбетова А., Орозова Г., Садык Турал, Муратов А., Мусаев С., Ришад Кенч, Абетеков А., Кырбашев К., Акматалиев А., Коңкобаев К., Кармышаков С., Мукасов М.
Бишкек шаары. 2002-жыл.

Достору менен эс алуу учурунда.
«Сейил» эс алуу багы, 2002-жыл.

Достору менен.
Бишкек шаары, 2005-жыл.

«Көр-Оглы» дастанына арналган эл аралык конференцияда.
Ашхабад, 2009-жыл.

Группалаштары менен 40 жылдан кийинки жолугушуу.
(Г. Орозованын үйүндө). Бишкек шаары, 2018-жыл.

Германия, Потсдам шаары, Сан-Суси сарайы. 1989-жыл.

Ч. Айтматовдун чыгармачылыгына арналган илимий
конференцияда. Солдон оңго: ф.и.д. Байгазиев С.О.,
ф.и.к. Орозова Г., ф.и.д. Исаков К.А. Ош шаары, 2008-жыл.

Ат-Башы районунун «Селкинчек» жайлоосунда кызы
Фарида менен. 1997-жыл.

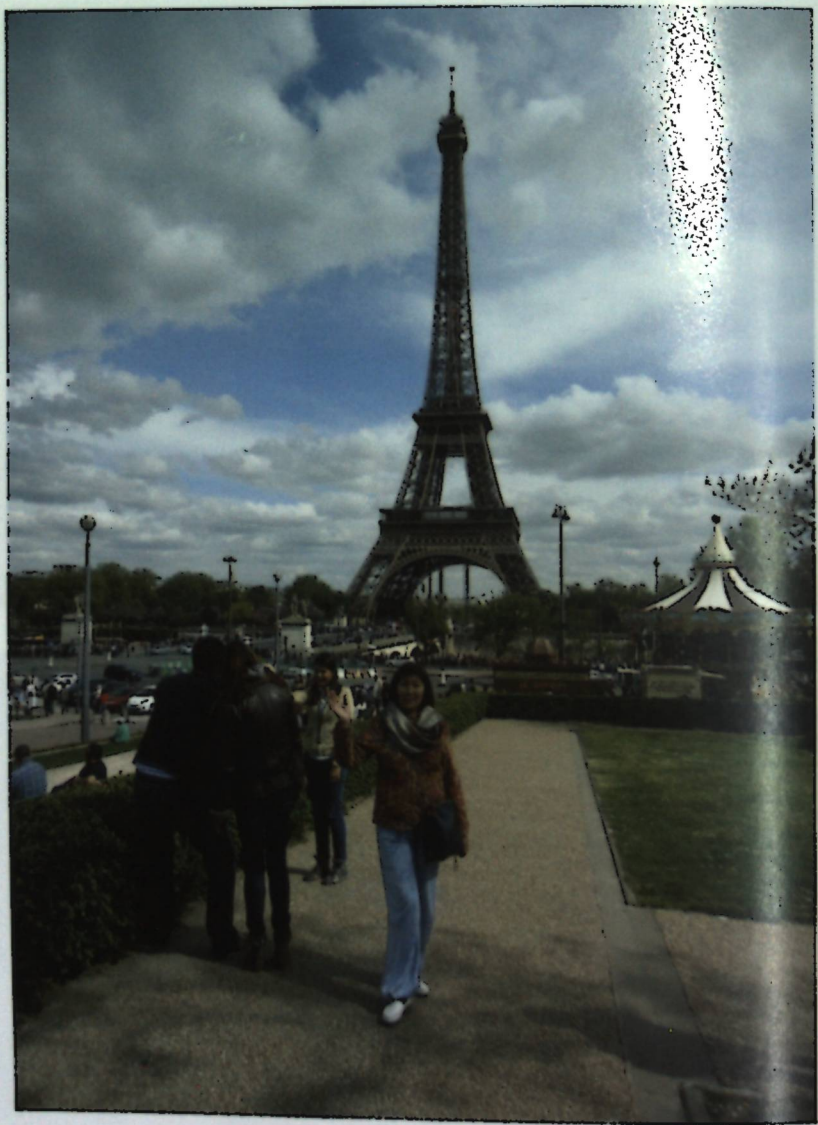
Ат-Башы районунун Аки-Булак жайлоосунда.
1997-жыл.

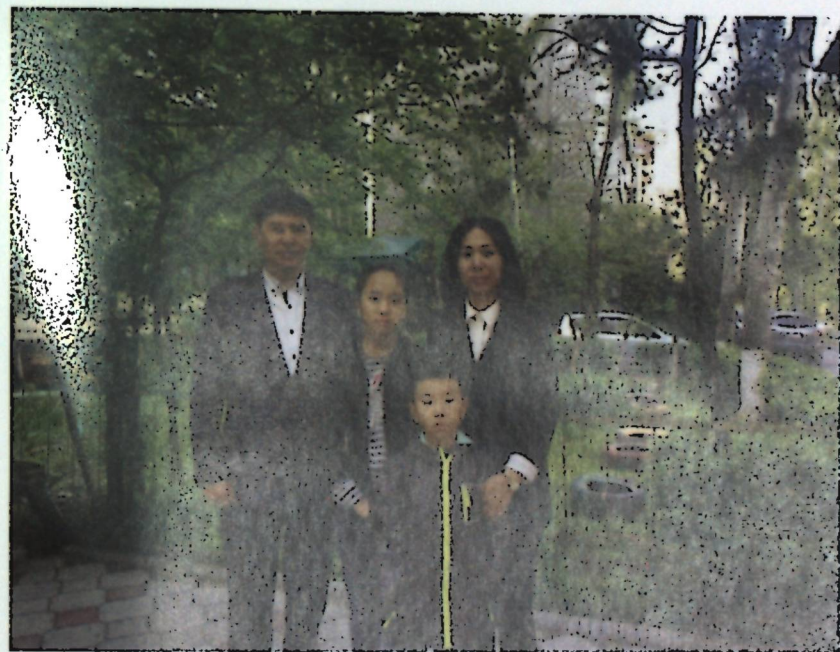
Г. Орозова кичи мекенинде Ак-Сайдын көпүрөсүнүн жанында
2012-жыл.

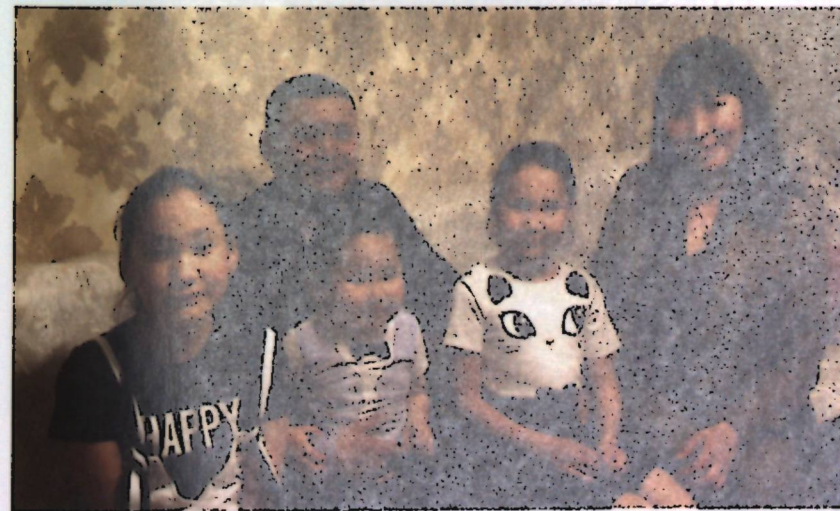
Достору менен Барселонада.
Солдон оңго: жолдошу Абдыганы, Гүлбара, Жаңыл, Абдиламит.
Испания, Барселона, 2013-жыл.

Г. Орозова Парижде. Эйфел мунарасынын жанында.
2013-жыл.

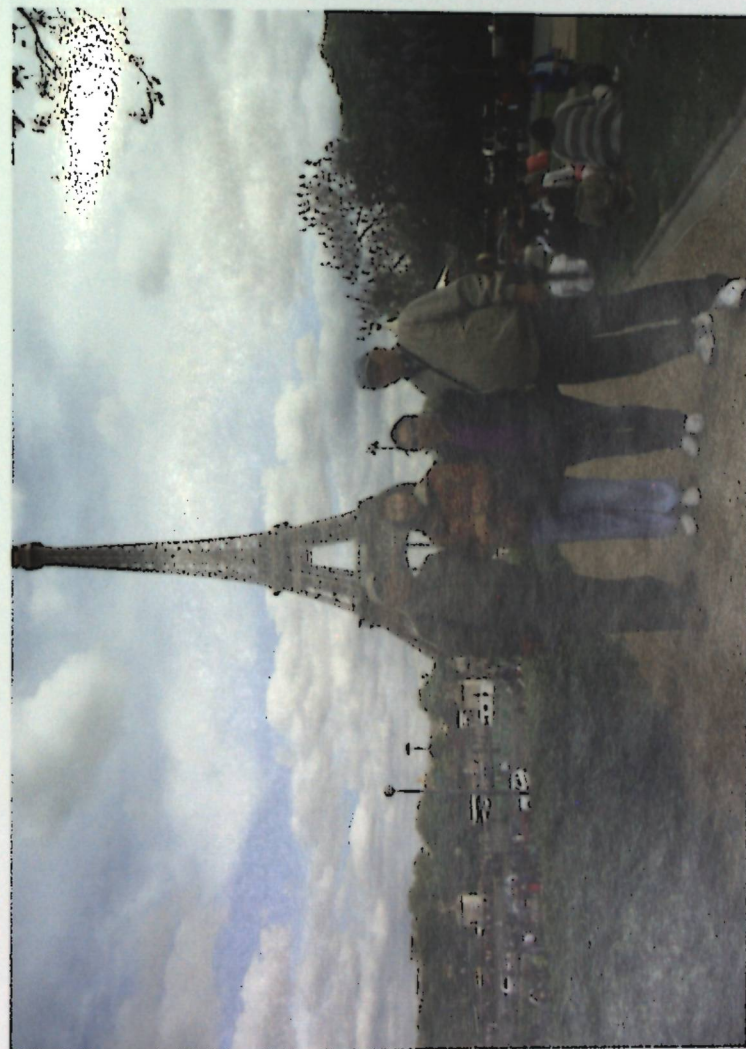
Кичүү кызы Бегимжан үй-бүлөсү менен. Бишкек, 2021-жыл.

Улуу кызы Фарида үй-бүлөсү менен. Бишкек, 2021-жыл.

Уулу Каниет үй-бүлөсү менен. Бишкек, 2021-жыл.

Франция, Париж.

Эйфел мунарасынын жанында достору менен.

Солдон оңго: жолдошу Абдыганы, Гүлбара, Жаңыл, Абдиламит. 2013-жыл.

Италия. Неапол. Солдон оңго: достору Абдиламит, Жаңыл, Г.Орозова жолдошу Абдыганы менен. 2013-жыл.

Италия, Рим. Колизейдин жанында. Солдон оңго: Гүлбара, Абдыганы, Жаңыл 2013-жыл.

КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИ

ПРЕМЬЕР-МИНИСТР
КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

БИШКЕК ш. ОКМОТ УНУ

17.09.2001 г.

г. БИШКЕК, ДОМ № 1

10.10.01

Национальный центр манускриптов и
художественной культуры НАН
Кыргызской Республики
Орозов Г.Д.

Уважаемый Гулбара Джалаловна!

От имени Правительства Кыргызской Республики и от себя лично поздравляю Вас с присуждением Государственной премии Кыргызской Республики имени К.Тыныстановой!

С обретением независимости стало возможным переосмысление литературно-культурного наследия с новых позиций, обновление сознания людей и их мировоззрения.

В Вашем семитомном труде «Кыргыз адабиятынын тарыхы» (История кыргызской литературы) охвачен огромный материал, начиная от малых форм устного народного творчества до литературных фактов конца двадцатого столетия.

Перед Вами стояло немало сложных задач развития фольклора и литературы, и Вы проделали огромную работу по преодолению последствий методологического принципа советской литературной науки. Мы впервые имеем возможность ознакомиться с портретными очерками творчества акынов-заманистов, таких, как Калыгул и Арсанбек, статьями о творческом наследии зачинателей кыргызской письменной литературы С.Карачева, К.Тыныстановой.

Вашим трудом Вы постарались устранить такие «белые пятна» и дать им возможность полную картину кыргызского фольклора и литературы. «История кыргызской литературы» отличается от прежних изданий тем, что охвачен богатейший материал кыргызского фольклора по всем жанрам и многие его образцы публикуются впервые, и единственным критерием оценки произведений стали их художественные достоинства.

Убежден, что Ваш труд станет настольной книгой преподавателей и студентов филологических факультетов, всех, кто интересуется литературоведением и фольклористикой, будет способствовать формированию нового видения, нового понимания путей становления и развития национального художественного слова.

Желаю Вам крепкого здоровья, счастья и благополучия!

Премьер-министр

Н.Танашев

ДИПЛОМ

Г-1 № 294440

Настоящий диплом выдан Орозову
Гуларе Джалаловне
в том, что она... в 1978 году удостоилась
Государственной премии Кыргызской Республики
имени К.Тыныстановой
и в 1978 году удостоилась премии
Кыргызской Республики
по специальности литературоведение
и художественная культура
Государственной экзаменационной
комиссией от 28.10.1978 г.
президентом Кыргызской Республики
К.Тыныстановой
Гуларе Джалаловна
1978 г.
10.10.01

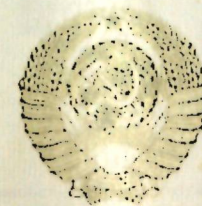
ДИПЛОМ

Г-1 № 294440

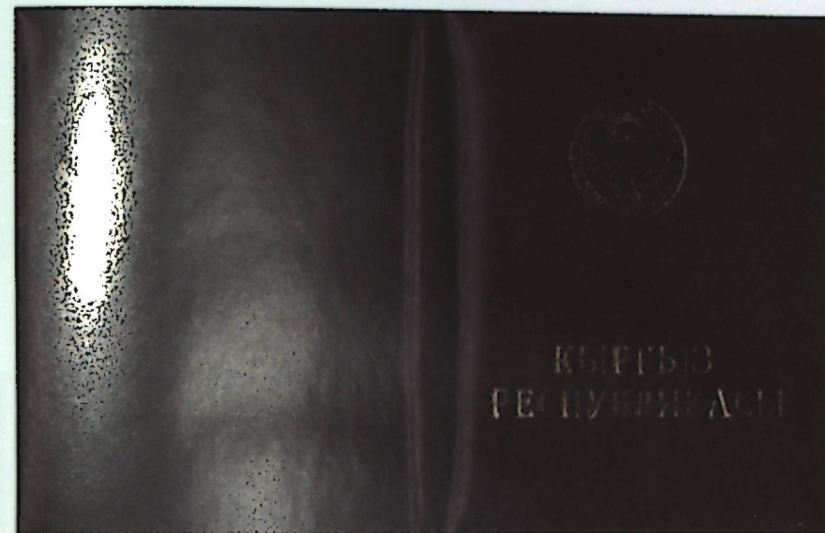
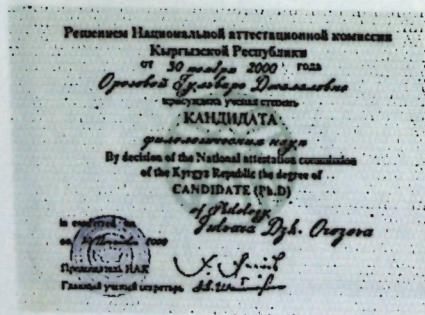
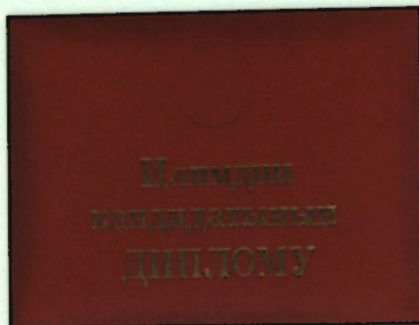
Настоящий диплом выдан Орозову
Гуларе Джалаловне
в том, что она... в 1978 году удостоилась
Государственной премии Кыргызской Республики
имени К.Тыныстановой
и в 1978 году удостоилась премии
Кыргызской Республики
по специальности литературоведение
и художественная культура
Государственной экзаменационной
комиссией от 28.10.1978 г.
президентом Кыргызской Республики
К.Тыныстановой
Гуларе Джалаловна
1978 г.
10.10.01

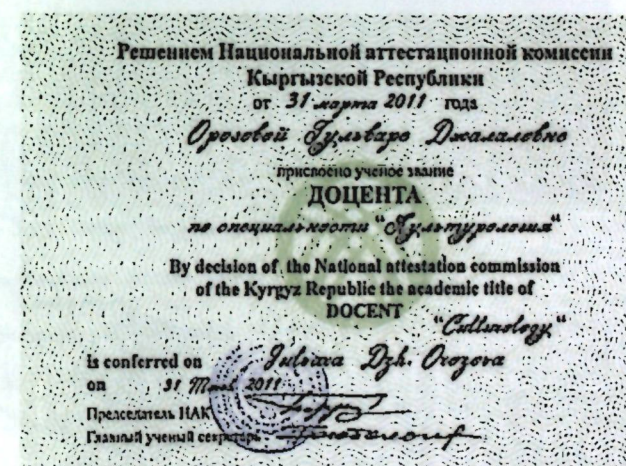
ДИПЛОМ
О ПЕРЕПОДГОТОВКЕ

Дип № 012948

Настоящий диплом выдан Орозову
Гуларе Джалаловне
в том, что она... в 1978 году удостоилась
Государственной премии Кыргызской Республики
имени К.Тыныстановой
и в 1978 году удостоилась премии
Кыргызской Республики
по специальности литературоведение
и художественная культура
Государственной экзаменационной
комиссией от 28.10.1978 г.
президентом Кыргызской Республики
К.Тыныстановой
Гуларе Джалаловна
1978 г.
10.10.01

ИЛИМДИН ДОКТОРУНУН ДИПЛОМУ

Мамлекеттик үлгүдөгү документ

Кыргыз Республикасынын
Жогорку аттестациялык комиссиясынын
чечими менен

31-май 2018-ж. (протокол № 58-1/20)

Орозова Гүлдара Жамаловнага

филология илимдеринин

ДОКТОРУ

окумуштуу катчысы берилди

Төрага

Башикы окумуштуу катчысы

ИДД № 001569

Бишкек ш.

Документ государственного образца

Решением
Высшей аттестационной комиссии
Кыргызской Республики

31 мая 2018 г. (протокол № 58-1/20)

Орозовой Гүлдара Жамаловна

присуждена ученая степень

ДОКТОРА

филологических наук

Председатель

Главный ученый

Бишкек

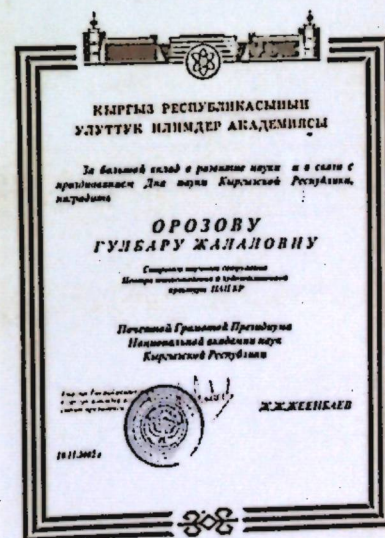
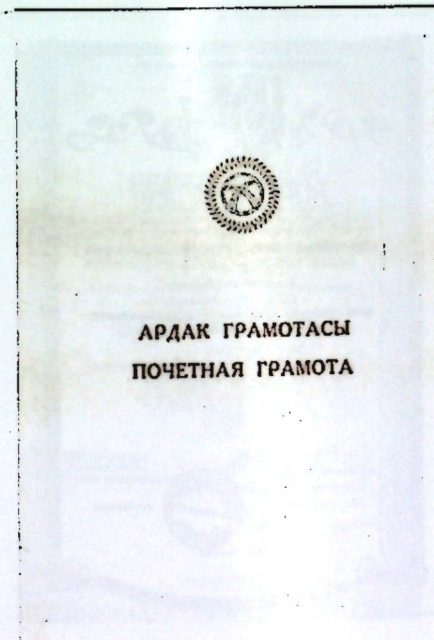
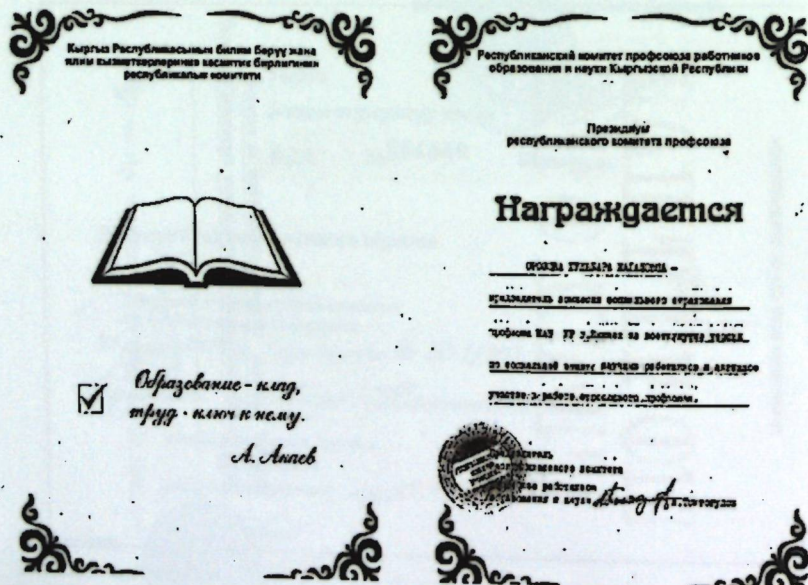
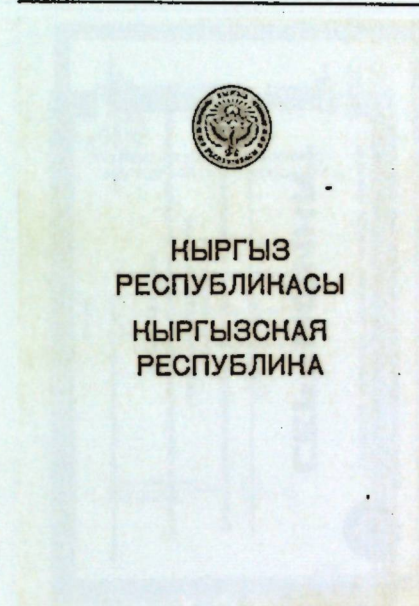
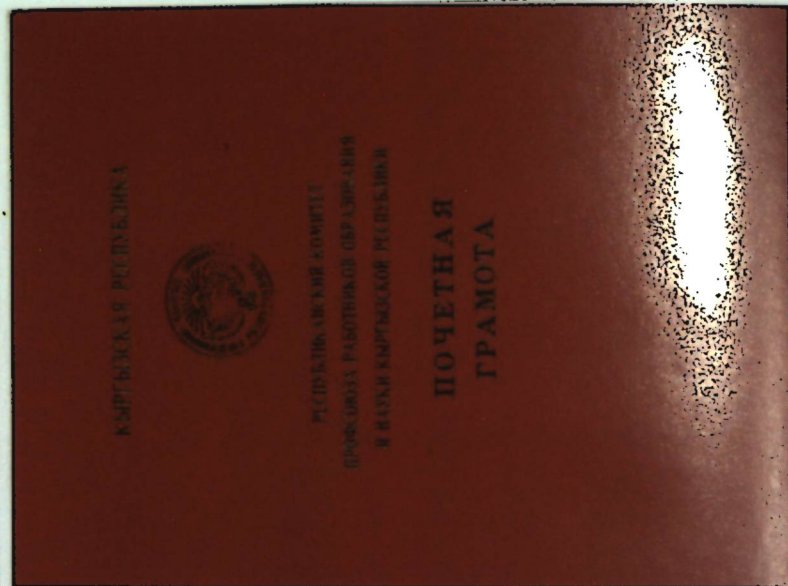
ПОЧЕТНАМ
ГРАММОТА

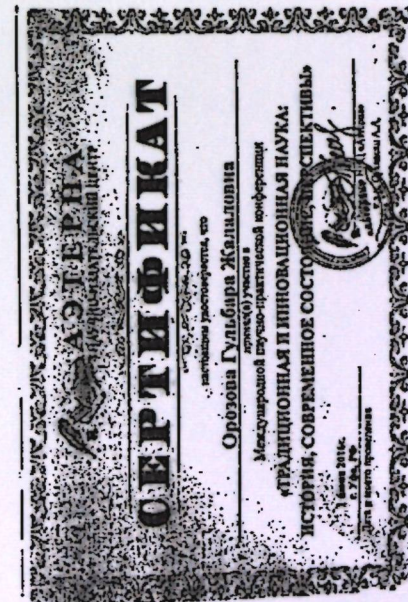
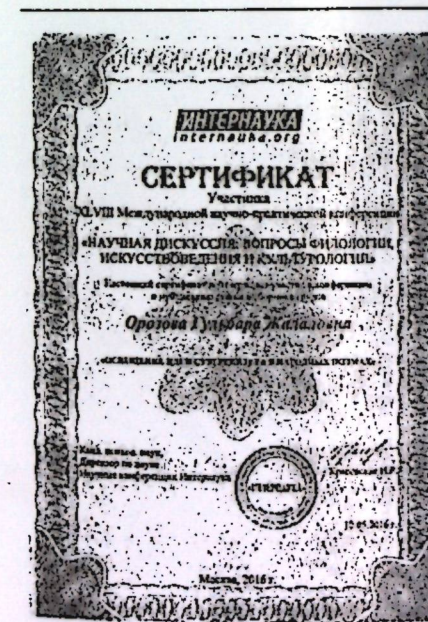
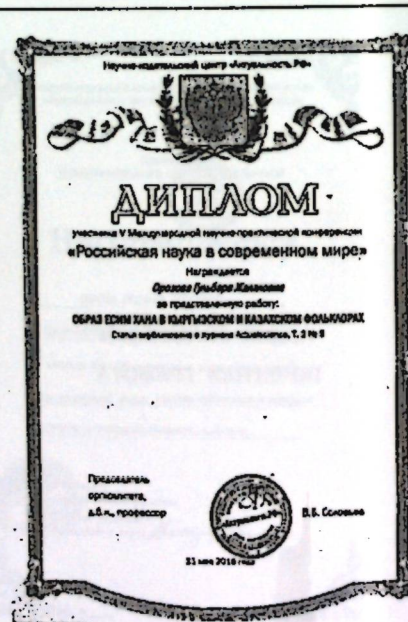
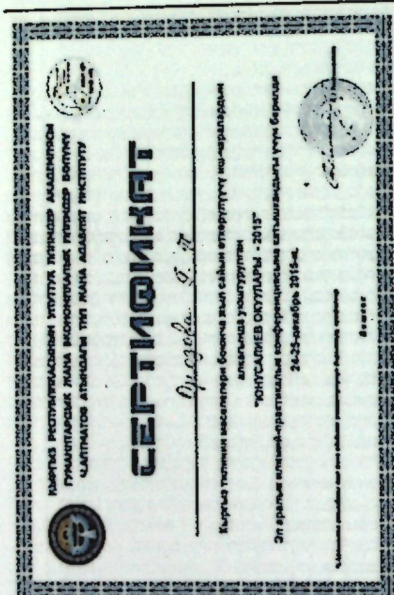
ПРОТЕКАРИ ВСЕХ СТРАН СОЗДАЙТЕСЯ

ПОЧЕТНАМ
ГРАММОТА

СЕРЖОК Г. ИСМАИЛОВ ИЛИМДИН ДОКТОРУНУН
ДИПЛОМУ

Орозова Гүлдара Жамаловна

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛЖИДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН ЧАЙМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТЫЛ ЖАНА АДАБИЕТ ИНСТИТУТУ
ЖУСУП КАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
Д. 18. 16.52 БЕЛОМЕСТНОУ РАЛЫК
ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕЧКИ

Кыял кыял унутулган
УДК 3 96.3 (575.2) (643.3)

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАТОВНА

КЫРГЫЗ ЭЛДИК ПОЭМАЛАРЫНЫН
ИСТОРИЗМИ ЖАНА ЖАНРДЫК ЖАҢЫЛАНУУ
(ЖАНР. СЮЖЕТ. ИСТОРИЗМ)

Алматы 1021 01 - фольклористика

Философия, искусство, литература, искусство, искусство, искусство
Учун кыял кыял унутулган
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2017

ГҮЛБАРА ОРОЗОВА

КЫРГЫЗ БИР
ФОЛЬКЛОР
ЖАНРДЫК СОСТАВЫ ЖАНА
ПОЭТИКАСЫ

Гүлбара Орозова

КЫРГЫЗДАРДЫН
УЛУТТУК
АДАНИЯТЫ

(Кыргыздардын
Улуттук Адабияты)

ГҮЛБАРА ОРОЗОВА

КЫРГЫЗ
ӨЛӨҢДӨРҮ

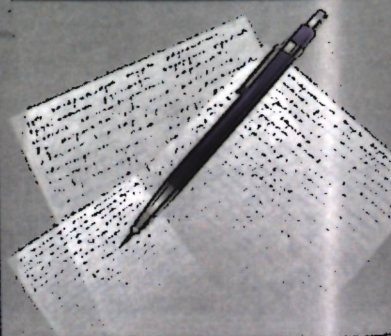

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА

ТҮРК ЭЛДЕРИНИН
ПОЭМАЛАРЫ: ТАРИХЫЙ
ПРОЦЕСС ЖАНА ЭПИКАЛЫК
БАЙЛАНЫШ

Гүлбара Орозова

АДАБИЙ
ПОРТРЕТТЕР
ЖАНА
ПРОБЛЕМАЛАР

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА

ЖЫЛДАР,
ОЙЛОР,
ИЗИЛДӨӨЛӨР

БИШКЕК - 2020

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА

ФОЛЬКЛОРДУК
ЖАНРЛАРДЫН
ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

БИШКЕК - 2021

АЛТЫН КАЙЫНЭНЕМ – ЭНЕКЕМ

«Келиндин келгендегиси эстен кетпейт» демекчи, эшикти келин болуп аттап кирген күндөн тартып, кызым деп эркелетип, бооруна тартып, кемчилигимди ыгы менен акырын айтып, келин эмес өз кызындай кабыл алган алтын кайненем – энекем аман болсун! Үйрөнүп кетесиң, баарыбыз эле ушинтип үйрөнгөнбүз деп дем берип, кепкеңешин, акыл-насаатын айтып колдоп турат. Келин болуп 18 жашымда келгем, бардык тиричиликти, оокатты энемден үйрөндүм. Ошондон бери жашоонун ырахат күндөрүн, жылуу көз ирмемдерди, күлкүлүү окуяларды, баа жеткис убакытты чогуу өткөрүүдөбүз. Ар дайым мени коомчулукка, туугандарга, жоро-жолдошторго мактап, турмуштун туура нугуна багыттап турат.

Энекем – абдан акылдуу, сабырдуу, көрөгөч адам. Замандын агымы менен болот. Мен үчүн энем – жакшы кеңешчи, керектүү учурда баа жеткис энциклопедия. Чарчасам аяйт, эс алып ал алтыным деп айтат.

Энеме кызматымды эч качан аябайм, бутуна бут, колуна кол болуп жардам берип, бардык күчүмдү жумшаганга аракеттенем. Анткени энекемдин жакшылыгы, мага кылган жылуу мамилеси, жардамы, мээнети эң эле чоң! Бүгүнкү жетишкендиктер – апканада болобу, үй-бүлөдө болобу кожойкелик сапаттарым кайненеме таандык. Энем мени жакшы көрөт, мени менен чын жүрөктөн сыймыктанат. Бул мен үчүн чоң жетишкендик, Кудайым буюрса, келечекте келин күткөндө, энемдей кайнене болгум келет.

Сайкал ХАЛИЛОВА,
келини

ГҮЛБАРА ОРОЗОВА

«КУЛМЫРЗА МЕНЕН
АКСАТКЫНДЫН»
ИЗИ МЕНЕН
КУБАТ БИЙДИН
ТАРЫХЫНА КАРАЙ

Орозова Гүлбара

КЫРГЫЗ ЭЛДИК
ПОЭМАЛАРЫНЫН
ТАБИЯТЫ

МАМЕ

Мама... для каждого из нас — одна единственная на свете, самый любимый человек в целом мире. Она дала нам жизнь и делает все для того, чтобы мы были счастливы.

Между матерью и дочерью существует самая тесная и неразрывная связь. Она поддерживается любовью, заботой, нежностью и поступками.

Мама — первое слово, которое мы произносим, едва сделав первые шаги. Я помню, как мама вела меня в первый класс в школу, крепко держав за руку. Она очень переживала, как сложится моя школьная жизнь. Всегда помогает советом, когда трудно сделать правильный выбор. Она всегда поймет, утешит, обнимет. Иногда строго судила, ругала и нам казалось что не права, но на самом деле мама очень честная и справедливая. Столько раз она прощала нам наши ошибки, неудачи, грубое слово или непонимание. Сейчас повзрослев мы начинаем понимать и ценить это, когда у нас появились свои дети.

К сожалению, мы так редко задумываемся о том, сколько времени и сил, сколько труда и здоровья, сколько ласки и заботы тратит на нас мама. Вырастаем, обзаводимся своей семьей и погрузившись в быт, забываем иногда позвонить и узнать как дела. Сколько бы мы не говорили слов благодарности маме — этого будет мало!

С детства мама создала для нас замечательную семью, в которой всегда было уютно, тепло. Наш папа самый добрый, мягкий и интеллигентный человек. Ни разу за всю жизнь он не повышал голос на нас, не ругал. Он столько любви и доброты отдает нам, в его глазах столько отцовской любви и нежности. Мама с папой никогда не ругались, всю жизнь вместе бок о бок, преодолевая трудности и жизненные невзгоды, они достигли того уровня как сейчас. Вы всегда будете примером, моим вдохновением!

Когда мы учились в школе, папа уехал в Турцию, город Стамбул, чтобы защитить докторскую диссертацию. И мы остались одни на целых пять лет. Было очень трудно финансово, не хватало денег, папа учился, подрабатывал и каждый месяц отправлял деньги. И всегда мама покупала нам вкусняшки и сладости. Вот в очередной раз мы пошли в гастроном Азия, тогда только завезли импортное мороженое и мама купила нам всем, а себе нет... Мой младший брат ему было всего 6—7 лет спросил у мамы почему она себе не покупает, неужели не любит мороженое? Мама же ответила, что у нее болят зубы. На самом деле она сэкономила на себе, во всем себе отказывала, даже мороженое себе не покупала! Сегодня уже повзрослевший братик имеет прекрасную семью, детей и хорошую работу. Однажды купив разные виды мороженого принес маме, чтобы угостить вкусностями, которыми раньше мама кормила нас. Мама призналась, что на самом деле она очень любит мороженое. Просто в то время не было лишних денег при желании поесть, а сейчас может позволить себе все, но к сожалению зубы болят теперь по настоящему!

Сейчас вспоминая все это столько эмоций и слез на глазах, а будучи маленькими детьми, мы не замечали порой очевидное, на какие жертвы идут мамы ради семьи и детей.

Я бесконечно благодарна вам, мам! Я восхищаюсь вашей силой духа, храбростью, добротой. Вы столько пережили, были и тяжелые моменты, но при этом всегда твердо стояли на ногах! Я все ценю, замечаю и никогда не забуду. Пусть жизнь ваша будет долгой и легкой, мамуля!

Берегите мам, потому что «мы до тех пор останемся детьми, пока живут на свете наши мамы!...»

Фарида АХМЕТОВА,

дочь

Благодарю, МАМА!!!

Мама, мамочка, мамулечка! Наша родная, самая заботливая, сильная, женственная! И слов не хватит передать всю благодарность за все, что Вы с папой нам дали, и даете до сих пор.

Сегодня мы сами родители, самодостаточные женщины, состоявшиеся как жены, келинки, мамы, у нас свои семьи, дети. Хотя совсем недавно мы были детьми, как и все доставляли немало хлопот. Но Вы наши мама и папа - лучшие родители, отдавшие всю молодость, труд, заботу, ласку и любовь, вложившие в нас чувство ответственности, уверенности, давшие достойное образование и воспитание!

Мама, вы с детства прививали нам с сестрой как девочкам хорошие и правильные манеры поведения в семье, обществе. Навсегда осталось в памяти ваши слова: «Кыз барган жеринен көгөрөт! Мага демек негрге күйөөгө чыккыла, главное кеткенден кийин кайра ыйлап келбегиле!» Каждый раз думаю об этом, как правильно вы настраивали нас на все тяготы жизни и их преодоление. И до сих пор мотивируете, стимулируете, даете правильные советы, предложения!

Наш дом всегда был полон людьми, гостями... в памяти остались бесконечные подготовки к приему гостей, родственников ожидаемых и неожиданных. Мы конечно не всегда были рады этим мероприятиям, ворчали и возмущались что устали.. но Вы мамочка всегда нас успокаивали, говорили: «Канча бут кирсе, ошончо кут кирет!» при этом дрессировали нас и нашу «Голливудскую улыбку» на все 32 зуба.. постоянно напоминая нам: «Зубы дорогая, зубы!» Сестра зачастую просила повесить табличку на ворота: «Нас нет дома», хотя бы на выходных. Тогда это казалось чем то тяжелым, несправедливым, а сегодня мы вспоминаем эти моменты с улыбкой на лице. Но и эти дни прошли, сегодня эти потоки людей не прекратились в

родительском доме, гостеприимство у Вас в крови, мама, а мы и наша келинка теперь мастерски принимаем гостей, состоялись как отличные хозяйки. Ведь все это благодаря Вам, вашим усилиям и правильному воспитанию.

Мамочка - вы всегда были и будете для меня примером для подражания, ответственного и очень сильного духом человека, осознанно и своим трудом достигшего всех высот и наград в профессиональной научной деятельности, умной женщины с большим авторитетом среди друзей и коллег, сочетающая в себе все качества современной женщины. При этом ни на минуту не забывая о детях, семье и домашних заботах. Вы дочь кыргызского народа - смелая, гордая, мудрая, справедливая и красивая!

Мама - вы отдали всю себя детям, семье, родным и близким, и конечно же науке! При этом напрочь забыв о собственном здоровье... Вы собственными силами добились немалых заслуг, наград, почета и доверия.

А сколько детей, студентов, аспирантов, магистрантов вы воспитали и обучили, многие из которых благодарны и держат связь до сих пор. Ведь кроме гранита науки, вы дали им обычное человеческое тепло, нравственность и духовное развитие. Я безумно благодарна богу за таких замечательных родителей, за нашего папу, из уст которого ни разу не слышали громких руганий и замечаний в адрес супруги, детей, внуков! За Вас мамочка - за то, что вы есть у нас. Вы свет в нашем доме, вы то связующее звено, которое объединяет нас, дарит тепло, ласку и уют! Люблю Вас Мама, живите долго, будьте рядом с нами как можно дольше!

Мои родные папа и мама, благодарю Вас любимые мои за жизнь, которую дали, за тот стержень что есть во мне, за уверенность и человечность в моем характере, ведь мои достижения на сегодня - результат вашей ежедневной кропотливой заботы и любви настоящих родителей!

Бегимжан ХАЛИЛОВА,
дочь

2-бөлүм

БИБЛИОГРАФИЯ

Г.Ж.Орозованын илимий эмгектери

1. Монографиялар, изилдөөлөр, методикалык колдонмолор

1. Орозова Г.Ж. Байсерке Калпаков. / Изилдөө. – Б., 1994. – 74 б.

Кыргыз улуттук жазма адабиятын баштоочулардын бири, акын, драматург, чечен, агартуучу, тунгуч журналист Байсерке Калпаковдун (1882–1941) өмүрү жана чыгармачылыгы боюнча изилдөө.

2. Орозова Г.Ж. Түрк элдеринин поэмалары: тарыхый процесс жана эпикалык байланыш. Монография. – Б.: «Шам», 2000. – 189 б.

Эмгекте түрк тилдүү элдерде орток айтылган жана чыгыш поэзиясынан келген элдик поэмалардын кыргыздарга таралышы, варианттары, айтылыш өзгөчөлүгү, жанрдык, сюжеттик-композициялык түзүлүшү туурасында изилдөө жүргөн.

3. Орозова Г.Ж. Түрк элдеринин поэмаларынын кыргыздарга таралышы жана айтылыш өзгөчөлүгү. (2 б.т.) Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын авторефераты. – Б.: «Илим», 2000. – 27 б.

4. Кыргыз адабиятынын тарыхы. 7 томдук (авторлош). 1-том. – 684 б., 3-том. – 676 б., 5-том. – 764 б., 6-том. – 684 б. – Б.: «Шам», 2002.

Кыргыз адабиятынын тарыхына арналган жети томдук фундаменталдык эмгекте Орхон-Енисей тексттеринен баш-

тап бүгүнкү күнгө чейинки кыргыз адабиятына тиешелүү материалдар камтылган. Көрсөтүлгөн томдордо автордун фольклор, акындар чыгармачылыгы жана кыргыз адабияты боюнча жазган эмгектери кирген.

5. Орозова Г.Ж. Кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы жана поэтикасы. Монография. – Б.: «Бийиктик», 2003. – 140 б.

Эмгекте кыргыз балдар фольклорунун жанрдык составы аныкталып, илимий принципте классификацияланган. Балдар фольклорун изилдөө генетикалык, жаш өзгөчөлүк жана аткарган кызматы боюнча жүргүзүлгөн. Ошондой эле балдар фольклорунун поэтикасынын айрым маселелери да анализге алынган.

6. Кыргыз адабият таануу илими жана сыны; 2 томдук (авторлош). 1-том. – 496 б., 2-том. – 720 б. – Б.: «Шам», 2005.

«Кыргыз адабият таануусу жана сыны» деген эки томдук фундаменталдуу эмгекке кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгы жана акындар поэзиясы жөнүндө илимий эмгектерди жазган окумуштуулардын жана профессионал адабиятыбыздын ар түрдүү жанрларынын, проблемаларынын үстүндө иштеген адабиятчылар менен сынчылардын чыгармачылык илимий портреттери камтылган.

7. Азыркы кыргыз адабияты (авторлош). 1-том. – Б., 2005. – 449 б. 11-том. Тил адабият жана искусство маселелери. / Журнал, № 2 (7). – Б., 2009. – 200 б.

Кыргыз адабияты XX кылымдын 60-жылдарынан тартып өзүнүн гүлдөө доорун башынан өткөргөн десек болот. «Азыркы кыргыз адабияты» деген эки томдук эмгекке проза, поэзия, драматургия жана адабият таануу менен сында активдүү иштеген акын-жазуучулардын, калемгерлердин чыгармачылыгы жөнүндө илимий обзордук мүнөздөгү материалдар камтылган.

8. Орозова Г.Ж., Ботоканова Г.Т. Культурология. Программа жана методикалык материалдар (кырг. орус тилдеринде). – Б.: КНАУнун типографиясы, 2006. – 30 б.

9. Орозова Г.Ж. Манастаануу. Программа жана методикалык материалдар (кырг. орус тилдеринде). – Б.: КНАУнун типографиясы, 2007. – 37 б.

10. Орозова Г.Ж. Адабий портреттер жана проблемалар / Илимий изилдөөлөр. – Б.: «Бийиктик», 2009. – 204 б.

Китепке элдик тамсилдин жанрдык өзгөчөлүгү жана кыргыз адабиятындагы жаңылануу, көркөм табылгалар туурасындагы илимий макалалар, адабият таануу илимине өз салымын кошкон айрым окумуштуулардын портреттери кирген.

11. Орозова Г. Ж. Кыргыздардын улуттук маданияты (байыркы доордон XIX кылымдын аягына чейин) / Окуу куралы. – Б.: «Бийиктик», 2010. – 132 б.

Аталган окуу курал ЖОЖдордо маданият таануу предметин окутуунун негизинде иштелип, кыргыз улуттук маданияты руханий маданият жана материалдык маданият деп бөлүнүп, тарыхый-этнографиялык, философиялык планда изилденген.

12. Орозова Г. Ж. «Кулмырза менен Аксаткындын» изи менен Кубат бийдин тарыхына карай / Изилдөө. – Б.: «Бийиктик», 2013. – 68 б.

Изилдөө Кубат бийдин (1690/1700–1761) 320 жылдыгына арналып, тарыхый инсандын өмүр жолу, саясий ишмердиги жана кыргыз фольклорундагы «Кулмырза менен Аксаткын» поэмасындагы Кубат бийдин тарыхый Кубат бий менен тарыхый-фольклордук негизи туурасында жазылган.

13. Орозова Г. Ж. Кыргыз өлөңдөрү / Изилдөө. – Б.: «Улуу тоолор», 2015. – 148 б.

Эмгекте кыргыз фольклорундагы өлөң жанры биринчи жолу изилдөөгө алынып, өлөң ырларынын табияты, жазылуу, жыйналуу тарыхы, тарыхый башаты, түзүлүшү, поэтикасы сыяктуу проблемалар каралган. Изилдөөнүн аягына кыргыз өлөңдөрүнүн тексти тиркеме түрүндө берилген.

14. Орозова Г. Ж. Кыргыз элдик поэмаларынын табияты / Монография. – Б.: «Улуу тоолор», 2015. – 356 б.

Монографиялык эмгекте кыргыздын нукура элдик поэмалары биринчи жолу илимий жактан классификацияланган. Элдик поэмалардын жанрдык өзгөчөлүгү, сюжеттик түзүлүшү, образдар системасы, историзм маселеси, историзмдин принциптери жана типологиясы, фольклор менен тарыхтын катышы сыяктуу проблемалар илимий-теориялык планда изилденген.

15. Орозова Г. Ж. Кыргыз элдик поэмаларынын историзми жана жанрдык жаңылануу (Жанр. Сюжет. Историзм). (3 б.т.) Филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын

изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын авторефераты. – Б.: «Мега-формат», 2017. – 46 б.

16. Кыргыз адбиятынын тарыхы. //Кайрадан толукталып басылган 10 томдугуна авторлош. – Б.: «Кут бер» ЖЧК, 2017.

17. Жылдар, ойлор, пикирлер, изилдөөлөр. – Б.: ЖЧК «Абыкеев А.Э.», 2020. 381 б.

Жыйнакка кыргыз маданияты, фольклору, акындар чыгармачылыгы жана профессионалдык адабияты боюнча 1982–2018-жылдар аралыгында жазылган публицистикалык жана илимий макалалар, илимий конференциялардагы баяндамалар, изилдөөлөр хронологиялык тартипте жайгаштырылып киргизилген.

18. Фольклордук жанрлардын өзгөчөлүгү (илимий эмгектер). – Б.: ЖЧК «Абыкеев А.Э.», 2021. 460 б.

Китепте камтылган илимий эмгектерде фольклордук жанрлардын спецификалык өзгөчөлүгү, жанрлардын табияты, элдик чыгармалардагы историзм, поэтика жана фольклордук мурастардагы салттуулук жана индивидуалдуулук, синкретизм сыяктуу проблемалар каралган.

2. Илимий макалалар

1. Адабий мурас: О.Лепесов, Б.Калпаков, Ж.Түлөбабиров. (0,3 б.т.) – Б., «Мурас» журналы. 1991, № 5.

2. «Байсерке чечен». (0,5 б.т.) – Б., «Кыргыз руху» газетасы. 1991. 11-сентябрь.

3. «Адашкан жана чаташкан ырлар». (0,6 б.т.) – Б., «Кыргыз маданияты» газетасы. 1991, 24-октябрь.

4. «Манасчы Кенжекара». (0,4 б.т.) – Б., «Манас дубурту» газетасы. 1994, № 5.

5. «Боз жигит» поэмасы. (0,5 б.т.) – Б., «Кыргыз руху» газетасы, 1994, 18-ноябрь

6. «Момия» таржымалы. (0,6 б.т.) – Б., «Кыргыз маданияты» газетасы. 1994, декабрь.

7. «Акын жана улуу эпос». (0, 2 б.т.) – Б., «Кыргызстан маданияты» газетасы. 1995, 23-август.

8. «Чыгыш поэмаларынын кыргыздарга таралышы: «Муңдук-Зарлык» поэмасы». (1,3 б.т.) Китепте: «Манас» эпосу

нун айрым маселелери. – Б., Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. 1995. – 152 б.

9. «Чыгыш поэмаларынын кыргыздарга таралышы: «Бозжигит» поэмасы». (0,5 б.т.) Түрк адабияты жана диалектилер. Журнал. Анкара, 1996, № 10.

10. «Нарикбай» дастаны». (0,6 б.т.) «Китепте: Адабиятыбыздын актуалдуу проблемаларынан. – Б., Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. 1997. – 69 б.

11. «Нарикбай» («Чоро») чыгармасынын башаты жана кыргыздарга айтылып өзгөчөлүгү». (1,3 б.т.) Китепте: Фольклордун жанрдык табиятындагы салттуулук жана жекечелик өзгөчөлүктөрү. – Б., Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. 1998. – 154 б.

12. «Айтматов жана түрк калктарынын фольклору». (0,3 б.т.) Ч. Айтматов (жазуучунун 70 жылдыгына арналган Эл аралык симпозиумдун материалдары). – Анкара, 1999, 185–191 бб.

13. «Мундук-Зарлыктын» кыргыздарга айтылып өзгөчөлүгү». (0,8 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхынан. – Б., Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. 1999. – 176–188 бб.

14. «Мухтар Ауэзов түрк дастандарынын изилдөөчүсү» (0,6 б.т.) М.Ауэзов жана дүйнө адабияты. (М.Ауэзовдун 100 жылдык юбилейине арналган Эл аралык конференциянын материалдары). – Алматы, 1999. – 327 б.

15. «Түрк элдеринин поэмаларынын кыргыздар арасына таралышы: «Кыз Жибек» поэмасынын кыргыздарда айтылышы». (1 б.т.) Журнал Наука и новая технология (социальные и гум.науки). – Б., 1999, № 1–2.

16. «Тайлак баатыр». (0, 6/4 б.т. О. Ахмедов менен бирге.) – Б., «Аалам» газетасы. 2001, 29-август.

17. «Кыз Сайкал» – баатырдык эпос». (0,6 б.т.) – Б., «Заман Кыргызстан» газетасы. 2001, 10-август.

18. «Гүлгаакы» поэмасынын башаты же Шаамашрап менен Гүлгаакы». (0,6 б.т.) – Б., «Кыргыз руху» газетасы, 2002, № 4.

19. «Курманбек – тарыхый инсан» (интервью). (0,3 б.т.) Ош шаары, «Жаңы муун» газетасы. 2001, 9-ноябрь.

20. «Гүлгаакы» поэмасынын башаты жана андагы архаикалык мотивдер». (1,0 б.т.) Китепте: Көркөм адабияттын айрым проблемалары. – Б., Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. 2001. – 50–66 бб.

21. «С.Мукановдун адабият таануу, котормо, сын боюнча эмгектери». (0,3 б.т.) Китепте: Сабит Муканов жана казак адабияты (С.Мукановдун 100 жылдык юбилейине арналган Эл аралык конференциянын материалдары). – Алма-Ата, 2001. – 368 б.

22. «Мундук-Зарлык» поэмасы түштүк варианты боюнча». (0,5 б.т.) ОшМУ, «Вестник» (гум.илимдер) Ош, 2001. – 112–119 бб.

23. «Тайлак баатырдын тарыхый мезгили жана илимий-көркөм изилдениши». (0,6 б.т.) Китепте: Тайлак – улуттук баатыр. – Б.: Кыргызстан, 2001. – 5–18 бб.

24. «Жайдин уулу Жанайыл» (баш сөз, текст). (0,8 б.т.) – Б.: «Акбозат» газетасы. 2002, август.

25. «Балдар фольклору». (3,0 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклористика. I том. – Б.: Шам, 2002. – 377–424 бб.

26. «Кыз Сайкал». «Гүлгаакы». «Жалайыр жалгыз». «Ак Бермет». «Нарикбай». «Кыз Дарыйка». «Мундук-Зарлык». «Боз жигит». «Козу Көрпөш, Баян сулуу». «Кыз Жибек». (9,0 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклористика. III том. – Б.: Шам, 2002. – 667 б.

27. «С.Алайчиев» (илимий портрет). (0,7 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Төкмө ырчылар. V том. – Б.: Шам, 2002. – 542–563-бб.

28. «С.Чойбеков» (Илимий портрет) (0,9 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Төкмө ырчылар. V том. – Б.: Шам, 2002. – 603–616-бб.

29. «Байсерке Калпаков» (илимий портрет). (0,7 б.т.) Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. XX кылымдын адабияты (20–60-жж.) VI том. – Б.: Шам, 2002. – 77–89 бб.

30. «Мундук-Зарлык» поэмасынын башаты, таралуу аймагы жана кыргыз фольклорунан алган орду». (0,6 б.т.) Китепте: Мундук-Зарлык. Кыз Дарыйка. Нарикбай. / «Эл адабияты» сериясы – 11том. // Жыйнакты түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2002. – 5–14-бб.

31. «Кыз Дарыйка» поэмасынын айтылып, таралып өзгөчөлүгү». (0,8 б.т.) Китепте: Мундук-Зарлык. Кыз Дарыйка. Нарикбай. / «Эл адабияты» сериясы – 11 том. // Жыйнакты түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2002. – 240–252-66.

32. «Нарикбай» поэмасынын тарыхый негизи жана кыргыз варианттарынын композициялык бөтөнчөлүктөрү». (0,5 б.т.) Китепте: Мундук-Зарлык. Кыз Дарыйка. Нарикбай. / «Эл адабияты» сериясы – 11 том. // Жыйнакты түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2002. – 367–376-66.

33. «С.Алайчиев (Бала ырчы)». (1,2 б.т.) Китепте: С.Алайчиев (Бала ырчы). Токмо акын Сыдык Алайчиевдин чыгармалар жыйнагы. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2003. – 5–24-66.

34. «Тарыхый инсандын эпикалык образы». (0,2 б.т.) Китепте: Тайлак баатыр. Ормон хан. «Улуу инсандар» сериясы. // Түзгөндөр: А.Акматалиев, Г.Орозова, Н.Жангазиева. – Б.: Шам, 2003. – 224-6.

35. «Эпикалык салттуулук». (0,6 б.т.) Китепте: С.Касмамбет уулу. Билерик. / Поэма. // Жыйнакты түзгөн Г.Орозова. – Б.: Шам, 2003. – 3–12-66.

36. «Гүлгаакы» поэмасы жана эпикалык салт». (1,7 б.т.) Китепте: Гүлгаакы. Кыз Сайкал. / «Эл адабияты» сериясы – 25 том. // Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2003. – 5–28-66.

37. «Кыз Сайкал» – баатырдык эпос». (1,3 б.т.) Китепте: Гүлгаакы. Кыз Сайкал. / «Эл адабияты» сериясы – 25 том. // Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2003. – 279–298-66.

38. «Балдар фольклорунун классификациясы. Балдар ырларынын түзүлүшү жана поэтикасы». (1,6 б.т.) Кыргыз-Түрк Манас университети. Коомдук илимдер журналы. – Б., 2003. – 99–125-66.

39. «Казыбек көркөм сөздүн устаты». (0,3 б.т.) Китепте: Казыбек казалчы жана анын адабий мурастары. / Казыбек казалчынын 100 жылдыгына арналган Республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдары. Нарын шаары, НМУ, 2003. – 141–146-66.

40. «Кереметтүү жомоктордун композициясы». (0,6 б.т.) Вестник КГНУ, вып. I (гум. наук) – Б., 2003, № 5 62–66-66.

41. «Айбанаттар жөнүндөгү жомокторго жалпы мүнөздөмө». (0,5 б.т.) Вестник КГНУ, вып. I (гум. наук) – Б., 2003, № 5. – 66–69-66.

42. Кыргыз адабиятынын тарыхы Энциклопедиясы. (25 макала жарык көргөн). (1,7 б.т.) – Б.: КЭнин басмасы, 2004. – 444 б.

43. «Манас» эпосу жана зирек илимпоз». (0,7 б.т.) Китепте: «Манас» эпосу жана кыргыз оозеки чыгармачылыгынын айрым маселелери. Фольклорист окумуштуу А.Сыдыковдун илимий эмгектеринин жыйнагы. // Түзгөн жана баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Бийиктик, 2004. – 392 б.

44. «Манас» эпосу жана зирек илимпоз». (0,7 б.т.) – Б.: «Эркин-Тоо» газетасы. 2004, 1-октябрь.

45. «Кыргыздар жана жазма эстеликтер». (0,4 б.т.) Китепте: Көңө түрки жазууларынын зерттелуу: бүгүнкү мен болуп. // Туркестан шаарында өткөн Түрк элдеринин жазма эстеликтери аттуу Эл аралык симпозиумдун материалдары. – Астана, 2004. – 108–111-66.

46. «Момия» таржымалы». (0,6 б.т.) Китепте: Улуулуктун татаал жолу (А.Токомбаев адабий макалаларда, эскерүүлөрдө, документтерде). Түзгөндөр: Т.Токомбаева, Б.Исакова. – Б.: Бийиктик, 2004. – 520 б.

47. «С.Закиров» (илимий портрет). (0,5 б.т.) Китепте: Кыргыз адабият таануу илими жана сыны. I том. – Б.: Шам, 2005. – 392–397-66.

48. «А.Сыдыков» (илимий портрет). (0,6 б.т.) Китепте: Кыргыз адабият таануу илими жана сыны. I том. – Б.: Шам, 2005. – 403–409-66.

49. «Д.Туратов» (илимий портрет). (0,8 б.т.) Китепте: Кыргыз адабият таануу илими жана сыны. II том. – Б.: Шам, 2005. – 428–433-66.

50. «Т.Мияшев» (илимий портрет). (0,6 б.т.) Китепте: Азыркы кыргыз адабияты. I том. – Б.: Шам, 2005, 44–55-66.

51. «Т.Мамеев» (илимий портрет). (0,7 б.т.) Китепте: Азыркы кыргыз адабияты. I том. – Б.: Шам, 2005. – 186–195-66.

52. «Пассионардуулук сапатка ээ инсан». (0,5 б.т.) Китепте: Эңсегеним элиме кызмат кылуу. // А.Акматалиевдин

50 жылдыгына арналган жыйнак. – Б.: Шам, 2006. – 212–218-бб.

53. «Эр эмгегин эл баалайт». (0,5 б.т.) (М.Мукасов. А.Кадырмамбетова менен бирге). «Кут билим» газетасы. – Б., 2006, 10-январь.

Академик А.Акматалиевдин илимий уюштуруучулук ишмердиги жөнүндө.

54. «Кыргыздардын руханий маданиятындагы экологиялык маселелер». (0,5 б.т.) КАУ, Вестник №2. – Б., 2006. – 253–256-бб.

55. Кыргызстан Улуттук энциклопедиясы. (40тан ашуун макала жарык көргөн) (5,0 б.т.) // Кыргызстан. Улуттук энциклопедия. I–VII томдор. – Б., 2006. – 2015.

56. «Таш Мияшев жазган турмуш сабактары». (0,6 б.т.) «Эркин-Тоо» газетасы. – Б., 2007. 30-март.

57. «Өз алдынчалыктын жолу». (0,7 б.т.) «Адабий Ала-Тоо» газетасы. – Б., 2007. № 4 31-март.

58. «Өзүнчөлүктүн жаралышы». (0,6 б.т.) «Адабий Ала-Тоо» газетасы. – Б., 2007. № 10 31-июнь.

59. «Манастаанууну окутуунун айрым маселелери». (0,4 б.т.) – Б.: КАУ, Вестник № 1 (7) 2007.

60. «Ак Мактым» күүгө айланган дастан». (0,4 б.т.) // Адабият жана искусство маселелери. Журнал № 1. – Б., 2007. 95–97-бб.

61. «Цивилизация жана экология (Ч.Айтматовдун «Тоолор кулаганда» («Сардал кыз») романынын мисалында». (0,7 б.т.) – Б., 1) КАУ, Вестник № 2, 2008; 2) «Вопросы литературы и искусства». Журнал. № 5, 2008; 3) «Эркин-Тоо» газетасы, 11.06.2008.

62. «Матисаков А.» (илимий портрет). (0,8 б.т.) Тил, адабият жана искусство маселелери. /Журнал № 2(7) – Б., 2009. – 125–134-бб.

63. «Тамсилдин элдик мүнөзү». (1,0 б.т.) КМУУ, Вестник. Серия I. № 3. – Б. 2009 (ноябрь, декабрь).

64. «Распространение тюркских эпических произведений в кыргызском фольклоре» (на примере дастана «Кероглы») (Тезис. 0,1 б.т.) Материалы международной конференции «Жанр эпоса «Кероглы» и восточная литература». – Ашхабад, 2009. – 382-б.

65. «Эки тагдыр: Молдо Кылыч жана Тазабек Саманчин». (0,6 б.т.) «Кыргыз туусу» газетасы. – Б., 2010, № 1, 12-январь; 2010. № 2, 15-январь.

66. «Казак-кыргыз адабий байланышы жана Бауржан Момуш уулу». (0,5 б.т.) «Рух кенчи» газетасы. – Б., 2010, октябрь.

67. «Материалдык маданияттагы салттуу билимдер». (0,6 б.т.) – Б., Вестник КНАУ №1 (18). 2010. – 106–109-бб.

68. «Махмуд Кашкаринин «Түрк тилдеринин сөздүгүндөгү» адабий-мурастардын үлгүлөрү». (1-макала. Макал-лакаптар. 0,8 б.т.) Китепте: Махмуд Кашкари жана кыргыз маданияты. – Б.: Avgasuyarpress, 2011. – 283–293-бб.

69. «Элет эпопеясы». (1,2 б.т.) «Кутбилим» газетасы, № 17(10427), 5-май, 2011, 15-б; № 18 (10428), 13-май 2011, 14-б.

70. «Баатырдык поэмалардагы историзм». (0,9 б.т.) Тил, адабият жана искусство маселелери. Журнал № 1 (12) – Б., 2011. – 99–106-бб.

71. «Эр Эшим» поэмасы жана тарыхый чындык». (0,9 б.т.) // Материалы международной научно-теоретической конференции «Актуальные проблемы литературоведения, искусствознания и фольклористики на современном этапе». – Алматы, 2011. – С. 284–294.

72. «Тарых фольклордун предмети катары». (0,8 б.т.) – Б., КМУУнун Жарчысы. № 2. 2012. 667–672-бб.

73. «Кулмырза менен Аксаткын» – махабат трагедиясы». (0,3 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. // Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012, 7–12-бб.

74. «Ак Мактым» жана калмак доору». (0,5 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. // Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 61–66-бб.

75. «Карагул ботом» жана элдик философия». (0,5 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. / Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 85–89-бб.

76. «Жалайыр жалгыз» жомоктун негизинде түзүлгөн турмуштук поэма». (0,8 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл

адабияты» сериясы. 31 том. //Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012, 109–119-бб.

77. «Ак Бермет менен Качкан кыз туурасындагы тарыхый ырлар жөнүндө эки ооз сөз». (0,6 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. //Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 167–174-бб.

78. «Козу Көрпөш, Баян Сулуу» поэмасынын кыргыздарда айтылышы». (0,5 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. //Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 207–212-бб.

79. «Кыз Жибек» поэмасы жана кыргыз айтуучулары». (0,8 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. //Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 239–250-бб.

80. «Боз жигит» поэмасы». (0,7 б.т.) Китепте: Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. //Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б., 2012. – 319–327-бб.

81. «Кыргыздын канынан, жанынан жаралган улуттук эн тамгасы». (0,7 б.т.) «Жаңы Ордо» газетасы. 10-сентябрь 2013.1) – Б., «Эркин-Тоо» газетасы, 10-апрел, 2012.; 2) Китепте: Улуу «Манас» жана анын фальсификаторлору. – Б.: Турар, 2013. – 219–226-бб.

82. «Манасты» таанымаск улутубуздун тааныйбыз». (0,6 б.т.) 1) «Кут билим» газетасы, 2014, 20-апрель; 2) Китепте: Улуу «Манас» жана анын фальсификаторлору. – Б.: Турар, 2013. – 231–237-бб.

83. «Кыргыздар еврейлердин жоголгон уруусубу?» (0,6 б.т.) «Азия ньюст» газетасы. – Б., 2013, 26-июль.

84. «Ааламдашуубу же аң-сезимдин жоктугубу?» (0,5 б.т.) «Фабула планета» газетасы. – Б., 2013, июнь.

85. «Ч.Айтматовдун чыгармаларында улуттук идеянын берилиши». (0,6 б.т.) «Жаңы Ордо» газетасы. – Б., 2013, 10-сентябрь.

86. «Элдик поэмалардагы историзм маселеси жана «Шырдакбек» (0,7 б.т.) Тил, адабият жана искусство маселелери. /Журнал № 1, 2 (13,14) – Б., 2013. – 358–365-бб.

87. «Манас»: эпикалык жанрдагы салттуулук». (1,3 б.т.) Китепте: Улуттук идея: кыргыз тили жана адабияты. – Б.: ЧП Абыкеев А., 2013. – 72–94-бб.

88. «Коргол Досуевдин чыгармаларын изилдөө маселесине карата». (0,6 б.т.) 1) Тил, адабият жана искусство маселелери /Журнал. №1, 2 (13,14) – Б., 2013. – 39–44-бб. 2) Китепте: Ак таңдай, залкар талант Коргоол Досу уулу. – Б., 2013. – 52–59-бб.

89. «Каардуу күнгө кабылган Байсерке Калпаков». (0,7 б.т.) «Рух кенчи» газетасы. – Б., 2013, октябрь.

90. «Эпикалык жанрды өнүктүрүүдөгү Жусуп Мамайдун ролу» (0,5 б.т.) Китепте: Жусуп Мамай: заманыбыздын залкар манасчысы. – Б.: Maxpriht, 2014. – 221–225-бб.

91. «Кубат бий». (2,0 б.т.) «Улутман» газетасы. Июнь, июль, август, сентябрь, 2014.

92. «Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы улуттук идея». (0,6 б.т.) «Чыңгыз Айтматов жана анын Ысык-Көл форуму: маданияттар диалогу жана цивилизациялардын жакындашуусу» аттуу Эл аралык форумдун материалдары. – Б.: Дизайн Эстет Центр, 2014. – 275–280-бб.

93. «Үмөтаалы ырчы – доордун үнү, улуттук идеянын жарчысы». (0,6 б.т.) Китепте: Үмөтаалы. – Б.: Турар, 2014. – 3–10-бб.

94. «Турмуштук-социалдык поэмалардагы историзмдин типологиясы». (0,6 б.т.) Сборник материалов X международной научной конференции студентов и молодых ученых «Наука и образование – 2015». – Астана. Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева. 2015. – С. 2437–2444. Сайт: www.enp.kz

95. «Сейитбек» поэмасындагы реалдуулуктун деңгээли». (0,5 б.т.) // КМУУнун жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Б., 2015.

96. «Фольклордун жаралышын шарттаган жашоо эбак өзгөргөн». (0,5 б.т.) Маек. «Эркин-Тоо» газетасы. – Б. 2015, 11-декабрь.

97. «Кызы атсына, аялы күйөөсүнө кошок айтпай кокуй болдук». (0,5 б.т.) «Азия ньюст» газетасы. – Б. 2015, 10-декабрь.

98. «Кыргыз өлөң ырлары жана алардын поэтикасы». (1,0 б.т.) Юнусалиевдин окуулары-2015. Конференциянын материалдары. – Б.: Улуу тоолор, 2015, 24-25-декабрь. – 224–237-бб.

99. «Курч тилдүү акын Эсенаман жөнүндө эки ооз сөз». (0,3 б.т.) // Китепте: Калмырза. Чонду. Эсенаман. Үмөтаалы. «Залкар акындар» сериясы, 2-том. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 128–132-бб.

100. «Үмөтаалы Эсенаман уулу». (0,4 б.т.) // Китепте: Калмырза. Чонду. Эсенаман. Үмөтаалы. «Залкар акындар» сериясы, 2-том. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 212–217-бб.

101. «Кыз Сайкал» баатырдык эпос». (1,5 б.т.) // Китепте: Саринжи Бөкөй. Кыз Сайкал. «Эл адабияты» сериясы. 8-том. – Б.: Аврасия Пресс, 2015. – 242–264-бб.

102. «Коргоол ырды пир туткан акын». (0,5 б.т.) // Китепте: Музооке. Айтыке. Коргоол. Эпшмамбет. «Залкар акындар» сериясы. 4-том. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 44–51-бб.

103. «Эл ырчысы Эпшмамбет». (0,4 б.т.) // Китепте: Музооке. Айтыке. Коргоол. Эпшмамбет. «Залкар акындар» сериясы. 4-том. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 172–176-бб.

104. «Келкелі Эгемендүүлүк алгандан кийин келген тарыхый чыгармалардын изилдениши». (0,3 б.т.) // Манастан Ч. Айтматовго карай: проблемалар жана кез караштар» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Б.: Имак Офсет, 15-январь, 2016. – 29–30-бб.

105. а). «Кулмырза менен Аксаткын» – махабат трагедиясы».

б). «Ак Мактым» жана калмак доору».

в). «Карагул ботом» жана элдик философия».

г). «Жалайыр жалгыз» жомоктун негизинде түзүлгөн турмуштук поэма».

д). «Ак Бермет менен Качкан кыз туурасындагы тарыхый ырлар жөнүндө эки ооз сөз».

ж). «Гүлгаакы» поэмасы жана эпикалык салт». (Жалпы 4,0 б.т.) // Китепте: Элдик поэмалар. Эл адабияты сериясы», 15-том. Түзгөн жана илимий баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Принт-экспресс, 2016. – 572 б.

106. «Кыргызские народные поэмы и вопросы классификации». (1,0 п.л.) // Вестник современной науки. Научно-теоретический журнал. Волгоград, 2016. № 4 (апрель) в 2-х частях. Ч.2 С. 43–49.

107. «История исследования кыргызских народных поэм». (0,8 п.л.) // Журнал Актуальность. НИЦ Актуальность РФ. Пенза, 2016. Том 2, № 4 (апрель) С. 59–63.

108. «Освещение идеи суверенитета в народных поэмах». (0,8 п.л.) // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. Сборник статей по материалам XLVIII международной научно-практической конференции. – М., 2016, № 5 (44) май.

109. «Историзм в кыргызских народных поэмах и типология принципов историзма». (1,5 п.л.) // Приволжский научный вестник. – Ижевск, 2016, № 5 (57), май. Часть Гуманитарная наука. С. 117–128.

110. «Образ Есим хана в кыргызском и казахском фольклорах». (0,8 п.л.) // Журнал Актуальность РФ. Материалы V Международной научно-практической конференции «Российская наука в современном мире». – Пенза. 2016, № 5 (май), Т.2.С. 60–64.

111. «Историзм в социально-бытовых поэмах». (0,7 п.л.) // Журнал Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2016, № 5 (88) май. Ч. III. С. 66–70.

112. «Роль тотемизма в кыргызском фольклоре (на примере поэмы «Карагул ботом»). (0,5 п.л.) // Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы. / Международной научно-практической конференции. (1 июня 2016 г.) – Уфа, 2016. Ч. 4. – С. 157–161.

113. «Абдыллаев Көкөн». (0,3 б.т.) // Китепте: «Залкар акындар» сериясы. 8-том. – Б.: Принт-экспресс, 2016. – 347–351-бб.

114. «С.Алайчиев (Бала ырчы)». (0,3 б.т.) // Китепте: «Залкар акындар» сериясы. 8-том. – Б.: Принт-экспресс, 2016. – 251–256-бб.

115. С.Каралаев. Энциклопедия. (20дан ашуун макала жарык көргөн) (1, 0 б.т.) // Китепте: С.Каралаев. Энциклопедия. – Б.: Принт-Экспресс, 2016. – 1260 б.

116. «Куттуу билим» дастанындагы керээздин көркөм функциясы» (0,4 б.т.) // Ж.Баласагынын «Куттуу билими» – XX кылымдардагы Борбордук Азиядагы мусулмандык Кайра жаралуунун күзгүсү. / Ж.Баласагынын 1000 жылдыгына арналган жыйнак. – Б.: Махpriht, 2016. – 385–388-бб.

117. «Каныкей таануунун педагогикалык жолдору». (0,7 б.т.) // Жыйнакта: Советбек Байгазиев – адабиятчы, педагог, публицист жана акын. / С. Байгазиевдин 70 жылды-

гына арналган конференциянын материалдары. – Б.: «Алтын тамга», 2017. – 170 б.

118. «Эгемендүүлүк туурасындагы улуттук идеянын эпикалык чыгармалардагы тарыхый өнүгүшү (Элдик поэмалардын мисалында)». (7,3 б.т.) /Китепте: Улуттук идея – адабиятта. 2-китеп. – Б.: Полиграфбумресурсы, 2017. – 156–273-бб.

119. «Орозобекова Жылдыз Калмашевна» (Илимий портрет). 0,8 б.т.) // Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклор таануу. 8-том. – Б.: «Кут бер» ЖЧКсынын басмасы, 2017. – 624 б.

120. «Калчакеев Кубанычбек Бекболотович» (Илимий портрет). (0,6 б.т.) // Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклор таануу. 8-том. – Б.: «Кут бер» ЖЧК сынын басмасы, 2017. – 624 б.

121. «Жамгырчиева Гулина Төлебаевна» (Илимий портрет). (0,7 б.т.) // Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклор таануу. 8-том. – Б.: «Кут бер» ЖЧКсынын басмасы, 2017. – 624 б.

122. «Тиллебаев Садык Алаханович» (илимий портрет). (1 б.т.) //Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Адабият таануу. 9-том. – Б.: «Кут бер» ЖЧКсынын басмасы, 2017. – 768 б. (694–709-бб.)

123. Алдей, алдей ак бөпөм (балдар фольклору) (2,0 б.т.) // «Эл адабияты» сериясы. 29-том. – Б.: Принт-экспресс, 2017. 3–34-бб.

124. «Тоолордун бешигинде термелген ырлар». (0,5 б.т.) // «Майдан КГ» газетасы. – Б., 2018, 3-октябрь.

125. «Бир кылым жаңырган үндөр же үн жазуулардын сакталып тарыхынан бир баян». (0,6 б.т.) // Жаңы Ордо газетасы. – Б., 2018, 5-октябрь.

126. «Талант жана тагдыр». // Тил, адабият жана искусство маселелери. Журнал. Атайын чыгарылыш. – Б., 2018. – 120–125-бб.

127. Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki milli#lk#. // Bozkirin uyanışı. Cengiz Aytmatov. Yayina hazirlayan Ömer Erdogan. Ankara, 2019.

3. Публицистикалык макалалар

1. «Тарбия үйдөн башталат». (0,4 б.т.) «Коммунист» газетасы (Тажик Республикасы, Жерге-Тал району) 1979, 13-февраль.

2. «Коз жумдуга жол койбойлу». (0,3 б.т.) «Коммунист» газетасы (Тажик Республикасы, Жерге-Тал району) 1979, 17-май.

3. «Туулган жердин деми». (0,3 б.т.) «Коммунист» газетасы (Тажик Республикасы, Жерге-Тал району) 1990, 29-май.

4. «Жалындуу акын». (0,4 б.т.) «Коммунист» газетасы (Тажик Республикасы, Жерге-Тал району) 1982, 29-январь.

5. «Акындын канаттуу сөзү». (0,3 б.т.) «Коммунист» газетасы (Тажик Республикасы, Жерге-Тал району) 1981, 10-октябрь.

6. «Кыргыз жазуусунун башаты». (0,4 б.т.) // «Ленинчил жаш» газетасы. 1984, 17-май.

7. «Тарых санжырасын барактап». (0,5 б.т.) – Б.: «Кыргызстан маданияты» газетасы, 1985, 7-март.

8. «Архив жана өздүк документтер». (0,4 б.т.) – Б.: «Кыргызстан маданияты» газетасы, 1985, 29-август.

9. «Өмүрүн элге арнаган». (0,3 б.т.) – Б.: «Ленинчил жаш» газетасы, 1985, 28-февраль.

10. «Ысымы мектепке коюлган». (0,3 б.т.) – Б.: «Ленинчил жаш» газетасы, 1985, 25-апрель.

11. «Кыргыз алфавитинин баскан жолу». (0,4 б.т.) – Б.: «Кыргызстан маданияты» газетасы, 1986, 6-февраль.

12. «Театр баскан 60 жыл». (0,5 б.т.) – Б.: «Ленинчил жаш» газетасы, 1986, 27-март.

13. «Улам кайрадан жаралуу». (0,5 б.т.) – Б.: «Кыргызстан аялдары» журналы, 1987, № 2.

14. «Таланттар устаканасы». (0,6 б.т.) – Б.: «Кыргызстан маданияты» газетасы, 1987, 15-январь.

15. «Совет демократиясынын арымы» (дунган тилинде). (0,4 б.т.) – Б.: «Шыйуеди чи» газетасы, 1989, № 103–104.

16. «Образдар галереясы». (0,6 б.т.) – Б.: «Ленинчил жаш» газетасы, 1988, 13-декабрь.

17. «Балдар китепканасы». (0,3 б.т.) – Б.: «Кыргызстан пионери» газетасы, 1989, 1-сентябрь.

18. «Тунгуч журналист». (0,6 б.т.) – Б.: «Бишкек шамы» газетасы, 1991, 20-август.

19. «Алыскы Жерге-Талдагы кырсык». (0,3 б.т.) – Б.: «Заман Кыргызстан» газетасы. 1994, 22-июль.

20. «Кыргыз жазуусунун башаты». (0,2 б.т.) «Ленинчил жаш» газетасы. 1994, 17-май.

21. «Конь – крылья молодца». (0,3 б.т.) Журнал «Ипек-йолу». – Стамбул, 1996, май.

22. «Тажикстандан келген кыргыздардын абалы». (0,4 б.т.) // «Илим билиги» журналы. – Б., 1997, № 4.

23. «Этникалык кыргыз кыздардын келечеги» (интервью). (0,5 б.т.) // «Даат» газетасы. – Б., 2003, 4-июль, № 18 (27).

24. «Өлкөбүзгө чет элдик атуулдардын агылып келип жатканына көз карашыңыз кандай?» деген жалпы теманын алдындагы пикир. (0,2 б.т.) // «Дил ордосу» газетасы. – Б., 2003, октябрь.

25. Орозова Г. Нан коргон (жомок). – Б.: «Байчечекей» журналы. – Б., 2004, № 8, 12–13-бб.

26. «Аны эрезеге эмгекчилдиги жеткирди». (0,3 б.т.) – Б.: «Кыргыз Туусу» газетасы, 2006, 6-январь.

27. «Атанын уулу». (0,6 б.т.) // Китепте: М.Байсеркеев «Биз баскан жол». – Б.: Бийиктик, 2007. – 255 б.

28. «Көр уулу» дастанынын изи менен огуздар жергесинде». (0,5 б.т.) – Б.: «Эркин-Тоо» газетасы, 2009, 21-октябрь.

29. «Жерге-талдыктарды маңкурт кылууга жол бербей-биз» деген жалпы теманын алдындагы пикир. (0,1 б.т.) – Б.: «Кут билим» газетасы, 2012, 4-май.

30. «Эпосту изилдөө улантыла берет». (0,1 б.т.) Б.: «Эркин-Тоо» газетасы, 2012, 30-октябрь.

31. «Самар агай». (0,4 б.т.) 1) Китепте: Манас таануучулар. – Б., 2012. – 12–16-бб; 2) – Б.: «Фабула» газетасы, 2012. 28-декабрь № 102.

32. «Ак сүйүүнүн эстелиги». (0,5 б.т.) «Жетиген» журналы. – Б., 2012, № 11, 26–29-бб.

33. «Бийликчил, тууганчыл, жердепчил илим болбойт». (0,4 б.т.) – Б.: «Эркин-Тоо» газетасы, 2014, 14-февраль.

34. «Эми кезек силерде» // И.Арабаев атындагы КМУ да өткөн «Баарлашуу баарынан баалуу» деген тегерек столдун материалдары. – Б.: «Кутбилим» газетасы, 2015, 10-апрель.

35. «Улуттун келечеги коркунучта» деген жалпы теманын алдындагы пикир. (0,2 б.т.) – Б.: «KYRGYS TIMES» газетасы, 2016, август, (№ 01 (001)).

36. «Эмгекчил педагог, тажрыйбалуу илимпоз». (0,4 б.т.) – Б., «Жаңы ордо» газетасы, 2019, 1-ноябрь, № 31 (645).

4. Г. Ж. Орозова түзүп жана илимий баш сөз жазган китептер

1. Балдар фольклору. / «Эл адабияты» сериясы. – 20 том. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 1998. – 480 б.

2. Калмырза. Чоңду. Эсенаман. Үмөтаалы. / «Залкар акындар» сериясы. – I том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Г.Орозова, Б. Кебекова, М.Мукасов, А.Обозканов. – Б.: Шам, 1998. – 296 б.

3. Тайлак улуттук баатыр. // Жыйнакты түзүп, баш сөз жазгандар: Г.Орозова, Д.Казакбаев. – Б.: Кыргызстан, 2001. – 73 б.

4. Мундук, Зарлык. Кыз Дарыйка. Нарикбай. / «Эл адабияты» сериясы. 11-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2002. – 448 б.

5. Гүлгаакы. Кыз Сайкал. / «Эл адабияты» сериясы. 25-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Шам, 2003. – 432 б.

6. Сыдык Алайчиев (Бала ырчы). / Төкмө ырчы С.Алайчиевдин чыгармалар жыйнагы. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Бийиктик, 2003. – 154 б.

7. Тайлак баатыр. Ормон хан. / «Улуу инсандар» сериясы. // Түзгөндөр: Г.Орозова, А.Акматалиев, Н.Жангазиева. – Б.: Шам, 2003. – 224 б.

8. С.Касмамбет уулу. Билерик. // Китепти түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Бийиктик, 2003. – 272 б.

9. Сказки народов Кыргызстана. (текст) // Составители: Орозова Г.Ж., К.Кырбашев., М.Мукасов и др. – Б.: Шам, 2004. – 285 с.

10. Академиялык илим: адабияттаануу (КРУИАнын 50 жылдыгына карата түзүлгөн библиографиялык көрсөткүч).

// Түзгөндөр: Г.Орозова, А.Акматалиев. – Б.: Шам, 2004. – 123 б.

11. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Энциклопедия. (2,2 б.т.) // Автор-түзүүчү. Коллектив менен бирге. – Б.: КЭнин басмасы, 2004. – 444 б.

12. «Манас» эпосу жана кыргыз оозеки чыгармачылыгынын айрым маселелери = Эпос «Манас» и проблемы устного народного творчества кыргызов. / Фольклорист окумуштуу А.Сыдыковдун илимий эмгектеринин жыйнагы. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Бийиктик, 2004. – 392 б.

13. Эңсегеним элиме кызмат кылуу. /А.Акматалиевдин 50 жылдыгына арналган жыйнак. // Түзгөндөр: Г.Орозова, М.Мукасов, А.Кадырмамбетова. – Б.: Шам, 2006. – 332 б.

14. Байсеркеев М. Биз баскан жол. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Орозова Г. – Б.: Бийиктик, 2007. – 255 б.

15. Академик Акматалиевдин илимий мектеби. // Китепти түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. Текст кыргыз, орус тилдеринде. – Б.: Тил жана адабият институту, 2011. – 220 б.

16. Махмуд Кашкари жана кыргыз маданияты (илимий макалалар жыйнагы). //Түзгөндөр: Г.Орозова, А.Акматалиев, И.Абдувалиев. – Б.: Автасуарпресс, 2011. – 342 б.

17. Элдик поэмалар. «Эл адабияты» сериясы. 31 том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Бийиктик, 2012. – 380 б.

18. Токтогул. Энциклопедия. (2,3 б.т.) //Түзүүчү-автор. Коллектив менен бирге. – Б.: Турар, 2014. – 548 б.

19. Саринжи Бөкөй. Кыз Сайкал. / Эл адабияты» сериясы. 8-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Г.Орозова, А.Жайнакова. – Б.: Аврасия Пресс, 2015. – 428 б.

20. С.Орозбаков. Энциклопедия. (2,0 б.т.) //Түзүүчү-автор. Коллектив менен бирге. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 1416 б.

21. Музооке. Айтыке. Коргоол. Эпмамбет. / «Залкар акындар» сериясы. 4-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Г.Орозова, А.Акматалиев, Ж.Исмаилов. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 260 б.

22. Калмырза. Чонду. Эсенаман. Үмөтаалы. // «Залкар акындар» сериясы. 2-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Г.Орозова, А.Акматалиев, Б.Кебекова, А.Обозканов, М.Мукасов. – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 420 б.

23. Элдик поэмалар. / «Эл адабияты» сериясы. 15 том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазган Г.Орозова. – Б.: Принт-экспресс, 2016. – 572 б.

24. Балык. Солтобай. Жаныш жана Совет доорундагы айрым төкмө акындардын ырлары. / «Залкар акындар» сериясы. 8-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Г.Орозова, Н.Нарынбаева. – Б.: Принт-экспресс, 2016. – 492 б.

25. С.Каралаев. Энциклопедия. (1, 0 б.т.) // Түзүүчү-автор. Коллектив менен бирге. – Б.: Принт-Экспресс, 2016. – 1260 б.

26. Ч.Айтматов. Энциклопедия. томдук. // Түзүүчү-автор. Коллектив менен бирге. I том, 971 бет. II том, 931 бет. III том, 850 бет. – Б.: Турар, 2017.

27. Классикалык изилдөөлөр (фольклор таануу). / «Классикалык адабият» сериясы. 1-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазгандар: Орозова Г., А.Акматалиев. – Б.: Kirilad, 2017. – 510 б.

28. Классикалык изилдөөлөр (фольклор таануу). / «Классикалык адабият» сериясы. 2-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөз жазгандар: Орозова Г., А.Акматалиев. – Б.: Принт-экспресс, 2017. – 552 б.

29. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклор таануу. 8-том. // Жыйнакты түзгөн жана чыгарылышына жооптуу: Орозова Г. – Б.: «Кут бер» ЖЧКсынын басмасы, 2017. – 624 б.

30. Балдар фольклору. / «Эл адабияты» сериясы. 22-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Г.Орозова. – Б.: Принт-экспресс, 2017. – 596 б.

31. Чет элдик кыргыздардын адабияты. / «Эл адабияты» сериясы. 30-том. // Жыйнакты түзгөндөр: Г.Орозова, Р.Сырдыбаева, Н.Осмоналиева. Баш сөз жазган Г.Орозова. – Б.: Принт-экспресс, 2017. – 576 б.

32. Улуттук идея – адабиятта. 2-китеп. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазгандар: Г.Орозова, М.Садыров. – Б.: Полиграфбумресурсы, 2017. – 464 б.

33. Фольклордук жана диалектологиялык экспедициянын материалдары. II том. // Түзгөндөр: Г.Орозова, И.Абдувалиев, Н.Нарынбаева. – Б.: «Кожоголов К.С.», 2017. – 482 б.

34. Баатырдык жомоктор. / «Эл адабияты» сериясы. 33-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Орозова Г. – Б.: Турар, 2018. – 520 б.

35. Жалал-Абад областынан жыйналган элдик оозеки чыгармалар. 1-китеп. /«Эл адабияты» сериясы. 40-том. // Жыйнакты түзүп, баш сөзүн жазган Орозова Г. – Б.: Турар, 2018. – 576 б.

36. Академиялык илим: тил жана адабият – 1928–2018. //Тил жана адабият институтунун 90 жылдыгына карата адабият жана фольклористика багыты боюнча жарык көргөн китептердин библиографиясы. – Б.: Улуу тоолор, 2018. – 304 б.

37. Байыркы Орхон-Енисей кыргыз-түрк жазуулары. Орто кылымдардагы адабий көркөм дөөлөттөр. / «Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» сериясы. 1-китеп. Жыйнакты түзүп, баш сөз жазгандар: Г.Орозова, А.Акматалиев. – Б.: Принт-Экспресс, 2018. – 524 б.

38. Жусуп Баласагын, Махмуд Кашкари. /«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» сериясы. 2-китеп. //Жыйнакты түзүп, баш сөз жазгандар: Г.Орозова, А.Акматалиев. – Б.: Полиграфбумресурсы, 2018. – 544 б.

5. Г. Ж. Орозова катышып, билдирүү (доклад) жасаган илимий конференциялар

1. «К.Сартбаевдин мезгилдүү басма сөз беттеринде жарыяланган макалалары» деген темадагы баяндама (6 б.). // КРИА сынын корреспондент-мүчөсү, филология илимдеринин доктору, профессор К.К. Сартбаевдин 80 жылдыгына арналган илимий-практикалык конференция. – Б.: КМУ, 1991, 20-декабрь.

2. «20-жылдардын адабияты» деген темадагы баяндама (8 б.). «Кыргыз адабияты кечээ, бүгүн жана эртең» аттуу республикалык илимий конференция. – Б.: КРУИА, 1994, май.

3. «Барпынын поэмалары» деген темадагы баяндама (10 б.). Б.Алыкуловдун 110 жылдыгына арналган Республикалык илимий-практикалык конференция. – Б., 1994, 9-ноябрь.

4. «Жамбыл элдик поэмаларды таратуучу» деген темадагы баяндама (11 б.). Ж.Жабаевдин 150 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 1996, сентябрь.

5. «Ч. Валиханов и фольклор тюркоязычных народов Средней Азии и Казахстана» деген темадагы баяндама (15 б.). «Санташ – 140» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б., 1996, 22–23-июнь.

6. «Ч.Айтматов жана түрк калктарынын фольклору» деген темадагы баяндама (10 б.). Ч.Айтматовдун 70 жылдык юбилейине арналган Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Анкара, 1998, 6–12-декабрь.

7. «М.Ауэзов түрк дастандарынын изилдөөчүсү» деген темадагы баяндама (8 б.). «М.Ауэзов жана дүйнө адабияты» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Алма-Ата, 1999, сентябрь.

8. «Балдар ырларынын түзүлүшү жана поэтикасы» деген темадагы баяндама (15 б.). «Манастаануу жана көркөм маданияттын проблемалары: генезис, поэтика, типология» аттуу жаш окумуштуулардын илимий конференциясы. – Б.: КРУИА. 2001, 6-июнь.

9. «О научных исследованиях НИЦМиХК» деген темадагы баяндама (9 б.). Кыргызстандагы архив ишинин 75 жылдыгына карата «Архивы Кыргызстана службе науки и общества» аттуу илимий-практикалык конференция. – Б., 2001, 19-сентябрь.

10. «Курманбек» – эпостун классикалык үлгүсү» деген темадагы баяндама (10 б.). Курманбек баатырдын 500 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Жалал-Абад шаары, 2001, 24–26-октябрь.

11. «Байсерке Калпак уулу – агартуучу илимпоз жана акын» деген темадагы баяндама (7 б.). 1937-жылы репрессиялангандарды эскерүү жана эстелик коюу иш чарасындагы илимий конференция. – Тоң району, Бөкөнбаев айылы, 2001, 19-ноябрь.

12. «Козу Көрпөш, Баян сулуу» дастанынын кыргыздарда айтылышы» деген темадагы баяндама (10 б.). «Козу Көрпөш, Баян сулуунун» 1500 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-теориялык конференция. – Алма-Ата, 2001, 22-ноябрь.

13. «С.Мукановдун адабияттаануу, котормо, сын боюнча эмгектери» деген темадагы баяндама (10 б.). Казак окумуштуусу, Эл жазуучусу С.Мукановдун 100 жылдык мааракеси-

не арналган Эл аралык илимий-теориялык конференция. – Алма-Ата, 2001.

14. «Кыз Сайкал» эпосунун «Манастын» негизги классикалык варианттарындагы жалпылыктары жана айырмачылыктары» деген темадагы баяндама (11 б.). «Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына карата: Тил тагдыры – эл тагдыры» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – И.Арабаев атындагы КГПУ. – Б., 2003, 20–21-февраль.

15. «Казыбек көркөм сөздүн устаты» деген темадагы баяндама (8 б.). «Казыбек казалчы жана анын адабий мурастары» аттуу Республикалык илимий-практикалык конференция. – Нарын шаары, НМУ. 2003, 20–21-сентябрь.

16. «Адабият таануу илиминдеги термин маселеси» деген темадагы баяндама (7 б.). Кыргыз илимий терминологиясы аттуу Республикалык илимий-практикалык конференция. – Каракол шаары, ЫМУ, 2003, 7–8-ноябрь.

17. «Ч.Айтматов жана фольклористика илими» деген темадагы баяндама (10 б.). Ч.Айтматовдун 75 жылдык юбилейине арналган илимий-практикалык конференция. – Талас шаары, ТМУ. 2003, 8–10-декабрь.

18. «Кыргыздар жана жазма эстеликтер» деген темадагы баяндама (8 б.). Түрк элдеринин жазма эстеликтери аттуу Эл аралык Симпозиум. – Түркстан шаары, Ясави атындагы университет, 2004, 10-июнь.

19. «Манас эпосу жана А.Сыдыков» деген темада пленардык жыйында жасалган баяндама (15 б.). «Эпикалык жанрдагы мифологиялык образдар» деген темада секциялык жыйында жасалган баяндама (10 б.). Фольклорист окумуштуу А.Сыдыковдун 70 жылдык мааракесине арналган Республикалык илимий конференция. – Ош шаары, ОшГУ, 2004, октябрь.

20. «Коркут Ата» дастаны жана түрк элдеринин фольклору» деген темадагы баяндама (12 б.). «Коркут Ата» түрк элдерин бириктирүүчү дастан аттуу Республикалык илимий конференция. – Жалал-Абад шаары, ЖАГУ, 2004, октябрь.

21. «Түрк элдеринин жомокторундагы орток белгилер» деген темадагы баяндама (15 б.). «Кыргыз-Түрк адабий байланышы аттуу республикалык илимий конференция. – Б., КРУИА, 2005, декабрь.

22. «Пассионардуулук сапатка ээ инсан» деген темада пленардык жыйында жасалган баяндама (8 б.). «Жомок жана дастан» деген темада секциялык жыйында жасалган баяндама (11 б.). А.А. Акматалиевдин 50 жылдык юбилейине арналган «Кыргыз адабияттаануу илиминин өнүгүшү» аттуу республикалык илимий конференция. – Б., КРУИА, 2006, январь.

23. «Дастан айтуу өнөрүнүн азыркы абалы жана аны жандандыруунун жолдору» деген темадагы баяндама (11 б.). Международный симпозиум «Пути новые формы сохранения эпического наследия». – Б., 2006, 5–9 сентября.

24. «Кыргыздын руханий маданиятындагы экологиялык маселелер» деген темадагы баяндама (10 б.). Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы Аграрного образования и науки современном этапе». – Б., КАУ, 2006, 16 мая.

25. «Манастаануу предметин ЖОЖдордо окутуунун актуалдуу маселелери» деген темадагы баяндама (11 б.). Научно-практическая конференция «Новые подходы в подготовке кадров для аграрного сектора». – Б., КАУ. 2007, 27-март.

26. «Ч.Айтматовдун «Тоолор кулаганда» романындагы экологиялык проблемалардын чагылышы» деген темадагы баяндама (10 б.). «Дүйнөлөшүү процесси жана Ч.Айтматовдун адабий ааламы» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Ош шаары, ОГПИ. 2008, 20-май.

27. «Элдик жомоктордун тарбия берүүчүлүк багыты» (10 б.) жана «Фольклордун элдик каада-салттагы ролу» (9 б.) деген темалардагы баяндама. Круглый стол «Вопросы охраны традиционных знаний». Государственная патентная служба КР. – Б., 2009, 14 апреля.

28. «Эпикалык салттуулук жана айтуучулук» деген темадагы баяндама (12 б.). Манасчы, төкмө акын С.Касмамбетовдун 75 жылдыгына арналган «Манас» жана манасчылар – дүйнөлүк маданияттын улуу мурасы» аттуу Эл аралык семинар. – Б., 2009, 26-май, Улуттук китепкана.

29. «Манастаануу илими жана «Манас» эпосун окутуунун методикасы» деген темадагы баяндама (10 б.). «Азыркы манастаануу: көйгөйлөрү жана келечеги» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. И.Арабаев атындагы КМУ. – Б. 2009, 16-июнь.

30. «Распространение тюркских эпических произведений в кыргызском фольклоре (на примере дастана «Кер оглу») деген темадагы баяндама (14 б.). «Жанр эпоса «Кер оглу» и восточная литература» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Түркмөнстан, Ашхабат-Дашоуз шаарлары, 2009, 23–25-сентябрь.

31. «Кыргыз-казак адабий байланышы жана Бауржан Момыш уулу» деген темадагы баяндама (15 б.). «Бауржан Момыш улынын өмири мен өнөгеси» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Казакстан, Тараз шаары, 2010, 24-сентябрь.

32. «Материалдык маданияттагы салттуу билимдер: «Олобо» деген темадагы баяндама (12 б.). «Традиционные знания для устойчивого развития общества» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КНАУ, 2010, 7–8-октябрь.

33. «Тоголок Молдо жана элдик тамсилдер» деген темадагы баяндама (10 б.). Жазма акын, агартуучу Тоголок Молдонун 150 жылдык мааракесине арналган Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИАнын Тил жана адабият институту, 2010, 19-ноябрь.

34. «Фольклордук чыгармалардагы салттуу билимдер» деген темадагы баяндама (13 б.). Биомаданий ар түрдүүлүк борбору (ЦБР) уюштурган «Методы и подходы в изучении традиционных знаний» деген тегерек стол. – Ысык-Көл, 2010, 28-март, 1-апрель.

35. «Манас» эпосун ЖОЖдордо окутуунун айрым маселелери» деген темадагы баяндама (10 б.). «Манас» эпосу: изилдөө, которуу проблемалары» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 2011, 18-апрель.

36. «Ата Журт жана миграция» деген темадагы баяндама (5 б.). «Тажик Республикасынын Жерге-Тал районунда жашаган кыргыздардын бүгүнкү күндөгү абалы жана келечеги» аттуу конференция. – Б.: Э.Арабаев атындагы КМУ, 2012, 26-апрель.

37. «Манас» эпосу жана улуттук ар-намыс» деген темадагы баяндама (14 б.). «Манас» эпосунун тагдырын чечкен илимий конференцияга 60 жыл: тарыхы жана тагдыры» аттуу республикалык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 2012, 17-октябрь.

38. «Салттуу «Манас» – улуттун сыймыгы» деген темадагы баяндама (8 б.). «Улуу сөздүн азыркы абалы жана келечек тагдыры» аттуу республикалык илимий-практикалык конференция «Улуу «Манас» эпосу жана анын фальсификаторлору» деген жыйнактын бет ачары. – Б.: Тарых музейи, 2013, 24-октябрь.

39. «Кубат бий» деген темадагы баяндама (1,0 б.т.). Тарыхый инсан Кубат бийдин 320 жылдыгына арналган республикалык илимий-практикалык конференция. – Б.: Тарых музейи, 2013, 24-октябрь.

40. «Коргоол Досуюевдин чыгармаларын изилдөө маселеси» деген темадагы баяндама (11 б.). К.Досуюевдин 130 жылдыгына арналган республикалык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 2013, 15-ноябрь.

41. «Ч.Айтматовдун чыгармаларында улуттук идеянын берилиши» деген темадагы баяндама (12 б.). Международный научный форум «Академические инновационные инициативы». – Иссык-Куль, 2013, 10–11-декабрь.

42. «Эпикалык жанрды өнүктүрүүдөгү Жусуп Мамайдын ролу» деген темадагы баяндама (9 б.). «Жусуп Мамай: заманыбыздын залкар манасчысы» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Талас шаары, ТаласМУ. 2014, 23–25-май.

43. «Токтогулдун чыгармаларын жаңыча изилдөө маселеси» деген темадагы баяндама (8 б.). Токтогулдун 150 жылдыгына арналган илимий конференция. – Б.: КУУ, 2014, 17-май.

44. «Эсенамандын чыгармаларын толугу менен жарыялап изилдөө зарыл» деген темадагы баяндама (7 б.). Залкар акын Эсенамандын 180 жылдыгына арналган республикалык илимий-практикалык конференция. – Талас шаары. ТаласМУ, 2014, 23-август.

45. «Ауэзов жана кыргыз фольклору» деген темадагы баяндама (9 б.). М.Ауэзовдун чыгармачылыгына арналган Эл аралык конференция. – Алматы, 2015, сентябрь.

46. «Келкелги эгемендүүлүк алгандан кийин келген тарыхый чыгармалардын изилдениши» деген темадагы баяндама (11 б.). А.А.Акматалиевдин 60 жылдык юбилейине арналган «Манастан Ч.Айтматовго карай: проблемалар жана көз караш»

тар аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б., 2016, 15-январь.

47. «Ж.Баласагындын «Куттуу билим» дастанындагы керээздин көркөм функциясы» деген темадагы баяндама (12 б.). Ж. Баласагындын 1000 жылдыгына арналган «Кыргыз жана Карахандар каганаттары» аттуу Эл аралык илимий-тажрыйбалык конференция. – Ысык-Көл, Чолпон-Ата, 2016, 23–24-сентябрь.

48. «Каныкей таануунун этнопедагогикалык жолдору» деген темадагы баяндама (12 б.). С.О. Байгазиевдин 70 жылдык юбилейине арналган «Кыргыз элинин трыхый-маданий мурастары жана жалпы адамзаттык баалуулуктар – Кыргызстандын жаштарынын жарандык-патриоттук менталитетин калыптандыруунун кубаттуу тарбиялык фактору» аттуу республикалык илимий конференция. – Б., 2016, май.

49. «Талант жана тагдыр» деген темадагы баяндама (14 б.). Институттун 90 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 2018, 26-июнь.

50. «Мазмун менен форма дал келген поэзия» деген темадагы баяндама (8 б.). Төлөгөн Мамеевдин 80 жылдыгына арналган «Мекенчил акын Төлөгөн Мамеев» аттуу республикалык илимий-практикалык конференция. – Б.: КУУ, 2018, 16-май.

51. «Алтай – Ала-Тоо цивилизациясынын фольклордук уңгу башаттары» деген темадагы баяндама (9 б.). «Алтай – Ала-Тоо цивилизациясынын негиздери» аттуу илимий конференция. – Б.: И.Арабаев атындагы КМУ, 2018, 24-май.

52. «С.Орозбаковдун вариантындагы элдик билимдер кыргыз улуттук илиминин башаты» деген темадагы баяндама (12 б.). Манасчы С.Орозбаковдун 150 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-тажрыйбалык конференция. – Б.: И.Арабаев атындагы КМУ, 2018, 21-ноябрь.

53. «Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы гуманизм» деген темадагы баяндама (10 б.). Улуу жазуучу Чыңгыз Айтматовдун замандаштары: «Мен билген Айтматов» аттуу эскерүү жана «Айтматов окуулары – 2018» Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Б.: КРУИА, 2018, 12-декабрь.

54. «Залкар акындар» жана «Классикалык изилдөөлөр» серияларынын бет ачарындагы баяндама (6 б.). – Б.: КРУИА, 2019, март.

55. «Эл адабияты» жана «Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» серияларынын бет ачарындагы баяндама (10 б.). – Б.: КРУИА, 2019, апрель.

56. «Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы түрк элдеринин тарыхый тагдыры жана улуттук идеясы» деген темадагы баяндама (12 б.). // «Ч.Айтматов жана өзбек-кыргыз адабий байланышы» аттуу Эл аралык илимий-практикалык конференция. – Ташкент шаары, Улутбек атындагы өзбек Улуттук университети. 2019, 16-май.

57. «Тайтөрө Батыркулов фольклор жыйноочу жана кыргыз таануучу» деген темадагы баяндама (8 б.). «Фольклор жыйноочу Тайтөрө Батыркуловдун өмүрү жана чыгармачылыгы» аттуу республикалык илимий конференция. – Б., И.Арабаев атындагы КМПУ, 2019. 1-ноябрь.

58. «Семетейчи Жаныбай Кожековдун өмүрү жана чыгармачылыгы» деген темадагы баяндама (10 б.). Ж.Кожековдун 150 жылдык мааракесине арналган «Жаңыбай Кожеков – көп кырдуу талант» аттуу илимий конференция. – Б.: КРУИА, 2019, 23-ноябрь.

6. Г. Орозова катышып сүйлөгөн радио-теле берүүлөр

1. «Курманбек – тарыхый инсан» деген темада интервью. // Кыргыз радиосу. – Б., 2001, 31-октябрь.

2. «Кыргыз адабиятынын тарыхы» (Б., 2002.) деген 7 томдук боюнча 2003-жылы төрт жолу Кыргыз радиосунан сүйлөгөн.

3. «Адабият таануу илиминин бүгүнкү күндөгү абалы». // Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун 10 жылдыгына карата уюштурулган телеберүү. – Б.: КТР, 2006, 9-октябрь.

4. «Кыргыз фольклорун жана адабиятын изилдөөдөгү жаңы багыттар». // Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун (КРУИА) 10 жылдыгына карата. – Б.: КТР, 1-программа, 2006, 9-октябрь.

5. «Балдар ырлары». // «Манас жаңырыгы» программасы, «Балажан» рубрикасы. – Б., 2007, 18-март.

6. «Балдар адабияты». // «Манас жаңырыгы» программасы, «Балажан» рубрикасы. – Б., 2007, 22-апрель.
7. «Айтматов жана улуттук адабият». // Ч.Айтматовдун 80 жылдык юбилейине карата (2 жолу). – Б.: ЭлТР, 2008, май, июнь.
8. 20–30-жылдардын адабиятынын окулдерунун өмүрү жана чыгармачылыгы боюнча орус тилиндеги берүүлөр:
Орозакун Лепесов – 3.12.2008;
Жумадыл Түлөгабылов – 04.02.2009;
Байсерке Калпаков – 11.02.2009;
Байсерке Калпаков – 18.02.2009;
Бөрүбай Кененсариев – 29.04.2009.
- // Б.: Кыргыз радиосу, 1-программа, «Наследие» рубрикасы.
9. «Манастаануу» сабагын окутуунун проблемалары. // – Б.: КТР, «Улутман» редакциясы, 2009, 19-декабрь.
10. «Салттуу «Манас» жана Жайсаң». // – Б.: ЭлТР, 2012, апрель.
11. «Эсенаман ырчы». // – Б.: КТР, 1-программа, радио. 2014, 12-май.
12. «Чечендик өнөрдүн табияты». // – Б.: «Манас жаңырыгы» программасы, «Санат» рубрикасы, 2014, 19-июнь.
13. «Сөз берметтери: кыргыз макалдары». // – Б.: «Замана» программасы, 2014, октябрь.
14. «Кол жазмалар фондусунун тарыхы, азыркы абалы жана келечеги». // – Б.: «Ак марал» радиосу, 2015, май.
15. «Национальное самосознание (улуттук өзүн-өзү таануу)». // – Б.: Би-Би-Си. 2016, 19-апрель.
16. «Сандык кыргыз турмушунда». // – Б.: КТР, «Замана», 18.04.2016.
17. «Жаңыл Жусупжандын «Каратегинден кат» аттуу телефильми туурасында. // – Б.: ЭлТР, 2016, 8-апрель.
18. «Калмырза ырчы туурасында сөз». // – Б.: КТР, «Ибарат», 2016, май.
19. «Манас» эпосунун бүгүнкү күндөгү көйгөйлөрү. // – Б.: Кыргыз радиосу, 2016, август.
20. «Акындык өнөрдүн бүгүнкү абалы». // – Б.: Кыргыз радиосу, 2016, сентябрь.
21. «Жарамазан элдик салтты?» // – Б.: КТР, «Ой ордо» редакциясы, 2016, июнь.

22. «Ичкилик урууларында айтылган элдик фольклор жөнүндө». // – Б.: Азаттык радиосу. 2017, октябрь.
23. «Өлөң жанры жөнүндө». // – Б.: Азаттык радиосу, 2017, октябрь.
24. «Б.Калпаков жөнүндө». // – Б.: Азаттык радиосу, 2017, ноябрь.
25. «Орозакун Лепесов жөнүндө баян». // – Б.: Кыргыз радиосу, 2018, 24-март.
26. С.Кайыповдун «Туркияда жашаган Памир кыргыздарынын макал-лакаптары» деген китеби жөнүндө. // – Б.: Азаттык радиосу, 2018, 28-апрель.
27. «Адабият таануу, фольклористика илимдеринин тарыхы, бүгүнкүсү жана эртеңи». // Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун 90 жылдыгына карата. (А.Акматалиев, Г.Орозова, М.Көлбаева) – Б.: КТР, 1-программа, 2018, май.
28. «Кыргыз адабиятын баштоочулардын бири, акын, агартуучу, коомдук ишмер Б.Калпаков». // – Б.: КТР, «Маданият» редакциясы, 2018, 19-октябрь.
29. «Акындар поэзиясы жана алар боюнча жазылган классикалык изилдөөлөр». «Азаттык» радиосу. – Б., 2019, апрель.
30. «Жаңыбай Кожекоев жана анын «Семетей» эпосу». // – Б.: ЭлТР, 2019, 25-ноябрь.

7. Г. Орозова рецензент, редактор жана редколлегия мүчөсү болгон эмгектер

1. Калмырза. Чонду. Эсенаман. Үмөтаалы. / «Залкар акындар» сериясы. – I том. // Жыйнакты түзүп, баш сөздөрүн жазгандар: Б. Кебекова, М.Мукасов, Г.Орозова, А.Обозканов. / Рецензент: Г. Орозова. – Б.: Шам, 1998. – 296 б.
2. Көркөм адабиятыбыздын айрым проблемалары. // Рецензент: Г.Орозова. – Б.: Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору, 2001. – 300 б.
3. Көркөм маданияттын проблемалары: генезис, поэтика, типология. // Рецензенттер: Г. Орозова, М.Мукасов, И.Жумабаев. – Б.: Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору, 2001. б.
4. Карач дөө. Эр Эшим. / «Залкар акындар» сериясы. 26-том. // Баш сөздөрүн жазгандар: Б. Кебекова, М. Мукасов.

Түзгөндөр: А.Акматалиев, А.Мукасов, Ө.Шаршеналиев. Рецензенттер: Г. Орозова. К. Кырбашев. – Б.: Шам, 2003. – 216 б.

5. Библиография А.А. Акматалиева. // Составители: Ж. Байтерекова, С. Егимбаева, Н. Өмүрзакова. Редактор: М. Мукасов. Рецензенты: Г. Орозова, К. Исаков. – Б.: Центр Манасоведения, 2003.

6. Талант – элдин руханий куту. // Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жана К.Акыевдин 120 жылдыгына арналган республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдары. // Рецензент: Г. Орозова. – Б.: И.Арабаев атындагы КМУ, 2004. – 312 б.

7. Тагаев Б. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы трагедиялуулук. // Рецензент: Г. Орозова. – Б.: Полиграф-ресурс, 2005. – 152 б.

8. Кыргызстан. Улуттук энциклопедия. I–VII томдор. // Г.Орозова – илимий кеңештин мүчөсү жана консультант. – Б.: КЭнин басмасы, 2006–2015-жж.

9. Манастаануучулар. // Түзгөн: Н.Калыкова. Рецензент: Г.Орозова. – Б.: Тил жана адабият институту, 2012. – 80 б.

10. Кыргыз балдар адабиятынын антологиясы. (Г. Орозова – редколлегия мүчөсү). – Б.: Шам, 2005. – 456 б.

11. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Энциклопедия. (Г. Орозова – редколлегия мүчөсү). – Б.: КЭнин басмасы, 2004. – 444 б.

12. Кыргыз адабият таануу илими жана сыны. 2 томдук. (Г. Орозова – редколлегия мүчөсү). – Б.: Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору, 2005.

13. Адабият жана искусство маселелери = Вопросы литература искусство // Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун илимий журналы. (Г. Орозова – редколлегия мүчөсү). – Б., 2007-жылдан баштап чыгып келе жатат.

14. Махмуд Кашкари жана кыргыз маданияты. /Илимий макалалар жыйнагы. (Г. Орозова – редколлегия мүчөсү). – Б.: Avgasuyarpress, 2011. – 342 б.

15. Улуттук идея: кыргыз тили жана адабияты. // Рецензент: Г.Орозова. – Б.: «ЧП Абыкеев А.», 2013. – 200 б.

16. Эсенаман. Ырлар, айтыштар, адабий иликтөөлөр.// Түзгөндөр: Б.Таштаналиев, М.Токторов, А.Керимбеков /Редактору: Г.Орозова. – Б.: Турар, 2014. – 320 б.

17. Үмөтаалы. Ырлар, айтыштар, адабий иликтөөлөр.// Түзгөн: Б. Таштаналиев. / Редактору: Г.Орозова. – Б.: Турар, 2014. – 336 б.

18. Ч. Айтматов. Энциклопедия. 3 томдук. // Түзүүчү-авторлор: Коллектив менен бирге. Орозова Г. – редколлегиянын мүчөсү. I том. 971 бет, II том. 931 бет, III том. 850 бет. – Б.: Турар, 2017.

19. Молдо Кылыч. / Стенограмма расширенного заседания бюро отделения общественных наук академии наук Кыргызской ССР. (10,11, 14-сентября, 1956.) // Баш сөзүн жазган О.Сооронов. Орозова Г. – редколлегия мүчөсү. – Б.: «Мега-Формат» ЖЧК, 2021. – 358 б.

20. Абдрахманов Ыбырайым. Тарыхый этнографиялык мурас. (Кол жазмалар). – Б.: Мега-формат ЖЧК, 2021. – 232 б. (Г.Орозова – редколлегия мүчөсү).

8. Г. Ж. Орозова окуп, рецензия жазып, талкууга катышкан диссертациялык иштер (1995–2021-жылдар аралыгында)

1. Кандидаттык диссертациялар: Бекмухамедова Н., Чочкина М.П., Жамгырчиева Г., Укубаев Т., Бегалиева Н., Музаева В., Ибраимова А.С., Сарыпбеков Р., Мукасов М., Обозканов А.О., Талиева К.А., Жумалиев К., Доан Гүлпынар, Саттарова А., Кармышаков С., Айталиева Т., Бакиров А., Байтерекова Ж.С., Апышева С., Жокаева А., Чынгышев Д., Усупбаева Э.Р., Исаков Б., Искендерова Ш., Дүйшөмбиев С., Колбаева М., Кулалиева К.О., Асанбеков Ж., Койлубаев К., Заркунов А., Исмаилов К.И., Исаева А.К., Бектурова К.А., Мырзажанова Г.Б., Жээнбаев Г., Токтобүбү Ысак кызы, Исмаилов Ж., Жумашева Н.А., Йылдырым Ибрагим, Абдырасулова Ж.С., Энвер Капаган, Мустафа Кундакчы, Орозалиева Ж., Осмоналиев М., Сулайманкулова М., Мамбеттурду Мамбетакун, Шенгун Асил Музаффар, Исмаева Р., Маничкин Н.А., Тойчубек кызы Жазгүл, Кулмамбетов Ж., Жаманбаева К., Эрболат Баят, Усупова М., Сабыр уулу Амангелди, Кулбаракова З., Ибраев С.К., Өмүралиева Ж.О., Эралиева Ы.С., Сагындыкова Ж. ж.б.

2. Докторлук диссертациялар: Танаев Т., Орозобекова Ж.К., Обозканов А.О., Даутов К., Турдугулов А., Эшиев А., Мамбеталиев К.И., Исаков К.А., Тиллебаев С.А., Мауленов А.А., Абакиров К., Жамгырчиева Г., Бакчиев Т., Колбаева М., Калчакеев К., Койлубаев К., Нарынбаева Н., Темирова Б., Бекмухамедова Н. ж.б.

9. Г. Ж. Орозова жөнүндө

1. Жерге-талдын тунгуч окумуштуу кызы. / Маектешкен Г.Алыбаева. – Б.: «Кутбилим» газетасы, 2001, 16-февраль, № 6.

2. Туратов Д. «Кыргыз адабиятынын тарыхы» – улуттук маданияттын күзгүсү. – Б.: «Заман Кыргызстан» газетасы, 2004-жыл, 21-май.

3. От комитета по Государственным премиям Кыргызской Республики в области науки и техники. Комитет по Государственным премиям Кыргызской Республики в области науки и техники сообщает, что к участию в конкурсе на соискание Государственных премий Кыргызской Республики 2004 года допущены следующие работы. – Б., газета «Слова Кыргызстана», 29 апреля 2004 года.

4. Билимдүүлөр ашкан бел. // 2004-жылы илим жана техника жаатындагы Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сыйлыктарын берүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы. – Б.: «Кыргыз туусу» газетасы, 2004, 17–19-август.

5. Указ Президента Кыргызской Республики о присуждении государственных премий Кыргызской Республики 2004 года в области науки и техники. – Б., газета «Слова Кыргызстана», 17-августа, 2004 года.

6. Абдыразаков А. «Манастаануу» курсунун жаңы программасы. – Б., «Кутбилим» газетасы, 2008, 11-апрель.

7. Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // В кн.: Ученые кыргызского аграрного университета имени К.И.Скрябина. – Б.: «Кут бер», 2008. – 252 с.

8. Абетеков А.К. Улуттук маданиятыбызды изилдөөнү колго алалы. – Б.: «Кутбилим» газетасы, 2010, 10-сентябрь.

9. Акматалиев А. Шакирттердин илимий багыттары жөнүндө; Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // Китепте: Академик А.А.Акматалиевдин илимий мектеби. – Б.: Тил жана адабият институту, 2011. – 220 б.

10. Абилов А. Огуз биринчи томду окууштар. – Б.: «Эркин-Тоо» газетасы, 2012, 11-декабрь.

11. Турдубаев Ж. «Эл адабиятынын» 31-тому жарыкка чыкты. – Б., «Кутбилим» газетасы, 2012, 11-декабрь.

12. Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // Китепте: Кыргызстан. Улуттук энциклопедия. Башкы редактору У. Асанов. 5-том. – Б.: КЭнин басмасы, 2014. – 816 б.

13. Абакиров К. Элдик поэмалар жана эл тарыхы. – Б.: «Азия ньюс» газетасы, 2017, № 17(201).

14. Абакиров К. Орозова Гулбара Жалаловна (илимий портрет). // Китепте: Кыргыз адабиятынын тарыхы. Фольклор таануу. 8-том. // Жыйнакты түзгөн жана чыгарылышына жооптуу Г.Ж.Орозова. – Б.: «Кут бер» ЖЧКсынын басмасы, 2017. – 624 б.

15. Медетов А. Олжолуу окумуштуу. – Б.: «Жаңы Ордо» газетасы, 2017, 20-октябрь.

16. Абакиров К. Элдик поэмалар жана эл тарыхы. // Китепте: Филология. Профессор И.Абдувалиевдин 70 жылдык юбилейине арналган илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Б.: «Улуу Тоолор», 2017. – 384 б.

17. Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // Китепте: Адабият энциклопедиясы. Окуу курал. 5-том. /Түзгөн Джапанов А. – Б.: Камилла принт, 2018. – 434 б.

18. Академиялык илим: тил жана адабият. 1928–2018-жж. (Библиография). – Б.: Тил жана адабият институту. 2018. – 304 б.

19. Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // Китепте: В.В. Маяковский атындагы Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунун сыймыктуу бүтүрүүчүлөрү. Түзгөндөр Сыдыкбек кызы Ж. ж. б. – Б.: И.Арабаев атындагы КМУнун басмаканасы, 2019. –150 б.

20. Орозова Гулбара Жалаловна (библиография). // Китепте: А.Акматалиев. Мезгил менен кадамдаш. – Б.: Тил жана адабият институту, 2019. 704 б.

21. Орозова Г.Ж. // Китепте: Диёри ошной ва рушной / Жерге-Тал районунун 75 жылдыгына арналган китеп. (Тажик, кыргыз тилдеринде). – Душанбе: «АВА», 2006. – 324 б.

МАЗМУНУ

1-бөлүм. Биография

а) Г.Орозованын илимий ишмердиги туурасындагы пикирлер

Акматова В. Орозова Гүлбара Жсалааловна (Баш сөз)	3
Кыдырбаева Р. З. Пикир	29
Абакиров К. Элдик поэмалар жана эл тарыхы	33
Темирова Б. Улуттук фольклористиканын айдың жолунда	43
Медетов А. Олжолуу окумуштуу	50

б) Г.Орозованын өмүр баяны жана анын бейнесине сүртүмдөр

Орозова Г. Каратегиндик кыз (Өмүр баян)	56
Тиллебаев С. Илимге арналган айжаркын тагдыр	112
Пазылов А. Гүлбара аалым жөнүндө	117
Кадырмамбетова А. Мен сыйлаган эже	119
Калилов К. Аялзатынын мыкты үлгүсү	124
Мырзабеков И. Гүлү таажем – менин экинчи апам жана чоң мектебим	126
Бараканова С. Сырдашкан, сыйлашкан тең курбу	131
Турсунбекова М. Таажеме кат	133
Маматаипов А. Чоң-Алайдан кат	147
Матисаков А. Гүлбара аяшыма	150
Дүйшөбаев А. Үлгү	151
Абдулазизов Т. Адам тагдыры	153
Халилова Б. Төрт тарабы төп келген жеңем	156
Халилов К. Асылдарым, мен силерге өмүр бою карызмын	159

Халилова С. Алтын кайыңанем – энекем	161
Ахметова Ф. Мама	162
Халилова В. Благодарю, Мама	164
Сүрөттөр	

2-бөлүм. Библиография

Г.Ж.Орозованын илимий эмгектери

1. Монографиялар, изилдөөлөр, методикалык колдонмолор	166
2. Илимий макалалар	169
3. Публицистикалык макалалар	181
4. Г.Ж. Орозова түзүп жана илимий баш сөз жазган китептер	183
5. Г. Ж. Орозова катышып, билдируу (доклад) жасаган илимий конференциялар	186
6. Г.Орозова катышып сүйлөгөн радио-теле берүүлөр	193
7. Г. Орозова рецензент, редактор жана редколлегия мүчөсү болгон эмгектер	195
8. Г. Ж. Орозова окуп, рецензия жазып, талкууга катышкан диссертациялык иштер (1995–2021-жылдар аралыгында)	197
9. Г. Ж. Орозова жөнүндө	198

Илимий-популярдуу басылма

БИОГРАФИЯ жана БИБЛИОГРАФИЯ

ОРОЗОВА ГҮЛБАРА ЖАЛАЛОВНА

Түзгөн жана баш сөзүн жазган ф.и.д. Акматова В.

Редактору Теңирбергенова Ж.

Корректору Халилова Б.

Компьютердик калыпка салган Абдыкалыкова А.

Терүүгө 04.03.21-ж. берилди.

Басууга 16.07.2021-ж. кол коюлду.

Форматы 84х108^{1/16}. Кагазы офсет № 1.

Көлөмү 12,75 басма табак. Нускасы 500. Заказ № 998.

